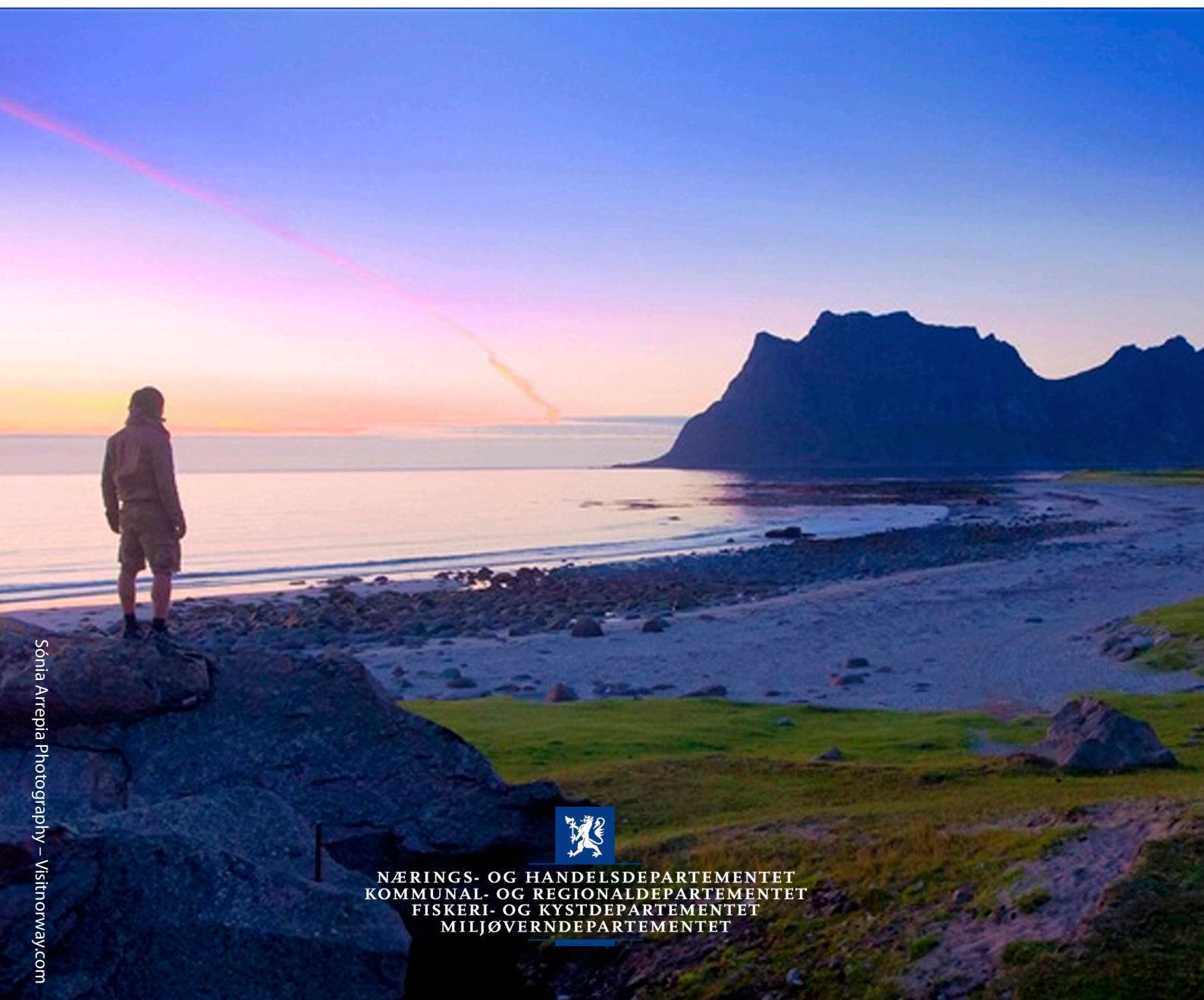
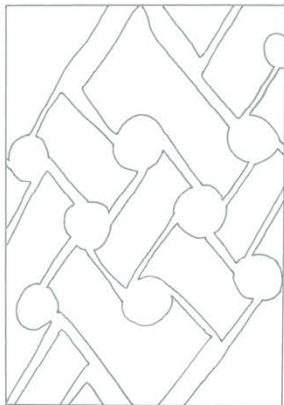

Kulturminner og verdiskaping i Nord-Norge

Kunnskapsinnhenting - verdiskaping i nord

KULTURMINNER OG VERDISKAPING I NORD-NORGE

Elin Rose Myrvoll, Tone Magnussen, Thomas Johansen,
Brigt Dale, Alma Thuestad og Stine Barlindhaug

Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)

Storgata 2, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo

Telefon: 23 35 50 00

www.niku.no

Tittel Kulturminner og verdiskaping i Nord-Norge	Rapporttype/nummer NIKU Rapport 66	Publiseringsdato 11.06.2013
	Prosjektnummer 15621025	Sider 101
	Avdeling Nordområde	Tilgjengelighet Åpen
Forfatter(e) Elin Rose Myrvoll, Tone Magnussen, Thomas Johansen, Brigit Dale, Alma Thuestad og Stine Barlindhaug	ISSN 1503-4895 ISBN 978-82-8101-200-4	Periode gjennomført Januar-juni 2013
	Forsidebilde V: Kabelvåg, foto Kristin Os, M: fra Unjárga, foto Elin Rose Myrvoll, H: fra Vardø, foto Elin Rose Myrvoll. NIKU.	

Prosjektleder Elin Rose Myrvoll
Prosjektmedarbeider(e) NIKU: Stine Barlindhaug, Alma Thuestad, Marit Myrvoll Nordlandsforskning: Tone Magnussen, Brigit Dahle, Oddny Wiggen og Thomas Johansen Universitetet i Tromsø: Reidar Bertelsen
Kvalitetssikrer Eli Ulriksen, NIKU
Finansiert av Nærings- og handelsdepartementet
Sammendrag «Kulturminner og verdiskaping i Nord-Norge» er en del av kunnskapsinnhenting som ble initiert på bakgrunn av Meld. St. 10 (2010 – 2011). Kunnskapen som samles inn, skal brukes som grunnlag for neste oppdatering av forvaltningsplanen for Barentshavet og havområdene utenfor Lofoten. Utredningen tar utgangspunkt i en litteraturstudie samt i tre eksempelstudier lagt til Lofoten, Unjárgga gielda / Nesseby kommune og Vardø. I litteraturstudien inngår politikkdokumenter og forskningsbidrag, og studien peker på et økende politisk fokus på kulturminners verdi. I forhold til verdensarvsteder, viser litteraturen at vernestatus i seg selv har attraksjonskraft i forhold til besøkende. Vernestatusen nasjonalpark har imidlertid en sterkere effekt på besøkende enn verdensarvområde og naturreservat. Funn både fra litteraturstudien og de tre eksempelstudiene viser at natur- og kulturarv blir sett som et potensial for en bred verdiskaping - både økonomisk og i forhold til stedsutvikling, innovasjon og entreprenørskap. I intervjuene i de tre områdene går det fram at natur- og kulturkomponenten i verdiskaping sees som komplementære og gjensidig forbundet. Kulturarv utgjør et viktig grunnlag som ressurs også i andre næringer både i form av kunnskap og som attraktive kulturhistoriske miljøer. Når det gjelder holdningene til nominasjon av Lofoten samt Várjjet siida som verdensarv, synes det å være en større tilbakeholdenhet til dette i Lofoten enn i Unjárgga gielda/Nesseby kommune. Dette kan ha sin årsak i at prosessene, som har vært gjennomført, har hatt ulik karakter. I Lofoten har initiativet kommet fra sentrale myndigheter mens lokale aktører i større grad har vært involvert i Nesseby.
Abstract «Cultural heritage and value creation in Northern Norway» is part of a knowledge collection which was initiated on the basis of white paper No. 10 (2010-2011). The knowledge will be used as basis for the next update of the Management plan for the Barents Sea – Lofoten area. Our study includes a literature study and three case studies; the Lofoten Islands, Unjárgga gielda / Nesseby and Vardø. The literature study includes policy documents and research contributions and shows an increasing political focus on cultural heritage as an asset. In relation to World Heritage sites, the literature study shows that the protection status itself increases attractiveness in terms of visitors. The protection status as National Park, however, appears to have a stronger effect on visitors than the status as World Heritage or nature reserve. Findings from both the literature study and the three case studies show that natural and cultural heritage is seen as a potential for a broad value creation - both economically and in terms of local development, innovation and entrepreneurship. Interviews in the three areas show that the natural- and cultural heritage are seen as complementary and interconnected. Cultural heritage is an important resource for various industries both in terms of knowledge and as attractive cultural and historical environments. Regarding the nominations of Lofoten Islands and Ceavccageađge / Mortensnes in Unjárgga / Nesseby as World heritage sites, the opinions differ between the two areas. A hesitant and wait-and-see-attitude was found in Lofoten Islands, while informants in Unjárgga/Nesseby thought a future nomination would have a positive impact on the community. The differences may be due to the processes that have been implemented in the two areas. In Lofoten Islands initiative has come from the central government while local actors to a greater extent have been involved in Nesseby/Unjárga. The study is funded by the Ministry of Trade and Industry
Emneord verdiskaping, kulturminner, kulturarv, naturarv, verdensarv, Lofoten, Unjárgga gielda, Nesseby kommune, Vardø
Keywords value creation, cultural heritage, natural heritage, world heritage, Lofoten, Unjárgga municipality, Vardø
Avdelingsleder Faglig godkjenning hos NIKU: Eli Ulriksen

Forord ved departementene

Bakgrunnen for denne kunnskapsinnhenting er Meld. St. 10 (2010 – 2011) *Oppdatering av forvaltningsplan for det marine miljø i Barentshavet og havområdene utenfor Lofoten*. Her besluttet regjeringen å gjennomføre to kunnskapsinnhentinger:

Nærings- og handelsdepartementet, Fiskeri- og kystdepartementet, Kommunal- og regionaldepartementet og Miljøverndepartementet gjennomfører kunnskapsinnhenting om virkninger og ringvirkninger av økt satsing på verdiskaping som reiseliv og fiskerirelaterte virksomheter. Kunnskapen som samles inn, skal kunne brukes som grunnlag for neste oppdatering av forvaltningsplanen. [.....]

Olje- og energidepartementet gjennomfører kunnskapsinnhenting om virkninger av petroleumsvirksomhet i uåpnede deler av Nordland IV, V, VI, VII og Troms II. Kunnskapen som samles inn, skal kunne brukes i en eventuell konsekvensutredning om petroleumsvirksomhet. Kunnskapen som samles inn, skal kunne brukes som grunnlag for neste oppdatering av forvaltningsplanen. [.....]

Kunnskapsinnhenting - verdiskaping i nord omfatter de tre nordligste fylkene (Nordland, Troms og Finnmark), og har et særlig fokus på kystområdene. Temaene for kunnskapsinnhenting er fastsatt i samspill med lokale og regionale myndigheter, samt sektormyndigheter, fagmiljøer, næringsaktører og andre berørte parter. Det er utarbeidet et program for kunnskapsinnhenting som er tilgjengelig på Nærings- og handelsdepartementets hjemmeside.

Målet med kunnskapsinnhenting er å synliggjøre mulighetene for økt bærekraftig verdiskaping i en ressursrik region og tegne et kunnskapsbasert framtidssbilde av Nord-Norge fram mot 2030 og 2050, med særlig vekt på *fiskeri, havbruk, nye marine næringer, reiseliv, fornybar energi og mineraler*. Kunnskapsinnhenting skal bidra til å gi et bedre beslutningsgrunnlag for de veivalg som kan tas og vise hvilke virkemidler og tiltak som kan påvirke utviklingen og bidra til å utløse landsdelens verdiskapingspotensial.

Status og potensial i de utvalgte sektorene kartlegges i egne sektoranalyser. I tillegg adresseres grunnleggende forutsetninger og virkemidler for økt verdiskaping gjennom tverrgående utredninger som omhandler bruken av økosystemtjenester, etablering av attraktive lokalsamfunn og arbeidsmarkedsregioner, styrking av infrastruktur, kompetanse og innovasjon, samt hvordan kulturminner kan brukes for å fremme verdiskaping. For å vurdere samlet verdiskaping utvikles det en regionaløkonomisk modell. De faglige utredningene kompletteres med en scenarieprosess hvor en bredt sammensatt gruppe av aktører i regionen er engasjert, og som skal resultere i kvalitative framtidssbilder for Nord-Norge i 2030.

Denne rapporten er en av de faglige utredningsrapportene i kunnskapsinnhenting. Rapporten er laget på oppdrag for de berørte departementene, men utrederen står selv ansvarlig for det faglige innholdet.

Departementene vil legge frem resultatene fra kunnskapsinnhenting i en sluttrapport. Det vil bli gitt anledning til å kommentere på sluttrapporten i en høringsprosess høsten 2013.

Fiskeri- og kystdepartementet

Kommunal- og regionaldepartementet

Miljøverndepartementet

Nærings- og handelsdepartementet

Forord

Regjeringen har besluttet å hente inn kunnskap om virkninger og ringvirkninger av økt satsing på økonomisk verdiskaping i næringer som reiseliv og fiskerirelaterte virksomheter. Kunnskapen som samles inn, skal brukes som grunnlag for neste oppdatering av forvaltningsplanen for Barentshavet og havområdene utenfor Lofoten. Temaet kulturminner og verdiskaping inngår som en av de tverrgående utredningene i denne kunnskapsinnhenting, og Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) har på oppdrag fra Nærings - og handelsdepartementet (NHD) fått i oppdrag å utrede «Kulturminner og verdiskaping i Nord-Norge». Kulturminner og kulturarv står ofte i en direkte relasjon med naturarv, og naturarv er på denne bakgrunn tatt med som komponent i utredningen.

Utredningen er utført i samarbeid med Nordlandsforskning. Elin Rose Myrvoll (NIKU) har vært prosjektleder for utredningen og de øvrige deltakerne fra NIKU er Stine Barlindhaug, Alma Thuestad og Marit Myrvoll. Fra Nordlandsforskning har Tone Magnussen, Brigte Dahle, Thomas Johansen og Oddny Wiggen deltatt. Fra Universitetet i Tromsø har Reidar Bertelsen bidratt.

Kontaktpersoner for oppdraget i NHD har vært Karin Ibenholt som takkes for gode og konstruktive innspill i løpet av prosjektet. Vi har også hatt møter og fått innspill fra representanter fra henholdsvis Miljøverndepartementet (MD), Riksantikvaren (RA) og Fiskeri- og kystdepartementet (KRD). Siri Kloster (MD,) Inger-Lise Sogstad (FKD) og Geir Tvedt (RA) takkes alle for nyttige innspill underveis i arbeidet. Utredningen har underveis blitt forelagt berørte fylker og Sametinget, og vi takker for deres innspill.

Vi vil også særlig takke alle som har stilt opp i intervjuer. Det gjelder både representanter for offentlig sektor og myndigheter, museer, næringsdrivende og andre som velvillig har bruk av sin tid.

Tromsø, juni 2013

Elin Rose Myrvoll
prosjektleder

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	14
1 Innledning.....	23
1.1 Formål.....	23
2 Organisering, kilder og metode.....	25
2.1 Organisering av utredningen.....	25
2.1.1 Eksempelstudier	26
2.2 Verdisetting og begrepsavklaring.....	27
2.3 Metode og datainnsamling	29
3 Litteraturstudie.....	31
3.1 Innledning.....	31
3.1.1 Formål.....	31
3.1.2 Metode og kildegrunnlag	31
3.2 Identifisering av gjeldende politikk på området kulturminner og verdiskaping.....	31
3.3 Sentrale forskingsbidrag på området kulturminner og verdiskaping.....	32
3.4 Gjennomførte satsinger og prosjekter på området kulturminner og verdiskaping.....	33
3.5 Positive og negative effekter av gjennomførte satsinger	34
3.6 Vurderinger av framtidig potensiale og forutsetninger for verdiskaping på kulturminneområdet.....	35
3.7 Konklusjon	36
4 Lofoten - Henningsvær og de tre vågene	37
4.1 Innledning.....	37
4.1.1 Formål.....	37
4.1.2 Bakgrunn.....	38
4.2 Vern gjennom bruk: Kulturminner og verdiskaping i Henningsvær og Kabelvåg.....	40
4.2.1 De tre vågene: Maktsentrum og periferi.....	40
4.2.2 Henningsvær: Moderne fiskevær og turistmagnet	42
4.3 Forholdet mellom kultur-, natur- og verdensarv i Lofoten	43
4.4 Kulturminner i bruk til verdiskaping.....	44
4.4.1 Kulturminner i bruk i Henningsvær: Noen eksempler.....	45
4.4.2 Kulturminner i bruk i de tre vågene: Noen eksempler.....	46
4.5 Kulturminner, naturarv og reiseliv: noen tall.	46
4.6 Kulturminner, kulturarv og kulturnæringene.....	48
4.7 Identifiserte kulturminner med verdiskapingspotensial	49

4.7.1	Henningsvær.....	49
4.7.2	Kabelvåg	50
4.8	Identifiserte utfordringer knyttet til verdiskaping og kulturminner	52
4.9	Holdninger til satsning på verdiskaping knyttet til kulturminner.....	54
4.10	Verdensarv og petroleumsspørsmålet	55
4.11	Konklusjon	56
5	Unjárgga gieldda/Nesseby kommune	57
5.1	Innledning.....	57
5.1.1	Formål.....	57
5.1.2	Bakgrunn.....	57
5.1.3	Metode og kildegrunnlag	58
5.2	Várjjat Sámi Musea / Varanger Samiske Museum	59
5.2.1	Bakgrunn og oppbygging av museet, strategier.....	59
5.2.2	Erfaringer fra- og effekter av museumsetableringa	61
5.2.3	Potensial for verdiskaping med grunnlag i kultur- og naturarv.....	62
5.3	Øvrige aktører; Fylkeskommune, Innovasjon Norge og Lokalt næringsliv.....	64
5.3.1	Bakgrunn og etablerte strategier	64
5.3.2	Erfaringer fra- og effekter av innovasjon basert på kulturarv.....	65
5.3.3	Potensial for verdiskaping med grunnlag i kultur og naturarv.....	69
5.4	«Várjjat Siida» - et samisk verdensarvsted i Varanger	70
5.5	Konklusjon	72
6	Vardø	75
6.1	Innledning.....	75
6.1.1	Formål.....	75
6.1.2	Bakgrunn.....	75
6.1.3	Metode og kildegrunnlag	78
6.2	Natur- og kulturminneverdier som ressurs for Vardø.....	78
6.2.1	Kjente kulturminneverdier i Vardø.....	78
6.2.2	Naturverdier i Vardø og Omegn	82
6.2.3	Natur- og kulturarvbaserte prosjekt og institusjoner i Vardø	82
6.3	Holdninger til natur- og kulturminneverdier i Vardø	85
6.4	Strategier og erfaringer	87
6.5	Potensial for verdiskaping	89
6.6	Utfordringer knyttet til verdiskaping	91

6.7	Konklusjon	92
7	Konklusjon	94
8	Referanser	96
	Vedlegg (eget dokument).....	102
	1) Liste over litteratur og dokumenter som inngår i kapittel 3 Litteraturstudie.	102
	2) Intervju: Liste over deltakere i studieområdene: Lofoten, Unjárgga gielda /	102
	Nesseby kommune og Vardø.....	102

Figurliste

Figur 1: Eksempelstudiene fant sted i 1) Lofoten 2) Unjárgga gielda / Nesseby kommune og 3) Vardø. Kilde: Statens kartverk, kartdesign: Stine Barlindhaug, NIKU.	26
Figur 2: Eksempelstudiet Lofoten med fokusområdene Henningsvær og de tre vågene; Kjerkvågen, Kabelvåg, Storvågen. Kilde: Statens kartverk, kartdesign: Stine Barlindhaug, NIKU.	37
Figur 3: Kulturminner registrert i den nasjonale kulturminnedatabasen Askeladden og bygninger registrert i Sefrak-registeret. Kartkilde: Statens kartverk, kartdesign: Stine Barlindhaug, NIKU.	40
Figur 4: Eldre bygningsmiljø, Kabelvåg, Vågan kommune. Foto: Kristin Os, NIKU.	41
Figur 5: Økning i reiselivskategorier i Lofoten, 2000-2008. Illustrasjon: Vestlandsforskning (Vareide 2009).	47
Figur 6: Lofotkatedralen i Kjerkvågen, Kabelvåg kommune. Foto: Kristin Os, NIKU.	51
Figur 7: Oversiktskart over studieområdet i indre deler av Varangerfjorden.	58
Figur 8: Várjjat Sámi Musea /Varanger Samiske Museum. Foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU.	59
Figur 9: Rekonstruert tradisjonell fellesgamme med bolig- og fjøsdel på 60	60
Figur 10: Fra Ceavccageađge/Mortensnes. Bjørnesteinen (til venstre) fortelles det om i et samisk sagn. På bildet til høyre står personen på «gulvet» inne i ei hustuft som er ca 3000 år. Veggvollen ligger i en sirkel rundt «gulvflata». Foto: Stine Barlindhaug, NIKU (v), Lisa Dunfjell (h).	61
Figur 11: Murgiid/Klubben er et samisk hellig fjell og offersted. I de store skiferurene som omgir fjellet finnes det mange samiske urgraver fra førkristen tid. Foto: Stine Barlindhaug, NIKU.	63
Figur 12: I samtale med representanter fra museumssektoren, Nesseby kommune og Sametinget. Foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU.	66
Figur 13: Nettsiden til «Vesterelvjenta» har informasjon både på norsk og finsk. Kilde: http://www.vesterelvjenta.no/	68
Figur 14: Deler av et stort fangstanlegg for villrein på Noidiidčearru/Kjøpmannskjølen som inngår som en del av planene om verdensarvsted. Foto: Thor-Andreas Basso, Sametinget.	71
Figur 15: Vardø by. Foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU 2010.	75
Figur 16: Vardøya. Kart: Alma Thuestad. Kartgrunnlag: Statens kartverk.	76
Figur 17: Folkemengde, Vardø. 1. januar og endringer i kalenderåret etter tid (Statistisk sentralbyrå 2013b).	77
Figur 18: Hvalfangststasjon på Skagen (Simonsen 1991: 195).	79
Figur 19: Tidligere sto Vardøs eneste tre, en rogn, på Vardøhus festning. Dette treet ble plantet på 1950-tallet, men måtte hugges i 2002. To nye rognetrær ble imidlertid plantet ved kommandanttrappen i 1995. Foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU 2010.	79
Figur 20: Registrerte kulturminner og eldre bygningsmasse i Vardø. Kart: Alma Thuestad. Kartgrunnlag: Statens kartverk.	81
Figur 21: Fugleliv i vannkanten i Vardø by. Foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU 2010.	82
Figur 22: Fiske omkring Vardø by. Kart: Alma Thuestad. Kartgrunnlag: Statens kartverk.	82
Figur 23: Steilneset minnesteid. Minnehallen er tegnet av arkitekten Peter Zumthor. Foto: Alma Thuestad, NIKU 2012.	83
Figur 24: Brodkorbsjøene i Vardø. Foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU 2010.	84
Figur 25: Vardø kirke og rådhus. Foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU 2010.	86

Sammendrag

Denne utredningen er en del av kunnskapsinnhenting som ble initiert på bakgrunn av Meld. St. 10 (2010 – 2011) *Oppdatering av forvaltningsplan for det marine miljø i Barentshavet og havområdene utenfor Lofoten*. Målet med kunnskapsinnhenting er å synliggjøre mulighetene for økt bærekraftig verdiskaping i en ressursrik region og tegne et kunnskapsbasert fremtidsbilde av Nord-Norge fram mot 2030 og 2050, med særlig vekt på fiskeri, havbruk, nye marine næringer, reiseliv, fornybar energi og mineraler. Status og potensial i de utvalgte sektorene kartlegges i egne sektoranalyser. I tillegg adresseres grunnleggende forutsetninger og virkemidler for økt verdiskaping gjennom tverrgående utredninger som omhandler bruken av økosystemtjenester, etablering av attraktive lokalsamfunn og arbeidsmarkedsregioner, styrking av infrastruktur, kompetanse og innovasjon, samt hvordan kulturminner kan brukes for å fremme verdiskaping.

Utredningen har fokus på følgende problemstillinger:

- Hvordan kulturminner og naturarv utgjør en direkte ressurs for verdiskaping; gjennom bruk og gjenbruk i og utenfor næring, og i form av ringvirkninger for næringsvirksomhet.
- Hvordan kulturminner og naturarv påvirker steders attraktivitet, for bosetting, næringsvirksomhet og besøkende.
- Hvordan kulturminner og naturarv kan være et bidrag til å tilrettelegge for entreprenørskap og innovasjon.
- Mulige effekter av at et sted/område får verdensarvstatus

Verdiskaping i bred forstand

I utredningen brukes begrepet verdiskaping bredt; som prosesser hvor naturarv og kulturminner, i samspill med andre utviklingsfaktorer tas i bruk for å generere verdi for befolkning, næringsliv, lokalsamfunn og regioner. Eksempler omfatter kultur- og naturressurser, immateriell kultur, stedsutvikling og regionale utviklingsstrategier og planer. Kulturminnelovens § 2 legges til grunn for begrepene «kulturminne» og et «kulturmiljø»:

- Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

- Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.

Videre defineres immateriell kulturarv som praksis, framstillinger, uttrykk, kunnskap og ferdigheter (Riksantikvaren 2012). Eksempler på dette kan være tro, tradisjoner, sagn, hendelser samt ferdigheter i tradisjonsbasert næring og handverk. Begrepet naturarv defineres som habitater, arter, økosystemer, geologi og landformasjoner, inkludert de under vann, som mennesker tilskriver verdi (English Heritage 2013).

Utredningen er organisert rundt en litteraturstudie og tre eksempelstudier. Lofoten var på forhånd definert som geografisk område for en studie, og Henningsvær og de tre vågene Kjerkvågen, Kabelvåg og Storvågan i Vågan kommune ble valgt som fokusområde i dette eksemplet. De øvrige to eksempelområdene Unjárgga gielda/Nesseby kommune og Vardø ble valgt ut fra ønsket om henholdsvis et samisk område og et tettsted. Eksempelstudiene er basert på intervjuer og kvalitativt deltakende og observerende feltarbeid. Informantene representerer aktører involvert i verdiskaping knyttet til kultur- og naturarv i områdene.

Litteraturstudiet

Gjennomgangen av litteratur på området kulturminner og verdiskaping har identifisert relevante regionale, nasjonale og internasjonale politikkdokumenter, samt sentrale forskningsbidrag på feltet. I tillegg har litteraturstudien identifisert gjennomførte satsinger og prosjekter på området natur- og kulturarv som ressurs for utvikling av steder og næringer, inkludert evalueringer. Som en del av dette, er det også gjort en avgrenset gjennomgang av nordiske verdensarvsteder og deres erfaringer i forhold til natur- og kulturarv som ressurs. Følgende tema er i fokus for litteraturgjennomgangen:

1. Identifisering av gjeldende politikk på området kulturminner og verdiskaping.
2. Sentrale forskningsbidrag på feltet natur- og kulturarv som ressurs for verdiskaping.
3. Gjennomgang av satsinger rettet mot natur- og kulturarv som ressurs for verdiskaping.
4. Identifisering av positive og negative effekter av gjennomførte satsinger.

I sentrale norske forskningsbidrag har utfordringer knyttet til utvikling av egnede og treffsikre metoder for måling av verdiskapingseffekter vært et viktig tema. Flere arbeider peker på endringer i bruk av kulturminner – fra vern til verdiskaping, og knytter dette an til diskusjonen omkring det som blir oppfattet å være en instrumentalisering av kulturminner- som utviklingsressurs og som faktor i stedsutvikling.

Gjennomgangen av to store satsinger på feltet; «Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet» og «Naturarven som verdiskaper», viser at satsingene har bidratt til å skape en felles referanseramme for utviklingsarbeid gjennom begrepet «den brede verdiskapingen» som favner om kulturell, sosial, miljømessig og økonomisk verdiskaping. Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet har hatt en rekke konkrete effekter. Private eiere av kulturminner har fått tilført økt kompetanse. I forhold til miljømessig verdiskaping har det blitt løftet frem og synliggjort en sterk og klar sammenheng mellom materielle og immaterielle kulturminner. På området kulturell verdiskaping har det skjedd en synliggjøring av kulturarven, som igjen har ført til styrking av stedlig identitet og særpreg. I forhold til sosial verdiskaping fører istandsetting av kulturminner til økt lokal bevissthet og større engasjement. På området økonomisk verdiskaping er det i programperioden etablert mange nye virksomheter. Verdiskapingsprogrammet «Naturarven som verdiskaper» er ennå i en gjennomføringsfase, som gjør det vanskelig å identifisere effekter i form av konkrete resultater.

Negative effekter blir i liten grad identifisert eksplisitt, men litteraturen trekker fram utfordringer for verdiskaping basert på kulturminner. Bred verdiskaping er faglig krevende og skaper behov for

spesialisert kompetanse på et bredt spekter av fagområder. Verdiskapingsarbeid basert på kulturminner oppleves som organisatorisk utfordrende. Funn fra flere studier viser at private eiere av kulturminner ikke alltid har god nok kunnskap om kulturminnet. Mangel på forretningsmessig kompetanse nevnes også. I tillegg er mangel på kulturminnefaglig handverkskompetanse en generell utfordring for videre utviklingsarbeid på dette området.

Vernestatus fungerer som en kvalitetsmarkør og gir økt attraksjonskraft i forhold til besøkende. Dette vises i forskningsbidrag som vektlegger erfaringer fra nordiske verdensarvsteder. Verdensarvstedenes unike kultur- og naturverdier realiseres best som attraksjoner i samarbeid med regionale og nasjonale reiselivsaktører. Studier fra verdensarvområdene i Falun og på Vega (Kaltenborg et al. 2013), viser at lokalbefolkningen i stor grad støtter opp om verdensarv som utviklingsressurs, spesielt i forhold til utvikling av en bærekraftig reiselivsnæring. Det finnes likevel en tydelig bekymring for at verdensarvstatus kan virke begrensende på framtidige utviklingsmuligheter. Det uttrykkes skepsis til at verdensarv blir benyttet til opplevelser og underholdning uten et tilsvarende fokus på kunnskapsformidling. En ser verdensarv som en kulturell ressurs som må utnyttes med varsomhet av kommersielle interesser, og i en kommersialisering bør fokuset ligge på formidling av kulturarv framfor opplevelsesproduksjon.

Lofoten med fokus på Henningsvær og de tre vågene

I Lofoten oppleves verdiskapingspotensialet i kulturminnene som stort. Det erkjennes fra de kommunale representanter at verdiskapingsprogrammet har hatt positive ringvirkninger i Henningsvær. Representanter for Nordland fylkeskommune anser også dette prosjektet som en suksess. De trekker også fram SKREI-prosjektet i Storvågan som et meget godt prosjekt, men at det er behov for intensivering av dette arbeidet. Fylkets kulturvernnavdeling ser gjerne dette prosjektet i relasjon til arbeidet med en eventuell verdensarvstatus for Lofoten, for eksempel som et kombinert verdensarvsenter og kunnskaps- og opplevelsessenter basert på kulturminnene i de tre vågene; Kjerkvågen, Kabelvåg og Storvågan.

Ønsket om vern gjennom bruk er et gjennomgående fellestrekk hos alle spurte aktører. Det framkom imidlertid ulikheter i troen på om verdiskaping basert på vern av natur- og kulturarv (med et vern gjennom bruk – prinsipp til grunn) kunne bli en reell vekstnæring. På kommunalt nivå var skepsisen stor ut fra opplevelsen av at retningslinjer for bruk gjennom vern legges nasjonalt, uten at finansiell oppfølging eller insitamenter som kan skape reell vekst nødvendigvis følges. Kommunens representanter påpekte at kultur- og turistnæringene sjelden skapte helårsarbeidsplasser (eller «ordentlige arbeidsplasser», som det ble kalt) og at denne satsningen derfor blir for liten, sett i lys av de vekstimpulser regionen trenger.

De tre vågene og Henningsvær befinner seg på ulike stadier med hensyn til kulturminnevern og kulturminnebasert næring. Årsaken til dette finnes blant annet i plan- og utviklingsprosessene som bare er gjennomført i Henningsvær. I tillegg kommer verdiskapingsprogrammets innsats i Henningsvær samt kulturforskjeller mellom de to stedene, grunnet forskjellige utviklingsprosesser det siste århundret. Henningsvær har gjennomgått store endringer, men stedet har likevel beholdt et viktig fotfeste i fiskeriene. Her er fremdeles fiskemottak, mekanisk verksted for båter og flere aktive bosatte fiskere. Ungdom tjener fremdeles lommepenger på å skjære fisketunger, og det er en generell positiv holdning til ideen om at deler av bygningsmassen i indre havn skal være knyttet til

fiskeriene. I Kabelvåg har man en annen opplevelse av den nære historien. Etter kommunesammenslåingene i 1964 har stedet vært gjennom en langvarig og krevende sentraliseringsprosess i Vågan kommune, der bysenteret Svolvær har overtatt flere av funksjonene til det gamle kommunesenteret Kabelvåg. Generelt kan man si at Kabelvågs nærhet til kommunesenteret Svolvær i seg selv er en viktig bakenforliggende årsak til stedets økonomiske og befolkningsmessige nedgang de siste tiårene. I dag er det imidlertid netto befolkningsvekst i Kabelvåg med sterk tilflytting av både hjemvendte unge og nye Kabelvågværinger, og stedet er i ferd med å meisle ut en ny identitet som nabosted til byen Svolvær. Det er enighet blant informantene om at kulturminner i dette arbeidet er viktig både som grunnlag for utvikling av stedsidentitet og ny næring. Hva gjelder verdensarvspørsmålet så preges dette lokalt av at man føler man har fått alt for lite informasjon. Dette gjelder både informasjon om hvilke konsekvenser en slik status vil kunne få for regionen – både i form av positive ringvirkninger og eventuelle begrensninger eksempelvis på andre næringers aktivitet, på utbyggings- og renoveringsarbeid – og at avgjørelser som er tatt fra politisk hold i Lofoten i stor grad har vært preget av at petroleumsspørsmålet forblir uavklart. En sterkere lokal forankring av verdensarvspørsmålet vil derfor fordre en helt annen informasjonsflyt enn det man til nå har sett. Det påpekes fra både fylke, kommune og folkemøter at dette er et ansvar som man fra sentralt hold ikke har fulgt opp på tilfredsstillende vis.

Unjárgga gielda/Nesseby

Unjárgga gielda/Nesseby kommune omfatter områdene rundt indre deler av Varangerfjorden. Kommunesenteret ligger i Varangerbotn og kommunen er tospråklig med samisk og norsk som sidestilte språk. Hovednæringene har de siste århundrene vært fiske, jordbruk og reindrift. Datainnsamlingen er basert på intervjuer med representanter fra offentlige institusjoner og private næringsaktører. Relevant litteratur er også benyttet.

Varanger Samiske Museum har siden oppstarten på begynnelsen av 1980-tallet utviklet seg til å bli et kraftsentrum i Varanger. Museumsbygget er lokalisert til Varangerbotn, og Tana og Varanger Museumsiida som omfatter fire museer i området, har også kontor i bygget. Lokalt i kommunen har etableringen av museet hatt stor betydning og bidratt til arbeidsplasser og inntjening, vært møteplass og aktivitetskapende for lokalbefolkningen samt bidratt til at andre institusjoner oppretter kontor og arbeidsplasser på stedet. Aktivitetene og mulighetene som følger av museets etablering har økt stedets attraktivitet og bidratt til at bygdas unge har flyttet tilbake etter endt utdanning og etablert seg her. Dette skyldes ikke minst at det i dag finnes et reelt arbeidsmarked for folk med høyere utdanning i kommunen. Museet er i dag et møtested med arrangementer og aktiviteter og et årlig marked som skaper trivsel og samhold.

Opprettelsen av museet var særlig begrunnet ut fra kommunens usedvanlig store tetthet av kulturminner og at den visuelle sammenhengen mellom kulturminner og landskap lå til rette for formidling. Museet har derfor fokus på kulturminner og landskap noe som kommer til uttrykk gjennom det tilrettelagte og vedtaksfredete kulturminneområdet Ceavccageađge/Mortensnes.

I oppbyggingen av museet og dets virksomhet har museumsledelsen basert seg på innbyggernes eksisterende kunnskap, stolthet og respekt for egen kulturarv. Dette har vært en viktig suksessfaktor og ressurs for museet. Man har klart å bygge aktivitetene opp i samspill med lokal kulturkunnskap. Museet legger i all sin formidling også vekt på det nære samspillet mellom kultur og natur. De

geologiske formasjonene og kvalitetene landskapet tilbyr, er sammenvevd med kulturarven og hvordan landskapet har blitt brukt av menneskene som har levd her. Når kulturminner skal brukes i profilering slik som ved Varanger Samiske Museum, er det viktig å legge vekt på forhold og kvaliteter ved kultur og naturarv som er særegne og stedsspesifikke.

Museet og kulturminneområdet på Ceavccageađge/Mortensnes hadde 9000 besøkende i 2012, men vurderes å ha et stort og uutnyttet potensial som attraksjon. Museet har deltatt i prosjektet «Naturarven som verdiskaper» med fokus på verneområder og reiseliv, og man er nå inne i prosjektets tredje år. Prosjektet har hatt stort fokus på Ceavccageađge/Mortensnes og mye arbeid er lagt ned i å markedsføre området. Riksvegen langs nordsiden av Varangerfjorden er blitt «Nasjonal Turistvei», og også dette gir muligheter for en integrert landskapsformidling der både områdets geologiske formasjoner og kulturhistorie inngår. Samisk kultur har her et uutnyttet potensiale med kulturhistorie knyttet til synlige spor og landskapselementer som gjør det egnet for formidling av samisk religion, særlig knyttet til fortellinger, sagn og landskap. Ytterligere muligheter for innovasjon knyttes til opprettelsen av Varangerhalvøya nasjonalpark i 2006. Det skal bygges et nasjonalparksenter og Unjárga/Nesseby er ett av to lokaliseringalternativer. I argumentene for en lokalisering til kommunen fokuseres det på synergieffekten med eksisterende formidlingsnettverk, og mulighetene til å styrke og videreutvikle en integrert formidling av natur og kultur. Samisk initiativ om en verdensarvssøknad for Varanger inkluderer både Ceavccageađge/Mortensnes og deler av nasjonalparken. Dersom verdensarvstatus blir en realitet vil ytterligere synergieffekter tilkomme. Et ekspertutvalg nedsatte av Sametinget med deltakelse også fra Unjárgga gielda/Nesseby kommune og Finnmark fylkeskommune har utarbeidet dokumentet «A tentative list submission», etter UNESCOs mal for slike oppføringer. Alle lokalitetene ligger innenfor varangersamenes gamle bruks- og bosetningsområdet derav navnet Várjjat Siida verdensarvsted. Sametinget har nå oversendt dokumentet til Riksantikvaren med forslag om oppføring på Norges tentative liste.

I senere år har også enkelte private aktører satset på reiseliv i kommunen. Både de offentlige institusjonene og private aktørene opplyser imidlertid at det ikke satses eksplisitt på kulturminnbaserte tilbud, men at den samiske kulturarven og kulturhistorien snarere inngår som en naturlig og integrert komponent i tilbudene. Det framgår også klart at man ikke ser et ensidig fokus på kulturminner alene som tilstrekkelig. Natur- og kulturkomponenten er nært forbundet og det er derfor vanskelig og heller ikke ønskelig å separere disse. I satsingen på opplevelsesturisme er de ulike aktørene derfor samstemte i at man bør integrere naturopplevelser og formidling av kulturarv. De er også samstemt i at man bør fortsette å satse på de lokale kvalitetene som det finnes kunnskap om lokalt. Fuglekikkere er trolig den raskest voksende turistgruppen i Varanger, og flere av de lokale aktørene poengterer at denne gruppen har liten interesse for andre opplevelsestilbud i området. Potensialet for denne gruppen ligger først og fremst i tilrettelegging av overnatting, bespisning og transport til gode utkikksteder. I et prøveprosjekt i samarbeid mellom Hurtigruten, Destinasjon Varanger og Innovasjon Norge ble det tilbudt en opplevelsespakke med både kulturhistorie og fuglekikking. Prosjektet ble nedlagt grunnet dårlig salg og utfordringer i forhold til lokal infrastruktur. I kontrast til de ovennevnte erfaringene med Hurtigruten står «Vesterelvjenta», en lokal fiske- og havturismebedrift, som har satset på samarbeid med reiselivsbedrifter i Nord-Finland. Eierens sjøsamiske bakgrunn og kunnskap om fiske og lokal kultur profilerer bedriften. Han registrer en økende etterspørsel etter naturopplevelser, fugleliv, kystkultur -og sjøsamisk kultur. I Finlands nordligste fylke, Lapland, ble det registrert 2,3 millioner gjesteovernattinger i 2011. Lapland fylke har beregnet den økonomiske effekten av turisme til 600 millioner Euro pr. år og 5.000 årsverk i

arbeidsplasser (Regional Council of Lapland, 2011). De nevnte erfaringene fra samarbeid med Finske operatører viser at den eksisterende turiststrømmen til Nord-Finland også kan representere et potensial for reiselivsnæringen i Øst-Finnmark.

Informantene i Unjárga/Nesseby framviste sterk optimisme knyttet til innovasjon og reiseliv i området Både fra offentlig sektor og blant private aktører er det et økende fokus på og interesse for å integrere kulturarv og kulturbaserte opplevelser i næringsutvikling. Det framkommer tydelig at man både forventer og ønsker denne utviklingen velkommen. Hos de mindre private aktørene er kulturarvaspektet sjelden et eksplisitt tema, men lokale tradisjoner og kultur inngår som et naturlig bakteppe. Ved Varanger Samiske Museum, er imidlertid fokuset mer direkte på kulturarv og kulturminner, og potensialet for videreutvikling og økt satsing vurderes å være betydelig. Særlig kombinasjonen natur-kulturopplevelser framheves. I framtida tror de fleste av informantene at Varanger vil få et tyngdepunkt av næringer som tilbyr en kombinasjon av natur- og kulturopplevelser inklusiv fugleturisme.

Vardø

Vardø by ligger på Vardøya rett øst for Varangerhalvøya i Finnmark. I senere år er det initiert og gjennomført flere kulturminne- og kulturarvbaserte prosjekt i Vardø, deriblant prosjektet «Kulturarv og utvikling». Gjennomgående har mange i Vardø i dag en mer positiv holdning til natur- og kulturminneverdier enn for få år siden. Endring i lokale oppfatninger kan blant annet ses på bakgrunn av disse prosjektene, og «Kulturarv og utvikling» og Steilneset minnested er av de prosjektene som særlig fremheves. Det finnes i dag en større bevissthet om at Vardø har kulturminneverdier som er verdt å ta vare på og videreutvikle. Dette gjelder særlig nyere tids kulturminner, og der bygninger anses å inneha verdi og utviklingspotensial. Gjennom positiv publisitet og gode resultater fra eksempelvis prosjektet «Kulturarv i Vardø» har folk erfart at verneverdig bygningsmasse er en ressurs i innovasjon og at eksisterende støtteordninger kan brukes som et viktig insitament i innovasjonsarbeid. Eiere av de aktuelle bygningene har sett at kulturminneverdien har et potensial som ressurs for økonomisk verdiskaping. Prosjektet har videre nytt godt av ressurspersoner som tidligere var engasjert i arbeid med verneverdig bygningsmasse i Hamningberg, og denne kunnskapsoverføringen holdes fram som en viktig suksessfaktor for arbeidet i Vardø.

De senere år har også naturverdiene i Vardø, og særlig Varangerområdet, i større grad kommet på dagsorden. Varangerhalvøya nasjonalpark og, ikke minst, en tiltagende fugleturisme bidrar til dette. Natur- og kulturarv som komponenter i verdiskaping er imidlertid nøye sammenvevd ved at aktivitet og utvikling innen det ene feltet også gir ringvirkninger for det andre.

Resultatene fra natur- og kulturarvsbaserte prosjekt i Vardø har ikke bare gitt en mer positiv holdning til natur- og kulturminneverdier. I tillegg bidrar de til økende oppmerksomhet og optimisme omkring «bruksverdi» og potensialet som ligger i kombinasjonen natur-kultur i næringsssammenheng. Flere informanter i Vardø understreket behovet for flere ben å stå på. De erkjente at et ensidig næringsliv er sårbart. Virksomheter som tar utgangspunkt i Vardø og Varangerområdets natur- og kulturverdier, slik som turarrangører, overnattingsteder og restaureringsverksted, er i så måte et viktig tilskudd til byens næringsliv.

Det har de siste årene kommet til offentlige arbeidsplasser i Vardø som er av stor betydning for byen. Jobbmuligheter er viktig, men minst like viktig for å få folk til å bli boende i Vardø, er å ha et tilbud ut over arbeid. Dette handler bl.a. om bolig av ønsket standard, ulike fritids- og kulturelle tilbud. Dette er viktige aspekt som bidrar til å øke attraktiviteten til Vardø som et sted å bosette seg.

Konklusjon

Funn i litteraturstudien viser at verdensarvstatus og vernestatus generelt økte stedenes attraksjonsverdi, men at det likevel var en bekymring for at verdensarvstatus kunne virke begrensende på framtidige utviklingsmuligheter. Mangel på kunnskap om kulturminner og verneverdig bygningsmasse ble framhevet som en av utfordringene i verdiskaping. Det samme gjaldt skjæringspunktet mellom eiernes ønsker og myndighetenes retningslinjer for vern. Som en parallell til dette funnet fra litteraturstudien, var det nettopp tilgangen på lokale ressurspersoner som ble framhevet som en særlig ressurs i Vardø i forbindelse med istandsettingen av byens eldre bygningsmasse.

Holdningen til natur- og kulturarv er generelt positiv i alle tre eksempelstudier, og blir sett som et potensial for en bred verdiskaping - både økonomisk og i forhold til stedsutvikling. Natur- og kulturkomponenten i verdiskaping blir videre sett som komplementære og gjensidig forbundet, og kulturarv inngår i varierende grad som en eksplisitt attraksjon i verdiskapingen i studieområdene. Kulturarv utgjør likevel et viktig grunnlag i form av kunnskap og i form av kulturhistoriske miljøer (bygninger, kulturlandskap o.a.) også for naturbasert næring som for eksempel fiske- og fugleturisme samt innen matservering og overnattingstilbud. Det er også verdt å merke seg at man i eksempelområdene anser en satsning på kulturminnebasert næring og -utvikling som et supplement til eksisterende og/ eller kommende næringer, de være seg basert på naturressurser eller på industriell virksomhet.

Den nære forbindelsen mellom natur og kultur i levende lokalsamfunn gir en egen dimensjon til det som ble formidlet og tilbudt. Identiteten og kunnskapen til lokale aktører er basert på forståelse for naturgitte betingelser, naturressurser, tradisjonsbaserte næringer og utgjør enn viktig stedegen kompetanse. Dette ble i eksempelområdene sett som et utgangspunkt og et potensial både for stedsutvikling, innovasjon og entreprenørskap. Eksempelvis har Varanger samiske museum i Unjárga/Nesseby gitt arenaer for gode møtesteder med arrangementer og kunnskapsdeling som har styrket folks stolthet og kunnskap om eget sted og identitet. Det har også gitt arbeidsplasser direkte og tiltrukket seg andre kunnskapsbedrifter slik at det i dag er et marked for unge arbeidstakere med høyere utdanning i kommunen. Det har også økt markedsgrunnlaget til andre lokale bedrifter som kafeer, overnattingssteder og butikk. Den tydelige forbindelsen mellom landskap, natur og kulturhistorie har dannet grunnlag for innovasjon både med hensyn til museumsdrift og for nye private bedriftsstrukturer som kombinasjon fiske, kultur/naturformidling i kommunen. I Henningsvær er fiske- og fiskerirelatert virksomhet fortsatt en del av stedets særpreg og et aktivum også for andre næringer. Både i Henningsvær og Unjárga/Nesseby er natur – og kulturarv en grunnfestet og naturlig del av lokal identitet og en komponent som blir sett som utgangspunkt for innovasjon.

I Vardø kom det fram at istandsettingen av eldre verneverdig bygningsmasse samt oppføringen av Steilneset minneste i Vardø har økt og styrket bevisstheten om egen kulturarv i byen, og i

kjølvannet av dette blir det sett nye muligheter for kultur- og naturbasert næringsutvikling. Kulturminner ble også eksplisitt nevnt som en viktig komponent og satsingsområde i dagens stedsutvikling i Kabelvåg.

Samlet sett har den beskrevne situasjonen i eksempelområdene klare likhetstrekk. Vardø og de tre vågene i Lofoten kan likevel sies å være i en tidligere fase hva gjelder å nyttiggjøre seg natur- og kulturarven i stedsutvikling og innovasjon, enn hva tilfellet er i Henningsvær og Unjárgga gielda/Nesseby kommune.

Når det gjelder holdninger til nominasjon av Lofoten og Várjjat Siida som verdensarv, synes det generelt å være en større tilbakeholdenhet til dette i Lofoten enn i Unjárgga gielda/Nesseby kommune. Dette kan ha sin årsak i at prosessene som har vært gjennomført, har hatt ulik karakter. I Varanger har prosessen sprunget ut av et lokalt engasjement med stor tilslutning og med tro på at dette kan gi positive ringvirkninger i framtiden. Prosessen i Lofoten har i større grad vært initiert av sentrale myndigheter og fått karakter av en «top-down prosess» («ovenfra og ned») uten tilstrekkelig informasjon til lokale aktører. De forholdt seg derfor adventende og etterlyste informasjon om hva en eventuell verdensarvstatus ville innebære for deres lokalsamfunn.

1 Innledning

Elin Rose Myrvoll

1.1 Formål

Regjeringen har besluttet å hente inn kunnskap om virkninger og ringvirkninger av økt satsing på økonomisk verdiskaping i næringer som reiseliv og fiskerirelaterte virksomheter. Kunnskapen som samles inn, skal brukes som grunnlag for neste oppdatering av forvaltningsplanen for Barentshavet og havområdene utenfor Lofoten. Geografisk dekker denne kunnskapsinnhentingene de tre nordligste fylkene og med et særlig fokus på kystområdene.

Kunnskapsinnhentingene omfatter blant annet en rekke tverrgående analyser og utredninger som ser på potensialet for næringsutvikling i området. Temaet kulturminner og verdiskaping inngår som en av de tverrgående utredningene i dette arbeidet og skal omhandle kulturminner som ressurs i regional utvikling. Norsk institutt for kulturminneforskning har fått i oppdrag fra Nærings og handelsdepartementet å gjennomføre utredningen om kulturminner og verdiskaping i Nord-Norge. Verdiskaping i defineres her bredt, som prosesser hvor kulturminner og kulturmiljøer, i samspill med andre utviklingsfaktorer (f. eks. kultur- og naturressurser, immateriell kultur, stedsutvikling og regionale utviklingsstrategier og planer) tas i bruk for å generere merverdi for befolkning, næringsliv, lokalsamfunn og regioner.

I oppdragsbeskrivelsen går det fram at utredningen skal omfatte (Nærings og handelsdepartementet 2012a):

- En drøfting av naturarven og kulturminnenes økonomiske verdiskapingspotensial og andre verdiskapende aspekter som miljømessige, sosiale og kulturelle effekter
- Mulige effekter av at et sted/område får verdensarvstatus, både i form av potensial for inntekter for reiselivsnæringen og positive og negative ringvirkninger for naturarv, kulturminner/kulturmiljøer og lokalsamfunn/region.
- En gjennomgang av eksisterende kunnskap (tidligere studier og analyser)
- Eksempelstudier der henholdsvis Lofoten og et samisk reiselivsprodukt utgjør to av disse
- En overgripende drøfting og sammenstillingen av eksisterende kunnskap belyst ved effekter på enkeltsteder hvor verdiskaping med grunnlag i kulturminner har vært en aktiv strategi, og i regioner med helhetlig og koordinert satsing på kulturminner som ressurs.

Følgende tilnærminger er særlig sentrale i oppdraget:

- Hvordan kultur- og naturarv utgjør en direkte ressurs for verdiskaping; gjennom bruk og gjenbruk i og utenfor næring, og i form av ringvirkninger for næringsvirksomhet.
- Hvordan kultur- og naturarv påvirker steders attraktivitet, for bosetting, næringsvirksomhet og besøkende.
- Hvordan kultur- og naturarv kan være et bidrag til å tilrettelegge for entreprenørskap og innovasjon.
- Mulige effekter av at et sted/område får verdensarvstatus.

2 Organisering, kilder og metode

Elin Rose Myrvoll (kapittel 2.1, 2.1.1, 2.3),
Thomas Johansen (kapittel 2.2)

2.1 Organisering av utredningen

Utredningen er utarbeidet av et konsortium med ulik faglig bakgrunn. Konsortiet som har bidratt i arbeidet med denne utredningen, består av forskere fra Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU), Nordlandsforskning (NF) og Universitetet i Tromsø (UIT).

NIKU har hatt prosjektansvaret, og Elin Rose Myrvoll har ledet utredningsarbeidet. Konsortiet består forøvrig av forskerne Marit Myrvoll, Alma Thuestad og Stine Barlindhaug fra NIKU samt Brigte Dale, Tone Magnussen, Thomas Johansen og Oddny Wiggen fra Nordlandsforskning. Reidar Bertelsen fra Universitetet i Tromsø har bidratt i utredningens slutfase.

Utredningen er bygd opp rundt en litteraturstudie og tre eksempelstudier. Konsortiet har vært involvert i både planlegging, drøfting og oppbyggingen av utredningens struktur.

Utredningen er resultat av flerfaglig samarbeid og baserer seg på flere typer kilder og metodiske tilnærminger. Litteratur i form av vitenskapelige studier, politikkdokumenter, databaser samt intervju danner grunnlag for utredningen. En referanseliste over benyttet litteratur og kilder er å finne til slutt i utredningen. En liste over de som deltok på intervjuene i eksempelstudiene oppgis i et eget vedlegg til utredningen. Det samme gjør litteraturen som danner utgangspunkt for *kapittel 3 Litteraturstudie*.

Kapittel 1 Innledning og Kapittel 2 Organisering, kilder og metode redegjør for utredningens formål, organisering og hvordan konsortiet har løst oppdraget. Kapittel 1 er skrevet av Elin Rose Myrvoll. *Kapittel 2.2 Verdisetting og begrepsavklaring* er skrevet av Thomas Johansen med bidrag fra Tone Magnussen og Elin Rose Myrvoll. De øvrige deler av kapittel 2 er skrevet av Elin Rose Myrvoll.

Kapittel 3 Litteraturstudie redegjør på bakgrunn av eksisterende studier og relevant litteratur for status på feltet kulturarv- naturarv og verdiskaping i Nord-Norge. Kapitlet er skrevet av Tone Magnussen med bidrag fra Stine Barlindhaug og Marit Myrvoll.

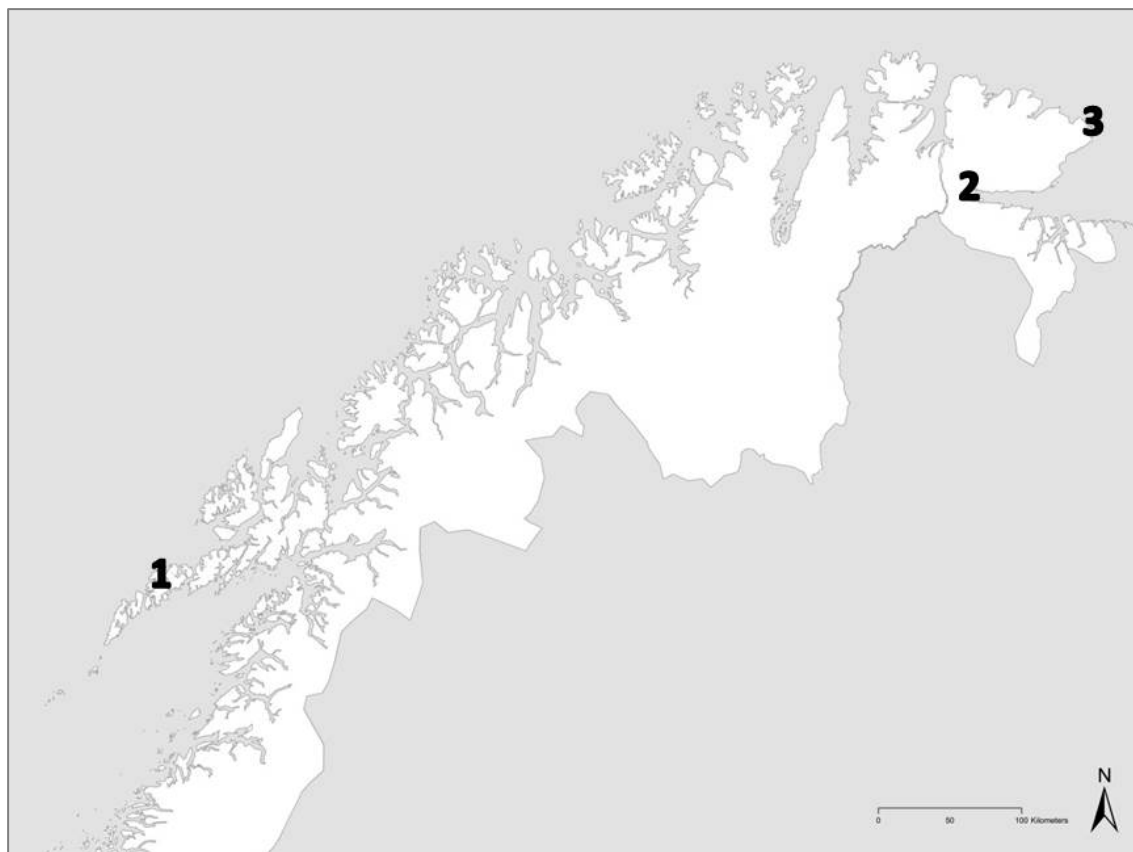
Kapittel 4 Lofoten – Henningsvær og de tre vågene sammenstiller og presenterer en oversikt over i hvilken grad man har lyktes i eller planlegger å sette i gang verdiskaping basert på kultur- og naturarv i henholdsvis Henningsvær og de tre vågene Kjerkvågen, Kabelvåg og Storvågan i Vågan kommune i Lofoten. Kapitlet er skrevet av Brigte Dale med bidrag fra Oddny Wiggen og Marit Myrvoll. Reidar Bertelsen har bidratt med innspill i slutfasen på dette kapitlet.

Kapittel 5 Unjárgga gieldda/Nesseby kommune belyser hvordan kultur- og naturarven blir benyttet og hvilken verdiskaping dette gir for samisk kultur og lokalsamfunnet i kommunen. Kapitlet er skrevet av Stine Barlindhaug med bidrag fra Elin Rose Myrvoll og Tone Magnussen.

Kapittel 6 Vardø belyser hvordan kultur- og naturarven blir benyttet og hvilken verdiskaping dette gir for byen. Kapitlet er skrevet av Alma Thuestad og Tone Magnussen, og med bidrag fra Elin Rose Myrvoll og Stine Barlindhaug.

Kapittel 7 Konklusjon oppsummerer rapporten og er skrevet av Elin Rose Myrvoll.

2.1.1 Eksempelstudier

Figur 1: Eksempelstudiene fant sted i 1) Lofoten 2) Unjárgga gielda / Nesseby kommune og 3) Vardø. Kilde: Statens kartverk, kartdesign: Stine Barlindhaug, NIKU.

For å konkretisere den mer overgripende drøftingen og sammenstillingen belyses både effekter på steder hvor man aktivt har brukt en strategi om "vern gjennom bruk" og mulige effekter av en internasjonal eksponering av kultur- og/eller naturarv (for eksempel gjennom verdensarvstatus). Nærings- og handelsdepartementet ønsket at et av eksempelstudiene skulle knyttes til Lofoten. Dette med utgangspunkt i at Lofoten kan bli innskrevet på UNESCOs prestisjetunge verdensarvliste for steder med unike kultur- og naturverdier. En slik internasjonal anerkjennelse vil kunne bidra til å gjøre øyriket Lofoten enda mer kjent ute i verden – og samtidig forsterke Lofotens tiltrekningskraft på turister. Samtidig er det stor usikkerhet i regionen om hva verdensarvstatus kan bety for lokalsamfunnet med hensyn til eventuelle begrensninger og muligheter for ny næringsutvikling. Lofoten som foreslått verdensarvområde, omfatter seks kommuner og det var derfor ikke mulig innen rammene til denne utredningen å ta utgangspunkt i alle seks kommuner. I stedet ble eksempelstudiet i Lofoten avgrenset geografisk til den ene av disse kommunene, Vågan. Innad i

kommunen ble Henningsvær samt de tre vågene: Kjerkvågen, Kabelvåg og Storvågan, valgt ut som fokusområder.

Med utgangspunkt i at naturarv og samisk kulturarv kan bli en viktigere del av tilbudet innen reiseliv i fremtiden, var det også lagt føringer om at dette skulle være tema for det andre eksempelstudiet. Det ble framhevet at det i formidling av samisk kultur og historie, så vel i reiselivssammenheng som ellers, var viktig at ekthet og troverdighet var i samsvar med samiske interesser, normer og skikker, og at bedrifter som selger samiske kulturopplevelser har en verdig samisk kulturprofil. En sjøsamisk kommune, *Unjárgga gielda / Nesseby kommune*, ble på denne bakgrunn valgt som utgangspunkt for det andre eksempelstudiet. Kommunen ligger i Øst-Finnmark og omkranser indre del av Varangerfjorden. Med etableringen av Várjjat Sámi Musea/Varanger samiske museum og kulturmiljøfredningen av Ceavccageađge/Mortensnes kulturminneområde er det satset systematisk og langvarig på formidling av samisk historie og forhistorie i denne kommunen. Også i dette området er verdensarvstatus et aktuelt framtidsscenario, og både Sametinget, Unjárgga gielda/Nesseby kommune og to nabokommuner arbeider for verdensarvstatus for Várjjat Siida. Várjjat Siida består av fire kulturmiljøer i Varanger, nærmere bestemt Ceavccageađge, Ruovdenjunlovta, Gollevárre og Noaidiidčearru.

Vardø ble valgt som utgangspunkt for det tredje eksempelstudiet på bakgrunn av at dette ville omfatte tettsteds- og bytematikk - noe som i liten grad var dekket opp av de andre eksempelstudiene. Vardø er dessuten en av få steder i Finnmark med større sammenhengende bygningsmiljøer fra før 2. verdenskrig. De siste års satsing på opprusting av antikvarisk bygningsmasse, kultur- og naturbasert turisme er også med på å gjøre dette til et aktuelt område for nærmere studier. Vardø kommune ligger på østspissen av Varangerhalvøya og selve byen Vardø er avgrenset til en øy med fastlandsforbindelse via undersjøisk tunell.

2.2 Verdisetting og begrepsavklaring

I denne utredningen legges Kulturminnelovens § 2 til grunn for definisjonen av hva et «kulturminne» og et «kulturmiljø» er:

Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.

Videre defineres immateriell kulturarv som tradisjonsbasert praksis, framstillinger, uttrykk, kunnskap og ferdigheter (Riksantikvarens ordforklaringer). Eksempler på dette kan være tro, skikker, sagn, hendelser samt ferdigheter i tradisjonsbasert næring og handverk. Begrepet naturarv defineres som habitater, arter, økosystemer, geologi og landformasjoner, inkludert de under vann, som mennesker tilskriver verdi (English Heritage 2013).

I utredningen legges et bredt verdiskapingsbegrep til grunn for vurderingen av kulturminners rolle i samfunnsutviklingen. Det betyr at både sosiale, kulturelle og økonomiske faktorer spiller inn, og at

disse i særlig stor grad når det gjelder kulturarv og kulturminner, er sammenvevd på måter som gjør kvantifisering til en utfordring.

En måte å måle den brede verdiskapingen som et kulturminne potensielt kan skape, innebærer å fastsette pris gitte og ikke-pris gitte verdier (Finansdepartementet 2005). Pris-gitte verdier for et kulturminne er «uttrykt» («Stated») eller «avslørt» («Revealed») betalingsvillighet – altså en økonomisk nytteverdi (Hassan, Scholes og Ash, 2005; Perman, Ma, McGilvray og Common, 2003).

Uttrykt betalingsvillighet er en metode som innebærer og observerer verdiene direkte gjennom å be informanter om å respondere på hypotetiske markedsituasjoner om deres betalingsvillighet eller villighet til å akseptere kompensasjon. Dette er den enkleste måten å bestemme økonomiske verdier forutsatt at det eksisterer markedspriser som man kan basere seg på. Eksempler her er betalingsvillighet av å ha tilgang til estetiske kvaliteter, rekreasjonsmuligheter, osv. Avslørt betalingsvillighet er en metode som innebærer og indirekte observerer verdier gjennom å avsløre betalingsvilligheten til informanter gjennom å studere deres atferd i et ekte eller hypotetisk/surrogat marked.

Det er knyttet en rekke utfordringer til det å skulle kvantifisere ikke-prisgitte og sosiokulturelle verdier. Vurderinger av verdiskaping basert på natur- og kulturarv må derfor ta utgangspunkt i en kombinasjon av kvalitative og kvantitative tilnærminger.

I denne kunnskapsinnhenting har vi derfor tatt utgangspunkt i samsillet mellom ulike former for verdiskaping, som er det sentrale elementet i det brede verdiskapingsbegrepet (Magnussen et al. 2011). Kulturell, sosial og miljømessig verdiskaping vil ofte være forutsetninger for å oppnå økonomisk verdiskaping. På samme måte vil økonomisk verdiskaping bidra til å fremme kulturell-, sosial- og miljømessig verdiskaping. Kulturell verdiskaping omfatter verdier som lokal egenart, bruk og produksjon av historie, lokal kunnskap, symboler og stolthet. Sosial verdiskaping omfatter verdier som fellesskapsfølelse, dugnadsånd, samarbeid, samhandling, lokalt engasjement, tilhørighet og nettverk. Miljømessig verdiskaping omfatter verdier ved kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap som varierte og mangfoldige omgivelser. I tillegg inngår planlegging og forvaltning av fysisk miljø, ressursforvaltning og energibruk. Økonomisk verdiskaping omfatter ulike former for inntektsgenererende aktivitet som utvikling av ny virksomhet og trygging av eksisterende, samt innovasjon og merkevarebygging, i tillegg til ringvirkninger og mer indirekte effekter.

Et steds attraktiviteter er også basert på stedets kulturelle og historiske forankring kombinert med dets evne til å tilpasse seg nye attraktivitetskriterium som gode kommunikasjonsmidler, utdannings- og velferdstilbud, et attraktivt arbeidsmarked og fritidsmuligheter. Vi mener derfor det vil være hensiktsmessig også å vise til økonomisk verdiskaping som skjer i bransjer der kulturminnene anses som relevante for driften. I tillegg til denne verdsettingsvurderingen vil vi i eksempelstudiene vektlegge både den kulturelle- og sosiale verdiskapingen, og på hvilken måte disse dimensjonene er sammenvevd med både nåværende og potensiell økonomisk verdiskaping. Vi vil særlig fokusere på å formidle på hvilken måte en satsning på natur- og kulturarvsbasert verdiskaping påvirker virke- og bolyst i befolkningen i studieområdene, og hvordan forvaltere på fylkes- og kommunalt nivå vurderer betydningen av dette i en totalvurdering av verdiskaping basert på kultur og- naturverdier.

2.3 Metode og datainnsamling

Det har vært gjennomført intervjuer og innsamling av data i alle de tre eksempelstudiene; Lofoten, Unjárgga gielda/Nesseby kommune og Vardø.

Studiene er basert på intervjuer og kvalitativt deltakende og observerende feltarbeid. Informantene representerer aktører som på ulikt vis er involvert i arbeidet med kulturminner og verdiskaping i de utvalgte områdene, og omfatter eiere av kulturminner, utviklingsaktører, representanter kulturminnemyndighetene og andre fra offentlig sektor, museumsfeltet, næringsaktører, virkemiddelapparatet på kulturminnefeltet og næringsutviklingsfeltet, lokale ildsjeler, fastboende, interesseorganisasjoner og andre.

En intervjuguide ble benyttet under intervjuene. Den var konsentrert rundt utvalgte hovedtema, og tok utgangspunkt i indikatorer knyttet til de ulike verdiskapingsformene.

Følgende tema dannet utgangspunkt for intervjuene:

- Strategi for og erfaringer med bruk av kultur- og naturarv som ressurs i næringsutvikling og verdiskaping.
- Hvilke kulturminner og naturarv har potensiale for bruk i innovasjon og utvikling.
- Utfordringer ved å ta i bruk kulturminner/kulturarv.
- Kultur- og naturarv som komponent og påvirkende faktor av steders attraktivitet for bosetting, næringsvirksomhet og entreprenørskap.
- Mulige effekter av at et sted/område får verdensarvstatus¹.

I tillegg til kvalitative undersøkelser av holdninger til verdiskaping basert på kulturminner, er det også undersøkt om de utvalgte områdene har hatt utbytte og gjort seg nytte av kulturminner og naturarv, for eksempel i reiselivssektoren, kunst/ håndverksproduksjon og i kunnskapsbedrifter. På denne måten har intervjuene også fungert som en kartlegging av kvantitative data knyttet til økonomisk verdiskaping som omsetningstall, nyetableringer, antall besøkende osv.

Involvering fra lokale aktører har blitt ivaretatt gjennom enkeltintervjuer og fokusgruppeintervjuer. Sistnevnte er en metode for og utforske ulike aktørers syn på og erfaringer med et spesifikt fenomen. I fokusgruppeintervjuer vektlegges interaksjon og diskusjon blant deltakerne. Denne intervjuformen kan også bidra til å utfordre deltakernes oppfatninger og utvide deres kunnskapsgrunnlag.

I Lofoten ble det gjennomført intervjuer i form av større «kafémøter» eller folkemøter i Kabelvåg og Henningsvær. Deltakerne ble delt inn i mindre grupper (kafébord), etterfulgt av oppsummering i plenum.

I den grad det er vært gjort spesifikke metodiske valg i de ulike områdene, beskrives disse nærmere under de respektive eksempelstudiene. Metode og kildegrunnlaget for litteraturstudien er beskrevet nærmere i kapittel 3.1.2.

¹ Dette punktet var ikke tema for intervjuene i Vardø.

3 Litteraturstudie

Tone Magnussen

3.1 Innledning

3.1.1 Formål

Formålet med litteraturstudien er å foreta en gjennomgang av eksisterende studier for å synliggjøre status på feltet kulturminner og verdiskaping i Nord-Norge.

3.1.2 Metode og kildegrunnlag

I utvalget av litteratur er det lagt vekt på følgende:

-identifisering av relevante regionale, nasjonale og internasjonale politikkdokumenter. Her er det lagt særlig vekt på finne fram til relevante dokumenter på temaene verdensarv, kulturminner og verdiskaping.

- Identifisering av *sentrale forskingsbidrag* på feltet.
- Identifisering av *gjennomførte satsinger og prosjekter* på området, inkludert evalueringer.

Arbeidet med å velge ut og identifisere relevant litteratur har skjedd gjennom diskusjoner og bruk av prosjektgruppas samlede faglige kompetanse. I tillegg har forslag til litteratur blitt lagt fram på oppstartmøte i januar, med oppfordring til deltakerne fra forvaltningen om å bidra med relevante referanser. En oversikt over litteraturen som ble gjennomgått, er å finne i et eget vedlegg til utredningen.

Arbeidet med å gjennomgå litteratur har vært fordelt mellom prosjektgruppens medlemmer, og en felles mal i form av følgende tema har ligget til grunn for gjennomgangen av litteratur:

- Identifisering gjeldende politikk på området kulturminner og verdiskaping.
- Identifisering av *positive og negative effekter* av gjennomførte satsinger.
- Vurdering av *framtidig potensiale* og forutsetninger for verdiskaping på kulturminneområdet.

3.2 Identifisering av gjeldende politikk på området kulturminner og verdiskaping

Verdiskaping er et sentralt og gjennomgående begrep i St.meld. nr 16 (2004-2005): *Leve med kulturminner*, (Miljøverndepartementet): «Regjeringen mener at kulturarven er en viktig ressurs som kilde til kunnskap og opplevelse, og for utviklingen av lokalsamfunn og verdiskaping innenfor næringslivet». Et eget kapittel er her særskilt tilegnet verdiskaping i næringsliv og utvikling av lokalsamfunn.

Videre definerer en rekke dokumenter fra kultur, miljø, nærings- og reiselivsfeltet målsettinger og ambisjoner på området kulturminner og verdiskaping. Stortingsmeldinger fra Kulturdepartementet om kultur og næring trekker fram kulturminners viktige rolle for steders attraksjonskraft for turister. Også i sektorovergrepene dokumenter som regjeringens reiselivsstrategi (Nærings- og handelsdepartementet 2012b) og nordområdestrategi (Utenriksdepartementet 2006, 2009) blir kulturminners potensiale som utviklingsressurs fremhevet: «Regjeringen vil legge til rette for at kulturbasert reiseliv har gode utviklingsmuligheter i Nord-Norge.» Her fastslås det også at «Naturen og kulturminnene som finnes her utgjør en unik arv som må bevares for fremtiden»

Gjennomgangen viser at det har vokst fram et stadig sterkere fokus på kulturminners verdi i form av potensiale for bred verdiskaping.

3.3 Sentrale forskningsbidrag på området kulturminner og verdiskaping

Gjennomgangen av sentrale norske forskningsbidrag det siste tiåret på området kulturminner og verdiskaping, viser at utfordringer knyttet til *utvikling av egnede og treffsikre metoder for måling av verdiskapingseffekter* har vært et sentralt tema. Bowitz og Ibenholt (Bowitz et al. 2009; Ibenholt og Bowitz 2008) fokuserer på analyser av økonomisk verdiskaping knyttet til kulturminner, og er opptatte av direkte målbare størrelser som direkte og indirekte effekter, kryssløpseffekter og avledede effekter. Baadsvik og Daugstad (2003) tar utgangspunkt i det økonomiske verdiskapingsbegrepet, og argumenterer for en utvidelse mot et bredere verdiskapingsbegrep som fokuserer på identitetsverdi, historiske verdi, pedagogisk verdi, samt kunnskap og opplevelser. Som en del av dette bredt anlagte arbeidet mot et utvidet verdiskapingsbegrep, blir også en kulturøkonomisk tilnærming lansert, der en forutsetning er at lokalsamfunnet må kunne styre egen utvikling. Gjennom å koble eksisterende og nye lokale symbolgrunnlag til de rådende strømninger i tiden, er ambisjonen å bygge broer mellom kultur og økonomi for å finne muligheter for og «markedefisere» kulturområdet og «kulturalisere» markedet. Bærekraft er et innebyggt element i denne tilnærmingen, der en balanserer bruk og bevaring slik at verdiskapingen blir varig.

Flere arbeider peker på endringer i bruk av kulturminner – *fra vern til verdiskaping*. Amundsen (2007) viser hvordan kulturminneforståelsen i Norge beveger seg fra en forståelse av kulturminner som objektive størrelser, via en opplevelses- og mangfoldsdimensjon og til en nyliberal instrumentell tilnærming. Denne flertydige forståelsen av kulturminner er også sentral hos Hauan (2002), som i sitt arbeid er opptatt av hvordan kulturminneprosjekter er basert på betraktninger av kulturminner som ressurs for lokalbefolkning og turister. Hennes analyse av prosjektet «Fotefar mot Nord» er at dette er et identitetsprosjekt regissert av kulturminnebyråkrater, uten fotfeste blant folk. Solberg (2011) viser hvordan verdiskapingsbegrepet representerer en endring i forståelsen av kulturminner fra å være et minne om fortiden til å være et virkemiddel for verdiskaping og samfunnsutvikling. Dette perspektivet blir fulgt opp av Christensen (2011) og Daugstad (2012), som begge stiller spørsmål ved *kulturarvens instrumentalisering*. Er kulturarvens berettigelse avhengig av dens økonomiske nytteverdi?

Skogheim og Vestby (2010) er i sin studie av tre norske byer opptatt av hvordan kulturarv inngår som del av omdømmebygging, profilering og næringsutvikling. Her kommer det fram at kulturarv bidrar positivt til stedsutvikling, også ved at kulturarv henter noe av sin «nye» verdi nettopp fra statusen

som ressurs. Studien peker på at tydelige koplinger mellom det historiske og det moderne er en forutsetning for at kulturarv skal bli oppfattet som ressurs. Bred inkludering på det lokale nivået, er i tillegg til bred politisk og administrativ forankring, en forutsetning for å ta i bruk kulturarv som ressurs i byutvikling. Kunnskap og perspektiver vil også være viktige ressurser i planleggingsprosesser der kulturminner inngår. En rekke utfordringer er knyttet til denne formen for utviklingsarbeid: uten bred oppslutning er det vanskelig å få gjennomført kostnadskreven investeringer, og tydelige og konkrete prioriteringer er en forutsetning.

3.4 Gjennomførte satsinger og prosjekter på området kulturminner og verdiskaping

«Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet» (2007-2011) og programmet «Naturarven som verdiskaper» er to store og omfattende utviklingsprosjekt som har satt fokus på natur- og kulturressurser som grunnlag for utvikling av næringer og steder (Riksantikvaren 2011).

Begge disse programmene har vært gjenstand for omfattende evalueringer (Magnussen et al. 2011, Rambøll 2012, Haukeland og Brandtzæg 2011). Evalueringsarbeidene har tatt utgangspunkt i «det brede verdiskapingsbegrepet» - et utvidet perspektiv på verdiskaping der kulturelle, sosiale, miljømessige og økonomiske forhold inngår. Begrepene kulturell, sosial, miljømessig og økonomisk verdiskaping ble lansert i St. meld nr. 16 (2004-2005), og gjennom arbeidet i Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet har forskere i tett samarbeid med pilotprosjekter, programledelse og referansegruppe videreutviklet dette begrepsapparatet for å kunne måle effekter av verdiskaping basert på kulturminner.

Sentralt i dette perspektivet er *samspillet* mellom ulike verdiskapingsformer; kulturell, sosial og økonomisk verdiskaping vil ofte være forutsetninger for å oppnå økonomisk verdiskaping. På samme måte vil økonomisk verdiskaping bidra til å fremme kulturell, sosial og miljømessig verdiskaping. *Kulturell verdiskaping* omfatter verdier som lokal egenart, bruk og produksjon av historie, lokal kunnskap, symboler og stolthet. *Sosial verdiskaping* omfatter verdier som fellesskapsfølelse, dugnadsånd, samarbeid, samhandling, lokalt engasjement, tilhørighet og nettverk. *Miljømessig verdiskaping* omfatter verdier ved kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap som varierte og mangfoldige omgivelser. I tillegg inngår planlegging og forvaltning av fysisk miljø, ressursforvaltning og energibruk. *Økonomisk verdiskaping* omfatter ulike former for inntektsgenererende aktivitet, som utvikling av ny virksomhet og trygging av eksisterende, samt innovasjon og merkevarebygging i tillegg til ringvirkninger og mer indirekte effekter.

Denne forståelsen av bred verdiskaping har ligget til grunn for – og blitt operasjonalisert gjennom – årlige resultatrapporteringer i «Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet» (Brandtzæg og Haukeland 2008, 2009, 2010, 2011). I tillegg har oppstartsanalyser, dybdestudier og sluttevaluering av programmet vært basert på det brede verdiskapingsbegrepet.

Litteraturstudien har gjennomgått faglige forarbeider og evalueringer tilknyttet «Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet» og «Naturarven som verdiskaper». Felles for disse arbeidene er at de danner grunnlaget for, utvikler og anvender det som etter hvert får navnet «det brede verdiskapingsbegrepet». Et viktig funn i denne litteraturgjennomgangen er at begrepets analytiske innhold i liten grad blir videreutviklet og problematisert gjennom disse publikasjonene i

tidsrommet 2008-2013. Det kan synes som en viss grad av «tilstivning» preger begrepsbruk og analytisk tilnærming til verdiskapingsbegrepet og dets innhold. På denne bakgrunn finner vi grunn til å hevde at det er behov for en teoretisk og operasjonell videreutvikling av det brede verdiskapingsbegrepet. En slik videreutvikling kan gjerne skje i samarbeid mellom ulike fagtradisjoner og kompetanseområder, i en internasjonal kontekst.

3.5 Positive og negative effekter av gjennomførte satsinger

Evalueringer og forskningsprosjekt tilknyttet de to verdiskapingsprogrammene kan oppsummeres slik med hensyn til positive effekter:

1. *Det brede verdiskapingsbegrepet* - som omfatter kulturell, sosial, miljømessig og økonomisk verdiskaping- er etablert som forståelsesramme for utviklingsarbeid basert på kulturminner som ressurs for samfunns- og næringsutvikling
2. Det er etablert arenaer for dialog og formidling som har skapt nye samarbeidsplattformer på tvers av sektorer og nivå
3. «Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet», der fase 1 ble avsluttet ved utgangen av 2010, kan oppsummeres slik med hensyn til konkrete effekter:
 - Private eiere av kulturminner har fått tilført økt kompetanse gjennom Verdiskapingsprogrammet
 - I forhold til miljømessig verdiskaping har programmet løftet frem og synliggjort en sterk og klar sammenheng mellom materielle og immaterielle kulturminner, og det landskapet kulturminnene er en del av. Det er en tydelig positiv vekselvirkning mellom å ta vare på kulturminner og å ta vare på landskapskvaliteter. 520 søknader om istandsetting av kulturminner er utarbeidet, og ved utgangen av 2010 var totalt 310 tiltak ferdigstilte.
 - På området kulturell verdiskaping har programmet ført til en synliggjøring av kulturarven, som igjen har ført til styrking av stedlig identitet og særpreg. Flere steder er kulturarven tatt aktivt i bruk i merkevareutforming og omdømmebygging
 - I forhold til sosial verdiskaping fører istandsetting av kulturminner til økt lokal bevissthet og større engasjement. Verdiskapingsarbeid er i stor grad basert på samarbeid, og dette utviklingsarbeidet har styrket lokal fellesskapsfølelse.
 - På området økonomisk verdiskaping er det i programperioden etablert i alt 66 nye virksomheter, med en samlet sysselsettingsvekst på 103 årsverk.
4. Verdiskapingsprogrammet «Naturarven som verdiskaper» er ennå i en gjennomføringsfase, som gjør det vanskelig å identifisere konkrete effekter i form av resultater.

Negative effekter blir i liten grad identifisert eksplisitt, men litteraturen trekker fram en del utfordringer for verdiskaping basert på kulturminner, og mange av disse kan betegnes som *flaskehals* for utviklingsarbeid:

- Bred verdiskaping er faglig krevende og skaper behov for spesialisert kompetanse på et bredt spekter av fagområder
- Verdiskapingsarbeid basert på kulturminner er organisatorisk utfordrende
- Private eiere av kulturminner har ikke god nok kunnskap om kulturminnet, og mangler også forretningsmessig kompetanse
- Mangel på kulturminnefaglig handverkskompetanse er en utfordring

På bakgrunn av litteraturgjennomgangen er det derfor mulig å trekke følgende konklusjon; kompetanse, organisering og holdninger ser ut til å være mer kritiske faktorer for gjennomføring av satsinger der kulturminner inngår som utviklingsressurs, enn tilgangen på økonomiske ressurser.

3.6 Vurderinger av framtidig potensiale og forutsetninger for verdiskaping på kulturminneområdet

Flere av evalueringene peker på at verdiskapingsprogrammene i noen grad har lyktes i å samordne virkemidler på området natur og kultur som ressurser for utvikling av næringer og steder. Imidlertid blir det også tydelig slått fast at potensialet for samordning av virkemidler er stort, og at dette potensialet sannsynligvis er størst på det regionale nivået.

Rambøll (2012) konkluderer i sin utredning med at framtidig potensiale for *økonomisk verdiskaping* med utgangspunkt i kulturminner vil være knyttet til følgende forhold:

- egenvilje og personlige egenskaper ved etablerere
- profesjonalisering av næringsetablererprosessen
- etablering av nettverk for kulturarvsbedrifter
- markedsføring og markedsanalyser
- bruk av teknologi
- utvikling av konkurransefordeler gjennom bærekraftig utvikling og autensitet

Den samlede litteraturgjennomgangen viser at det eksisterer et uutnyttet potensiale for bred verdiskaping på kulturminneområdet, forutsatt at egnede modeller for samarbeid, kompetansetilførsel, lokal vilje og eierskap, samt finansiering er til stede.

Som en del av litteraturgjennomgangen er det gjort en særskilt gjennomgang av nordiske forskingsbidrag som vektlegger erfaringer fra verdensarvsteder. Her er det lagt særlig vekt på å identifisere i hvilken grad verdensarvstatus kan ha positive eller negative effekter i forhold til verdiskaping. I denne sammenhengen er særlig forholdet mellom verdensarv og utvikling av reiseliv og opplevelser vektlagt. Litteraturen gir interessante eksempler på hvordan *vernestatus i seg selv har*

attraksjonskraft i forhold til besøkende (Reinus og Fredman 2007). Ulike kategorier av vernet natur og kultur fungerer som markører i forhold til besøkende. Kategorien nasjonalpark ser ut til å ha en sterkere effekt når det gjelder tiltrekking av besøkende til området enn kategoriene verdensarvområde og naturreservat. Noe av forskjellen mellom vernekategoriene ulike tiltrekningskraft skyldes trolig at nasjonalpark er et eldre og mer velkjent begrep enn de nyere kategoriene verdensarvområde og naturreservat.

Litteraturen stiller også spørsmål ved om det er mulig for verdensarvområder som ikke er en del av nasjonale reiselivssatsinger, å bli en *turistattraksjon*? Svells (2012) diskuterer potensialet i verdensarvområders unike natur og kulturverdier med utgangspunkt i det finske Kvarken- området, og konkluderer med at dette potensialet best kan realiseres i samarbeid med regionale og nasjonale reiselivsaktører.

Andre studier, fra verdensarvområdene i Falun (Cassel og Pashkevich 2011) og på Vega (Kaltenborn et al. 2013), viser at lokalbefolkningen i stor grad støtter opp om verdensarv som utviklingsressurs. Spesielt tydelig framstår denne støtten i forhold til utvikling av en bærekraftig reiselivsnæring. Lokalbefolkningen på disse stedene er opptatt av at verdensarvstatusen skal være et grunnlag å bygge framtida på. Det finnes likevel uttrykt skepsis i forhold til verdensarv. Dels gir dette seg uttrykk i at noen tar til orde for at verdensarvstatus ikke må virke begrensende på framtidige utviklingsmuligheter. Dels kommer dette til uttrykk som skepsis til at verdensarv blir benyttet til opplevelser og underholdning, der en frykter for at det læringsmessige aspektet blir borte.

3.7 Konklusjon

Et tydelig funn fra gjennomgangen av politikkdokumenter på området kulturminner og verdiskaping, er at det har vokst fram et stadig sterkere politisk fokus på kulturminners verdi i form av potensiale for bred verdiskaping. Evalueringer av de to store satsingene på feltet; «Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet» og «Naturarven som verdiskaper», viser at disse har bidratt til å skape en felles referanseramme for utviklingsarbeid gjennom begrepet «den brede verdiskapingen» som favner om kulturell, sosial, miljømessig og økonomisk verdiskaping. Samtidig peker flere sentrale forskingsbidrag på utfordringer knyttet til utvikling av egnede og treffsikre metoder for måling av verdiskapingseffekter. På denne bakgrunn er det grunn til å hevde at det er behov for en videre metodisk og teoretisk utvikling på dette området.

I forhold til verdensarvsteder, viser litteraturen at vernestatus i seg selv har attraksjonskraft i forhold til besøkende. Vernestatusen nasjonalpark ser ut til å ha en sterkere effekt på besøkende enn verdensarvområde og naturreservat. Potensialet i verdensarvområder med unike natur og kulturverdier blir diskutert, og en av konklusjonene er at potensialet best kan realiseres i samarbeid med regionale og nasjonale reiselivsaktører. Studier fra verdensarvområdene i Falun og på Vega, viser at lokalbefolkningen i stor grad støtter opp om verdensarv som utviklingsressurs. En tydelig skepsis finnes; verdensarvstatus ikke må virke begrensende på framtidige utviklingsmuligheter. Samtidig uttrykkes det bekymring for at verdensarv blir benyttet til opplevelser og underholdning, uten et tilsvarende fokus på kunnskapsformidling. En ser verdensarv som en kulturell ressurs som må utnyttes med varsomhet av kommersielle interesser, og i en kommersialisering bør fokuset ligge på formidling av kulturarv framfor opplevelsproduksjon.

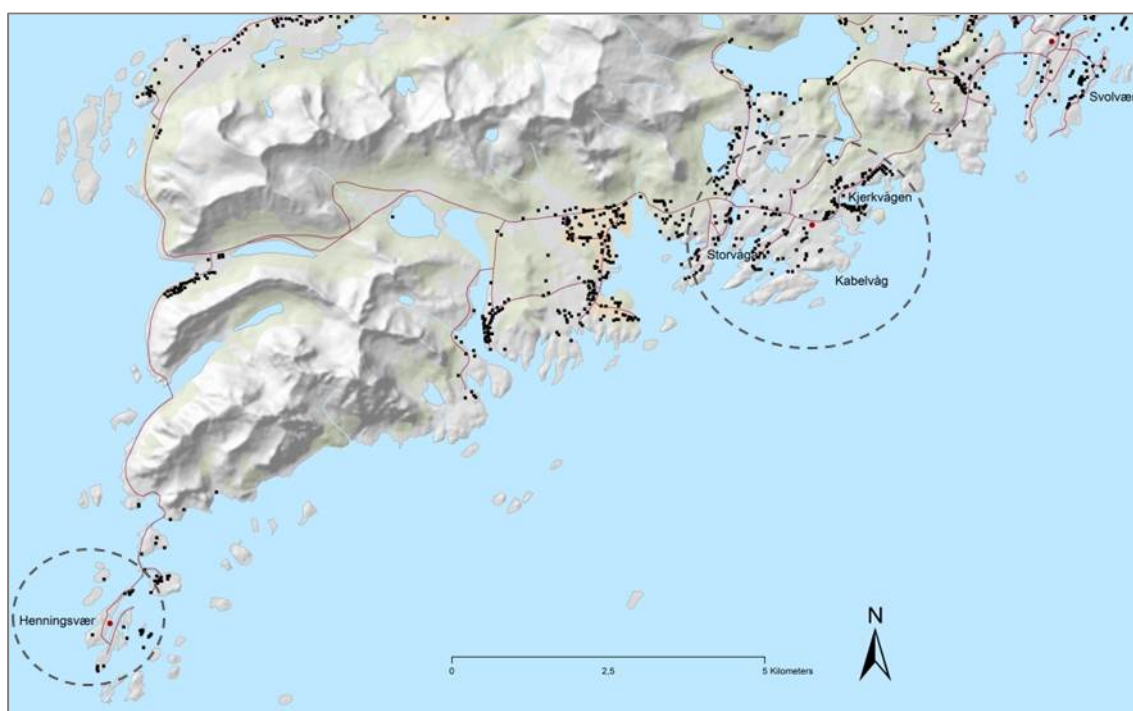
4 Lofoten - Henningsvær og de tre vågene

Brigt Dale

4.1 Innledning

4.1.1 Formål

Formålet med dette eksempelstudiet er å sammenstille og presentere en oversikt over i hvilken grad man har lykkes i eller planlegger å sette i gang verdiskaping basert på kulturminner i henholdsvis Henningsvær og de tre vågene Kjerkvågen, Kabelvåg og Storvågan i Vågan kommune i Lofoten. I oppdragsbeskrivelsen uttrykkes et ønske om Lofoten som et av eksempelstudiene siden «Lofoten om noen år kan havne på UNESCOs prestisjetunge verdensarvliste for steder med unike kultur- og naturverdier». Det er et mål med dette eksempelstudiet å synliggjøre og drøfte på hvilken måte spørsmålet om verdensarvstatus for Lofoten vil kunne ha relevans for kulturminnebasert verdiskaping i regionen, og hvordan man i de to lokalsamfunnene vurderer dette spørsmålet. I hvilken grad og på hvilken måte en eventuell verdensarvstatus vil kunne gi økt verdiskaping knyttet til kulturminner er i dette kapitlet eksemplifisert gjennom beskrivelser fra de to stedene Henningsvær og Kabelvåg.

Figur 2: Eksempelstudiet Lofoten med fokusområdene Henningsvær og de tre vågene; Kjerkvågen, Kabelvåg, Storvågen. Kilde: Statens kartverk, kartdesign: Stine Barlindhaug, NIKU.

Det påpekes innledningsvis at kulturarven i Lofoten generelt, og i eksempelområdet spesielt, er integrert i naturarven på en særegen måte ved at havet har hatt en så dominerende rolle i ressursbildet og i landskapet. Dette gjelder både materiell og immateriell kulturarv. Delvis er natur og kultur skilt rent romlig ved at den synlige fysiske kulturarven er på land. Det terrestriske

landskapet er derimot tett sammenvevd med kulturminner på en slik måte at det knapt er meningsfullt å operere med noe skille mellom kultur og natur.

4.1.2 Bakgrunn

Arkeologiske funn viser bosetting i Lofoten helt fra yngre steinalder, men det er sannsynlig at det har vært mennesker her lenge før dette. Sporene vi kjenner i dag, omfatter alt fra løsfunn av steinredskap til bergkunst i huler. Funn fra tidlig metalltid, jernalder (inklusive vikingtid), middelalder og nyere tid har gitt kunnskap om hvordan mennesker har bodd og livnært seg i regionen (Bertelsen 1995). Lofotens forhistorie og tidlige historie har vært et prioritert forskningsområde i de siste 50 år, og den viktigste erkjennelsen er at kombinasjonen av marine og terrestriske ressurser har gitt grunnlag for et rikt og stabilt samfunn fra steinalder til nåtid. Lofoten har siden 2002 stått på den norske lista over tentative steder til UNESCOs verdensarvliste. Ettersom Lofoten, dersom det blir aktuelt, søkes inn på lista som en «mixed site» legges både naturverdier og kulturverdier til grunn: «...landområder med kulturmiljøer og kulturminner som dokumenterer tradisjonene rundt Lofotfisket gjennom 1000 år» (Isdal 2009). Det omsøkte området omfatter 8361 km² i seks kommuner; Vågan, Vestvågøy, Flakstad, Moskenes, Værøy og Røst.

I Lofoten har den rike tilgangen til matressurser både i havet og på land vært grunnlaget for bosetting siden steinalderen, noe som dokumenteres i flere arkeologiske funn i regionen. Eksempler på disse finner man både i kommunene Moskenes og Vågan. Det er funnet tegn på at man hadde begynt å dyrke jorda fra ca år 2000 f.Kr., noe som senere skapte grobunn for de større organiserte høvdingsetene i vikingtiden (Bertelsen 1985). Omfattende beiting gjorde at Lofoten ble en nordlig utløper av det sammenhengende vesteuropeiske lyngheiområdet (Tveraabak 1995). Samtidig la fiskeriet grunnlag for utstrakt handel både øst-, nord- og sørover. Et av disse høvdingsetene er i dag spesielt grundig dokumentert og det er utviklet et museum og opplevelsessenter knyttet til stedet på Borg i Vestvågøy, kalt Lofotr. Et annet viktig trekk er at alle de store øyene i Lofoten har kulturminner fra både norrøn og samisk befolkning (Nielsen 2008).

Fokusområdene, Henningsvær og de tre vågene Kjerkvågen, Kabelvåg og Storvågan (ofte i dette kapitlet vil disse tre vågene behandles under ett, som ett lokalsamfunn) representerer ulike historiske tidsepoker, spesielt middelalder og nyere tids fiskerier, og der både nåværende status med tanke på utnyttelse av kulturminnene og framtidig potensial kommer fram. Disse lokalsamfunnene har også det siste tiåret vært i to svært forskjellige utviklingsprosesser. Mens Henningsvær – nettopp på grunnlag av en verdiskapingsstrategi på kulturminner og turismeutvikling – har opplevd en positiv utvikling, har de tre vågene slitt med å skape positivitet og utvikling etter årtier med befolkningsnedgang og tap av både offentlige og private arbeidsplasser til kommunesenteret Svolvær. Det blir derfor viktig i dette å synliggjøre hvordan verdiskaping basert på kulturminner har bidratt til at man i dag ser en markant forskjell på de to stedene.

Prosjektet «Den verdifulle kystkulturen»² har vært av særlig betydning i Henningsvær, der flere enkeltprosjekter har fått økonomisk støtte og faglig veiledning til å gjennomføre oppussing og bedriftsetablering. I tillegg bistod man kommunen og innbyggerne i prosessen med å få på plass en

² Se <http://www.nfk.no/artikkel.aspx?Mid1=434&Aid=889>, lastet ned 16. mai 2013

stedsutviklingsplan der blant annet Henningsvær fikk en ny reguleringsplan hvor kulturminnevern fikk en framtrødende plass³.

Vi vil også søke å vise betydningen av kulturminnesatsning for reiselivet spesielt, ettersom dette er den næringen som best synliggjør økonomiske synergieffekter. I tillegg vil andre synergier også påpekes, da knyttet opp mot både materiell og immateriell kulturarv - som eksempelvis betydningen av tradisjonskunnskap og -næringer, historiekunnskap og koblingen mellom tidsakkumulert kunnskap og brytninger mot nye kulturuttrykk og -næringer for identitetskonstruksjon og tilhørighet.

Det er i det kreative spenningsforholdet mellom natur- og kulturarv og kulturfeltet utviklet en rekke kulturarrangementer, som oftest sprunget ut fra lokale initiativ⁴. Den konkrete sysselsettingseffekten av disse tiltakene er vanskelig å tallfeste - det gjelder både festivalene og kulturminnesatsning som sådan – men flere av informantene i fokusområdene ser et potensial for økning. Dette synliggjøres ofte i både Henningsvær og i Kabelvågområdet ved at man eksempelvis snakker om hvor mange flere turister det egentlig er plass til, og at det fremdeles er et stort publikum i lokalbefolkningen som ennå ikke benytter seg av disse tilbudene.

I tillegg legges det betydelig vekt på det potensialet som finnes ved i større grad å utnytte råvarene som naturen gir til å skape arbeidsplasser og synergieffekter, basert på en kobling mellom naturverdier, naturarv og kulturarv. Senere skal vi vise til på hvilken måte verdensarvstatus kan være med og bidra til dette. I Lofoten handler dette i særlig grad om at en satsning på den kulturelle arven knytta til fiskeriet vil kunne øke verdiskapinga rundt fiskeriprodukter. Her snakkes det særlig om merkevarebygging, men også om at det vil kunne gi økt interesse for å reise til Lofoten for å oppleve stedet der skreien kommer fra – mye på samme måte som at man har tilreisende til andre regioner i Europa (og verden for øvrig) som ønsker innblikk i regionens spesielle (nedarvede) matkultur⁵.

Gjennomgående må kulturminnesatsning sees på som en del av en (ønsket) snøballeffekt – opprusting er det motsatte av forfall og en kilde til positivitet. Våre funn viser også at den konkrete konteksten er helt avgjørende for en vurdering sett i sammenheng med en mer generell utvikling på kulturminne- og naturarvfeltet. Vi finner for eksempel store forskjeller i både økonomiske og kompetansemessige innsatsfaktorer på feltet i henholdsvis Henningsvær og Kabelvåg, noe som skyldes en kombinasjon av at offentlige midler har vært kanalisert til et forsøks/ pilotprosjekt der Henningsvær var sterkt inne (verdiskapingsprogrammet, se nedenfor) og at enkeltpersoner utgjør en svært viktig faktor i disse små samfunnene. Der initiativ, bo- og virkelyst finnes er sjansen for at slike tiltak også skal lykkes større. Enkeltpersoners innsats hva gjelder bruk av kultur- og naturarv som direkte ressurs for verdiskaping er en viktig faktor i fokusområdene ettersom disse bidrar gjennom personlig innsats til en generelt sett høy bo- og virkelyst. I tillegg viser det seg at offentlige strategier

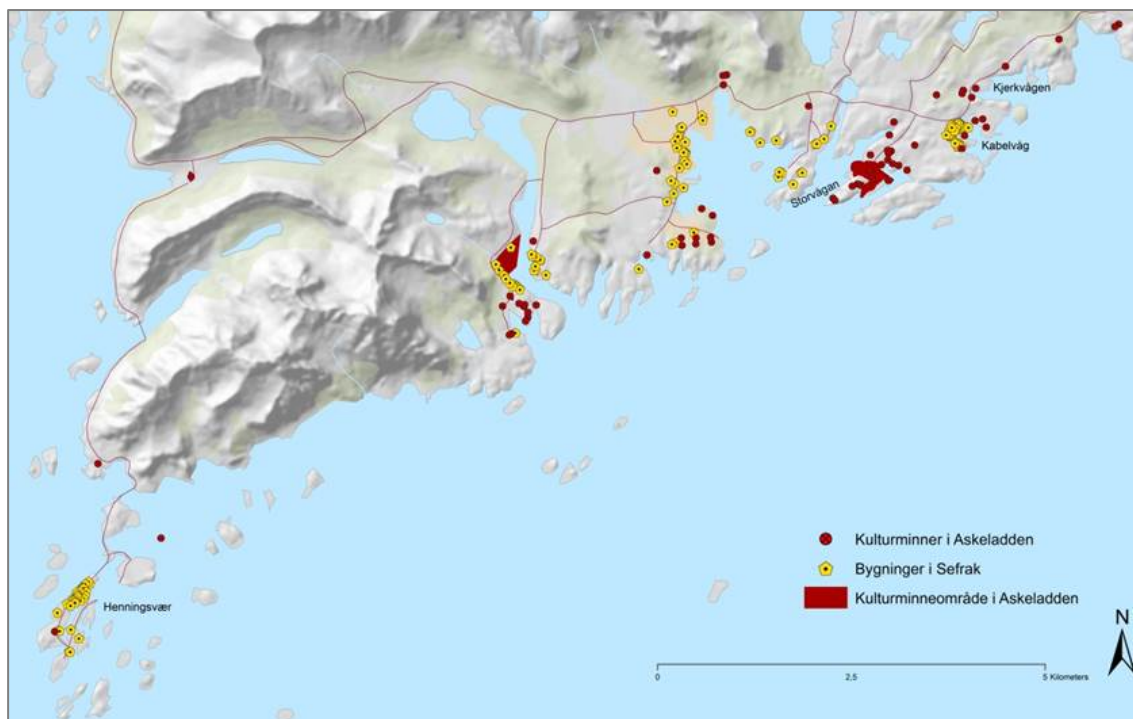
³Se

http://innsyn.lofotportalen.no/innsyn6_vagan/wfdocument.aspx?journalpostid=2008048595&dokid=47653&version=1&variant=P&, lastet ned 16. mai 2013

⁴ Av festivaler og kulturarrangementer knyttet til disse to stedene, kan her eksempelvis nevnes Kabelvågmarkedet, Lofoten International Art Festival (<http://www.liaf2013.no/>) og Filmfest Lofoten (<http://filmfestlofoten.no/>) i Kabelvåg og Codstock (<https://www.facebook.com/codstock>), førjulseventyret (<http://www.forjulseventyret.no/>) og Lofoten fotofestival (<http://www.fotografi.no/arkiv/fotofestival-i-lofoten>) i Henningsvær.

⁵ Eksempler på regioner i Europa der matturisme står sterkt er Toscana i Italia, Provence i Frankrike, Rhindalen i Tyskland og Rioja i Spania. I tillegg er viktigheten av gode og interessante matopplevelser en stadig viktigere del av det totale tilbudet ved de fleste reiselivsdestinasjoner.

og tiltak kan ha svært stor betydning, som i tilfellet Henningsvær, og at disse i samarbeid med enkeltbedrifter og lokale «meningsbærere» er viktige for at synergier skal oppstå. I tillegg identifiseres imøtekommelse av kompetansebehov hos alt fra snekkere til arealplanlegger, som grunnleggende for at en satsning av denne type skal lykkes.

Figur 3: Kulturminner registrert i den nasjonale kulturminnedatabasen Askeladden og bygninger registrert i Sefrak-registeret. Kartkilde: Statens kartverk, kartdesign: Stine Barlindhaug, NIKU.

4.2 Vern gjennom bruk: Kulturminner og verdiskaping i Henningsvær og Kabelvåg

Henningsvær og de tre vågene framtrer svært ulikt for den besøkende, men de har sterke kulturhistoriske band til hverandre, fordi de representerer ulike sider av fiskeværernes mangslungne historie. Den viktigste ulikheten er at Henningsvær representerer et kort tidsavsnitt og slikt sett er mer ensartet og kompakt. I tillegg gjør topografien at forbindelsen mellom land og hav er tydelig for alle som oppholder seg der. De tre vågene byr på kulturminner som strekker seg over mange tusenår, fra steinalderens bergkunst til bygninger som ennå er i bruk (Bertelsen 1995; 2005). Til sammen har de to stedene et potensial til å skape et tematisk sammenhengende opplevelsestilbud.

4.2.1 De tre vågene: Maktsentrum og periferi

De tre vågene er historisk sett knyttet sammen ved et felles stedsnavn, Vågar (flertall av våg) som er kjent fra 12- og 1300-tallet. Her er det funnet spor etter bosetting tilbake til steinalder, og Vågar har også et stort antall samiske kulturminner. Fra 1100-tallet til 1300-tallet hadde de tre vågene ulike funksjoner i et økonomisk sentrum for Hålogaland, basert på skreifiske, tørrfiskproduksjon og

tørrfiskhandel. Vågar var også et av de viktigste instrumentene for kongens og erkebiskopens styring av Nord-Norge i denne perioden. Mellom ca 1200 og 1400 hadde disse tre vågene status som kjøpstad (by). I Storvågan finner man rester etter den viktigste havnen i Vågar. En av de to tidligste kirkene som kom til på kongelig initiativ i Hálogaland, lå i Kjerkvågen. Erkebiskopen hadde et fotfeste i Kabelvåg (Kapellvågen) og tingstedet Brurberget ved Storvågan spilte en viktig rolle.

Svartedauden og andre gjennomgripende samfunnsendringer i senmiddelalderen førte til at jektefarten fra hele den nordnorske kysten tok over tørrfisktransporten og bystatusen i Vågar falt bort. Storvågan var fortsatt et av de viktigste fiskeværene og Kabelvåg ble den viktigste havnen for nye skipstyper. I dag er de viktigste sentralfunksjonene samlet i Svolvær og det er en klar sammenheng over tid fra Storvågan til Svolvær. Den viktigste forklaringen på denne bevegelsen er naturens tilbud om havneforhold og utviklingen av skipstyper.

Først på 1800-tallet var dagens Kabelvåg – beliggende mellom Kjerkvågen og det gamle handelsstedet i Storvågan - ordentlig etablert, med bymessig preg. I dette århundret ble Kabelvåg igjen Lofotens viktigste by, med sorenskriverembete, prosti og politimyndighet. I 1880-årene ble også det tradisjonelle Vågar-stevnet gjenopptatt, nå under navnet Kabelvågmarkedet. Dette ble avholdt helt fram til utbruddet av 2. verdenskrig, for så igjen å bli gjenopptatt på 1990-tallet (Rørtveit 2012: 13-19).

Figur 4: Eldre bygningsmiljø, Kabelvåg, Vågan kommune. Foto: Kristin Os, NIKU.

Bykjernen Kabelvåg – med snorrette bygater, offentlige tjenester og stor fiskerihavn – hadde altså sin storhetstid i perioden fra slutten av 1800-tallet fram til andre verdenskrig, mens Storvågan og Kjerkvågen representerer eldre tiders storhetstid. Til sammen er kulturminnene i dette området et vitnesbyrd om utviklingen av lokalsamfunnet her de siste tusen år, og er som vi skal se bare delvis organisert, lokalisert, dokumentert og benyttet. Inntrykket er derfor at man i stor grad besitter utnyttede ressurser på kulturminnefronten hva gjelder potensial for verdiskaping – både i økonomisk, sosial og kulturell forstand – i kabelvågområdet. Det bør også nevnes at Vågan kommune skal initiere et stedsutviklingsprosjekt i Kabelvåg, med oppstart i 2014, der visjonen om stedet som

kommunens «kulturelle hovedstad» (sitat rådmann) skal følges opp, - blant annet med en plan for hvordan man ivaretar og utnytter kulturminnene i tettstedet.

I dag er området i og rundt de tre vågene Kjerkvågen, Kabelvåg og Storvågan bebodd av rundt 2000 av Vågan kommunes i alt ca 9000 innbyggere, og i hele dette området ligger altså kulturminnene tett. Det er både lokale og kommunale initiativ på gang når det gjelder å synliggjøre og nyttiggjøre seg disse, og det er derfor mye som tyder på at vågenes kulturminner i sterkere grad enn tidligere vil bli tatt med i framtidige utviklingsplaner for Kabelvågområdet.

4.2.2 Henningsvær: Moderne fiskevær og turistmagnet

Mens Kabelvåg er Øst-Lofotens gamleby, er Henningsvær en typisk representant for det klassiske fiskeværet. Stedet vokste fram på 1700-tallet (selv om man har funnet tegn på bosetting fra langt tidligere tider), og var som klassisk fiskevær svært avhengig av at fisket slo til. Henningsvær var eid av væreierslekt fram til 1883, da Nordlands Amt kjøpte stedet fra boet etter Henrik Dreyer, mannen som i 1840-årene kjøpte det for 6000 spesidalere. Dreyer var en dyktig forretningsmann, fikk i løpet av sitt eierskap Henningsvær på fote og etablerte det som det viktigste fiskeværet i Lofoten. Etter Dreyers død slo fisket feil, og man hadde derfor magre år i været fram til 1920-årene, da skreifisket igjen tok seg opp. Havna ble så rustet kraftig opp i årene fram mot 2. Verdenskrig, med byggingen av moloen som skjermer Heimsundet fra de kraftige stormene fra sydvest som viktigste enkeltprosjekt. Denne stod ferdig i 1934, og var en viktig årsak til at man etter krigen kunne skilte med en fastboende befolkning på rundt 1000 personer. Utover på 1950-tallet kunne man ha så mange som 10 000 besøkende fiskere, fiskekjøpere, handelsmenn og andre som kunne sko seg på skreifisket i de travle vintermånedene (pers. meddelelse Riksheim 2013). Fra 1960-årene har man igjen opplevd befolkningsnedgang og en stadig vanskeligere situasjon for fiskeriene, med reorganisering av både markeds- og fangststrukturer. Stedet har imidlertid - i motsetning til mange andre fiskerihavner, som for eksempel Kabelvåg – beholdt en aktiv og levende fiskerinæring, mye takket være standhaftige enkeltpersoner som gjennom magre år har sett verdien av fortsatt å kunne kalle Henningsvær et ekte, levende fiskevær, - et sted der fiskerne fremdeles kommer og leverer på kaianleggene⁶.

Heimsundet i Henningsvær er godt egnet som havn, med god dybde og noe beskyttelse mot vær og vind, en beskyttelse som ble styrket med byggingen av moloen i enden av sundet. Stedets særpreges av en «årring»-struktur, med en fasade preget av fiskeribaserte bygninger vendt ut mot havna i Heimsundet, i neste «årring» en handlegate med et tydelig urbant preg, og ytterst områder preget av boliger (Lyngstad 2007). Særlig har man i kulturminnesammenheng fokusert på viktigheten av å ivareta bygningene som vender ut mot sundet, noe som gjenspeiles i den nylig oppdaterte reguleringsplanen for fiskeværet, utviklet gjennom stedsutviklingsprosjektet finansiert av programmet «Den verdifulle kystkulturen». Her ble det spesifisert at utviklingen fra fiskerihavn til et sted preget av turisme er en utfordring med tanke på å ivareta værets særpreg, og at behovet for å se på sammenhengen mellom ivaretagelse og verdiskaping er av betydning (Lyngstad 2007;

⁶ Deler av redegjørelsen av Henningsværs historie er basert på informasjon fra nettsider der lokale bedrifter og initiativtakere selv formidler det de mener er vesentlig. Således er dette i seg selv en beskrivelse også av en del av den immaterielle kulturarven i Henningsvær. Kilder: http://gammelfiletten.com/?page_id=155 , <http://www.henningsvar.com/sider/historie.html> , http://www.henningsvarbrygge.no/index.php?option=com_content&view=article&id=2&Itemid=3 , lastet ned 2. April 2013.

Magnussen et al. 2011). Utfordringen lå i behovet for og ønsket om videreutvikling av områder som tidligere hadde vært brukt til fiskeriaktivitet, så som eldre bygningsmasse på kaiene i Heimsundet og av hjellplasser på bergene rundt været. Søknader om endring av arealstatus for disse områdene til boligformål ble av Vågan kommune møtt med at man i stedet ønsket å sette i gang en stedsutviklingsprosess, der man ønsket å vurdere befolkningens ønsker, betydningen av ivaretagelse av stedets kystkulturpreg og næringslivets behov i sammenheng. Gjennom samfinansiering med prosjektet «Den verdifulle Kystkulturen (med finansiering fra Nordland fylkeskommune og Riksantikvaren) kunne så Vågan kommune iverksette en prosess der både lokale og regionale aktører samspilte med det felles mål å planlegge for både vekst og vern i fiskeværet. Samtidig med at en arealplan ble utviklet og vedtatt, ble et mangfold av større og mindre stedsutviklingsprosjekter initiert, finansiert av «Den verdifulle kystkulturen», av kommunen og i noen tilfeller av Innovasjon Norge. Felles for mange av disse var ideen om å se på sammenhengen mellom behovet for vern og ønsket om vekst, verdiskaping og ringvirkninger til lokalsamfunnet som helhet.

Med disse korte beskrivelser av utviklingstrekk fram til i dag, ønsker vi nå å redegjøre for kulturminner og måten disse er tatt i bruk i verdiskaping i disse to lokalsamfunnene.

4.3 Forholdet mellom kultur-, natur- og verdensarv i Lofoten

I eksempelområdet er det et tett forhold mellom kulturminnene og de omkringliggende naturgitte forutsetninger for utvikling av lokalsamfunn. Kulturarv basert på utnyttelse av naturarv dominerer i området (selv om også andre kulturminner finnes, blant annet krigsminner etter 2. verdenskrig), og det er denne kombinerte natur- og kulturarven som ligger til grunn for at Lofoten fra miljøvern- og kulturvernmyndigheters side vurderer det som aktuelt å søke området inn på UNESCOs verdensarvliste. Lofoten er oppført på Norges tentative liste (2002) som en «mixed site» – et område som har både kultur- og naturarv av enestående universell verdi. Kriteriene myndighetene legger vekt på, er forskjellige fra beskrivelsen av Lofoten på UNESCOs web-side⁷ og forvaltningsplanen for Lofoten som verdensarv (FP utkast pr 21.12.09). I beskrivelsen av Lofoten på UNESCOs web-side over tentative steder, er det i hovedsak topografien, naturskjønnheten og spesielle naturfenomener som blir fremhevet, i tillegg til lofotfisket og fiskeeksporten. I tilfellet Lofoten er altså imøtekommelse av både kulturarvkriteriet, kulturlandskapskriteriet, naturskjønnhetskriteriet og biodiversitetskriteriet for verdensarv lagt til grunn for det forberedende arbeidet⁸.

⁷ Se <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/1751/>

⁸ **Kriterium III:** Kulturarv-kriteriet. Lofotfisket etter torsk (skrei) er et eksepsjonelt vitnesbyrd om en 1000-årig kulturtradisjon som er levende, der produksjon av og handel med tørrfisk er av internasjonal betydning (FP s.23).

Kriterium V: Kulturlandskaps-kriteriet. Lofoten representerer et unikt eksempel på et levende og høyt spesialisert kystkulturlandskap utviklet gjennom siste 1000 år rundt ett av verdens mest konsentrerte marine sesongfiskerier (FP s.35).

Kriterium VII: Naturskjønnhets-kriteriet. Lofoten omfatter fremragende naturfenomener og områder med eksepsjonell naturskjønnhet og estetisk verdi (FP s.47).

Kriterium IX: Biodiversitets-kriteriet. Lofoten er et fremragende eksempel som representerer viktige pågående økologiske og biologiske prosesser for evolusjon og utvikling av marine økosystem. I tillegg er kriterium X tatt med her: «inneholder de viktigste og mest betydningsfulle naturlige leveområdene for stedlig bevaring av biologisk mangfold inkludert områder med truede arter med framstående universell verdi ut fra et vitenskapelig eller bevarings perspektiv;» (FP s.55).

Naturverdiene, slik det er argumentert fra norske myndigheter, handler både om naturskjønnhet og om biodiversitet og geologi. I en argumentasjon for Lofotens enestående universelle verdi, vil både biologi og geologi være viktige, men for verdiskaping vil det være kombinasjonen av kultur og natur – der opplevelsesturisme knyttet til for eksempel fiskeriene vil være viktig. Tilreisende vil både kunne få oppleve og erfare fiskeriene, som jo er grunnlaget for bosettingen, i et dramatisk og spektakulært naturlandskap. Også ved naturbaserte opplevelser som for eksempel klatring, padling, skikjøring, sjørafting med mer, vil naturskjønnhetskriteriet hvor landskap og sjøskap innbyr til den totale mestringsopplevelsen være sentralt. Selv om flere vil tiltrekkes til Lofoten på grunn av biologi og geologi, vil det alt overveiende flertall av hundretusener av turister komme på grunn av den spektakulære naturen og sammenhengen mellom kultur og natur – hvor mennesker har bodd og levd i tusenvis av år, basert på de naturgitte forutsetningene. Sjeldne naturfenomener, som havsafari med hval- og havørnobservasjoner, og mytisk natur vil i tillegg kunne oppleves av både besøkende og fastboende og slik danne grunnlag for andre fortellinger om verdi og verdiskaping enn kun de som næringsvirksomhet vil basere seg på.

Konsekvensen ved å skrive inn Lofoten på verdensarvlista etter disse kriteriene, er at Norge som statspart må forplikte seg til å forvalte både natur og kultur på en slik måte at alle verdier som ligger nedfelt i både kulturarv/-landskap og naturskjønnhet/biodiversitet, sikres og formidles til nåværende og kommende generasjoner. Hvis Lofoten forvaltes på en slik måte at for eksempel fiskeriene opphører eller at den naturskjønnheten som det argumenteres for, blir avbrutt av visuelle eller auditive installasjoner, vil det kunne være grunn for UNESCO til å «de-liste» Lofoten som verdensarv.

Uavhengig av verdensarvstatus er det tydelig at en satsning på kulturarv i verdiskapingsøyemed i Lofoten i sterk grad underbygger den tilpasning til naturen som kulturarven representerer. Vi finner at det blant våre informanter er en høy grad av bevissthet omkring forholdet mellom kulturminnene og naturarven, og at man ønsker å se dette i sammenheng.

4.4 Kulturminner i bruk til verdiskaping

En refleksjon over hvilke kulturminner som er i bruk til verdiskaping blant våre informanter, avstedkom interessante diskusjoner om både hva verdiskaping er - altså hva slags verdier en utnyttelse av kulturminnene skaper – og på hvilken måte kulturminnene bidrar til verdiskaping. Eksempelvis ble det i Henningsvær påpekt fra flere at man opplever det som at man lever i et kulturminne – at hele stedet kan sees på som et kulturminne i sin helhet, og at vedlikehold og utvikling av været således kan sees som en verdiskapingsprosess av både økonomisk, kulturell og sosial art. I Kabelvåg ble det likeledes poengtert at en oppgradering og oppussing av havneområdet både ville styrke stedets identitet og sørge for en kontinuitet i stedets tilknytning til havet, samt legge til rette for ny verdiskaping gjennom å øke stedets attraktivitet som besøksplass for turister og andre besøkende. Bevisstheten om viktigheten av en bred forståelse av verdiskaping var til stede både på kafémøter i de to tettstedene og hos informanter i kommune og fylkeskommune.

Vi vil i det følgende beskrive noen av de kulturminner som ble oppgitt å være i bruk i verdiskapingsøyemed. Langt de fleste av prosjektene som er initiert i Henningsvær er knyttet til bygningsmasse som på en eller annen måte brukes i forretningsøyemed, mens man i Kabelvåg i større grad har hatt et fokus på de arkeologiske kulturminnene. Som tidligere nevnt er her en viktig

forskjell mellom disse lokalsamfunnene. Verdiskapingsprogrammet som man har gjennomført i Henningsvær, der flere private initiativ har fått finansiering, og der man har sett en oppblomstring av lokale forretninger og kulturbaserte arbeidsplasser, har ikke sitt tilsvar i de tre vågene.

Det er forøvrig interessant å merke seg at man både i Kabelvåg og Henningsvær sterkt vektla også den immaterielle kulturarven som grunnlag for både identitet og for bo- og virkelyst - i motsetning til på kommunalt nivå, der fokus i hovedsak lå på bygningsmasse, arealutnyttelse og mangel på konkrete økonomiske virkemidler for utvikling av næringsliv og arbeidsplasser. Det helhetlige bo- og virkelystperspektivet synes ikke å bli fremhevet blant kommunens representanter.

4.4.1 Kulturminner i bruk i Henningsvær: Noen eksempler

Gjennomgående er inntrykket at man på kafémøtet i Henningsvær så verdien i både de enkelte kulturminners betydning for enkeltbedrifter og deres plass i et større kulturhistorisk hele, der plassen Henningsvær ble sett på som en bærer av en felles kulturarv vel verdt å ta vare og bygge på. Et eksempel på dette er på hvilken måte møtelokalene der kafémøtet ble holdt, kom i stand. Beliggende samlokalisert med det eneste stabile gjenværende fiskemottaket i Henningsvær på Sauøya er lokalitetene, kalt «Full Stim», typisk for kulturminnesatsningen i Henningsvær, slik den etter hvert ble utformet gjennom stedsutviklingsprosjektet og «den verdifulle kystkulturen». Det oppussede loftet i en gammel brygge på kaia er spekket med kulturminner i form av gjenstander som har vært i bruk i fiskeriene, i fiskerirelatert virksomhet eller i den handelsvirksomhet som Henningsvær har kunnet skilte med. Her henger gamle taljer, kroker og tønner fra taket, her står et fullt fungerende oppsett for sløyning og henging av tørrfisk – slik det ble utført i tidligere tider, uten mekaniske hjelpemidler. Her er esker med skruer, muttere og verktøy av alle slag, og på veggene henger gamle plakater og bilder. Og ikke minst: her står et fullt fungerende trandamperi, der Møllers trandampteknologi kan oppleves. Dette er en teknologi som i sin tid skapte nye arbeidsplasser av et biprodukt av fiskeriene, og som er et vitnesbyrd om at nyvinning og innovasjon rundt råstoffet fra naturen som kulturminnene er bygget på, kan gi nye arbeidsplasser og nye muligheter. Besøkende på «Full Stim» kan altså både smake (på fisk, tran og sågar også på henningsværtoddien - lagd på tran og sprit, en spesiell opplevelse!), ta på og oppleve de gamle gjenstandene og høre historiene.

I tillegg til dette eksemplet er det to andre slående trekk med Henningsvær og kulturminnene: det ene at konkrete oppussings- og vedlikeholdsprosjekter har skapt arbeidsplasser – eksempelvis på Engelskmannsbygga, Heimgårdsbygga og på den gamle Kaviarfabrikken. Det andre er at været selv anses som et levende kulturminne, der fiskehjellene er i bruk, der rorbuene tas vare på og utnyttet kommersielt, og der gamle sjarker som «Laila» og «Balder» er tatt i bruk igjen i kommersielt fiske, med små torskekvoter. Dette er båter som for mange oppleves som uhensiktsmessige i det effektiviserte fiskeriet, men som for eierne er gode arbeidsplasser og et utgangspunkt for synergi og kombinasjonsbruk med opplevelsesbasert reiseliv. Vi ser også at man i Henningsvær legger stor vekt på synergiene mellom ivaretagelse av kulturminner og de opplevelser som besøkende og innbyggere får av å være tilstede i været. Fiskeriene i seg selv beskrives altså som en viktig del av kulturarven, en arv som er vanskelig å skille fra naturarv. Den tusenårige tradisjonen knyttet til tørrfisken verdsettes, og man setter sin stolthet i å sørge for at man som besøkende alltid får tak i tørrfisk i været. Det ble poengtert at både den fysiske opplevelsen – det vil si å være i og blant fysiske kulturminner – og de immaterielle verdiene fra fangstkultur og historier om dette er viktig. I tillegg satses det på matkultur

i Henningsvær. Denne er selvfølgelig basert på de tradisjonelle rettene som boknafisk, saltfisk og lutefisk, men også biprodukter som kaviar. Ved å servere selvprodusert kaviar har nettopp «Full Stim» opplevd å få bestillinger fra utenlandske restauranter, eksempelvis fra kjøkkensjefen ved et større hotell i Stockholm som nylig bestilte et større parti. Alt på grunn av et fokus på matopplevelser under det svenske sjømatrådets besøk i været, sammen med svenske inviterte gjester.

4.4.2 Kulturminner i bruk i de tre vågene: Noen eksempler

I kafémøtet i Kabelvåg ble det fokusert sterkt på den kulturelle arven og betydningen av historien i de tre vågene – Storvågan, Kabelvåg og Kjerkvågen - som viktig for å forstå bakgrunnen for den situasjon man nå befinner seg i – og som utgangspunkt for verdiskaping og behovet for fornyet optimisme. Som tidligere nevnt, er Kabelvåg preget av at stedets fortid som viktig handels- og administrasjonssentrum er forstummet, og at de tradisjonelle arbeidsplassene knyttet til fiskeri og fiskeribaserte tjenester er forsvunnet. Det var allmenn oppslutning blant de fremmøtte at stedets identitet nå er sterkt knyttet til dets rolle som vertskap for utdanningsinstitusjonene – Nordland kunst- og filmfagskole, Lofoten folkehøgskole og Øst-Lofoten videregående skole (sistnevnte flyttet til Svolve i 2014 eller 2015) – og til stedet som kulturelt sentrum, både med tanke på antallet aktive kunstnere som bor og virker der og antallet kulturminner og det potensial man mener å se i tilknytning til disse. I så måte er Lofotmuseets ivaretagelse av alt fra arkeologiske og historiske kulturminner til kunnskapstradisjoner (innen fiskeri så vel som dyrkings- og sankingstradisjoner) en viktig tradisjonsbærer og forvalter av den kombinerte natur- og kulturarven.

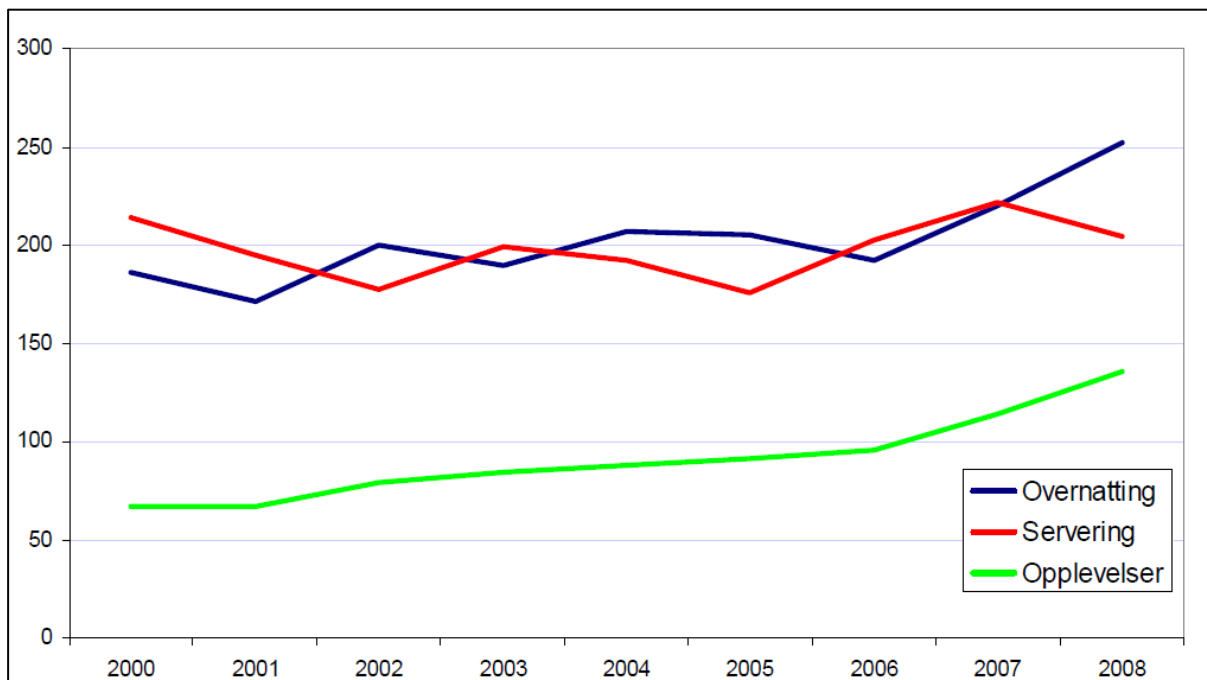
Hva gjelder konkrete kulturminner som er i bruk, ble flere nevnt: den opprustede parken som en del av det gamle verneverdige bymiljøet i Kabelvåg, som står på Riksantikvarens liste over verdifulle bymiljø, den moderne versjonen av Kabelvågmarkedet som de siste år er tatt opp igjen med stort hell, Statsbuene og statuen av Kong Øystein, som minnesmerker over tidlig kongemakt og statsinnflytelse over levde liv i de tre vågene, den gamle Lofotferga, som er fredet av Riksantikvaren og brukt i en årrekke i turistfart, det samme med båten «Anne Bro», som fylte 100 år i 2011 og er restaurert av kystlaget. I tillegg trakk flere fram relasjonen til Kabelvågmarka, til de turstier og rasteplasser som finnes der og som ivaretas av lokale krefter, en relasjon som er basert på tidligere tiders bruk og drift, med seterdrift og andre næringsaktiviteter, jakt og bærsanking. Flere kulturminner med potensial beskrives under punkt 4.7.2., inkludert kulturminner i kirkens eiendom.

4.5 Kulturminner, naturarv og reiseliv: noen tall.

Turismen er i vekst i hele Nord-Norge, og det er i Lofoten – sammen med Tromsøregionen – at økningen er sterkest. Tall Destination Lofoten har hentet inn viser at man i Vågan i perioden 2005 til 2011 har hatt en årlig økning i antall overnattinger på 59,4 %, bare i hotellsegmentet, mens man i Lofoten som helhet har økt antall overnattinger i hotell- og campingkategoriene til sammen med 40 %⁹. Tilsvarende viser tall fra OEDs kunnskapsinnhenting utarbeidet av NORUT, viser at man i Lofoten har hatt en økning i sommersesongen på 70 % siden 2006, og at også 30 000 personer besøkte

⁹ Statistikknetts oversikt gjelder overnattinger både i camping- og hotellkategoriene for hele Lofoten, mens det for Vågan kommune registreres kun hotellovernattinger. Se <http://www.statistikknett.com/nord-norge/statnett/regioner-nordland.htm>, lastet ned 18.03.2013.

regionen vinterstid 2011/2012 (Midtgard et al. 2012: 24). I et notat fra Telemarksforskning (Vareide 2009) vises det til at det er vanlig å inkludere i reiselivssegmentet bransjer som « ... driver med overnattingsvirksomhet, servering og

Figur 5: Økning i reiselivskategorier i Lofoten, 2000-2008. Illustrasjon: Vestlandsforskning (Vareide 2009)

aktivitet og opplevelse» (op.cit: 10), mens man ekskluderer bransjer som også vil få en synergieffekt fra tilreisende, men som ikke retter sin virksomhet direkte mot dette segmentet, som transportnæringer, handelsvirksomhet og annen tjenesteyting. Notatet viser også at sysselsettingsøkningen var sterkere i reiselivet enn i andre bransjer i perioden 2000-2008, og at den passerte både offentlig administrasjon og transportnæringen i antall sysselsatte. Interessant er det også å se at når man deler reiselivsbransjen i tre kategorier – overnatting, servering og opplevelser – så finner man at økningen i den minste kategorien, opplevelser, er klart størst (dette også uten å ha fått med alle opplevelsesleverandører som driver enkeltpersonsforetak, noe som indikerer at man kan regne med at den reelle veksten er enda høyere).

Våre to fokusområder er begge i samme kommune i Lofoten – Vågan – men er langt fra de eneste turistdestinasjoner i kommunen. Faktisk er Svolvær den desidert største (målt både i omsetning og overnattingsdøgn) noe som vanskeliggjør overslag på hvor mange turister og tilreisende Henningsvær og Kabelvåg har. Sett i en kommunal sammenheng er begge steder av betydning, ettersom man kan anta at mange av de som tilbringer en eller flere netter i Svolvær også benytter seg av de opplevelsestilbud som er å finne i våre fokusområder, særlig knyttet til kulturarvbasert turisme, men også til naturopplevelser i umiddelbar nærhet, så som fiske, klatring, fjellturer og så videre.

Turismesektoren i Lofoten generelt og i våre lokalsamfunn spesielt er altså nært knyttet til både naturarv og kulturarv. Opplevelsen av stedenes autentisitet beskrives av både brukere (dvs turister og andre gjester) og næringsutøverne som svært viktig for utviklingen av næringen. Samspillet mellom de sterke naturopplevelsene og det kulturlandskap som er skapt for å legge til rette for utnyttelse av naturressursene her gir gjester en opplevelse av at de er til stede i en langvarig kulturell

kontinuitet som fremdeles lever, tuftet på tradisjoner og kunnskap om omgivelsene. En videreutvikling av turismekonsepser i skjæringspunktet mellom naturarv og kulturarv vil ha potensial for ytterligere verdiskaping i reiselivssektoren, gitt at man løser visse infrastrukturutfordringer, blant annet med tanke på transport av tilreisende både *til* og *i* regionen – en problematikk som faller utenfor denne delutredningens mandat.

4.6 Kulturminner, kulturarv og kulturnæringene

I Kultur- og kirkedepartementets Stortingsmelding om Kultur og næring fra 2005 (St.meld. nr 22: 2004-2005) beskrives både konkrete ringvirkninger til andre næringer og mer generelle betraktninger om koblinger mellom kulturfelt og innovasjon/ verdiskaping – blant annet med fokus på kultur som utviklingsstrategi. Det vektlegges hvordan økt velstand har betydd en vridning av forbruksmønsteret mot varer og tjenester som er tenkt å ha en «... merverdi av kulturell art» (s. 27). Slik sett har både utøvende kunst i kulturnæringene og kulturbasert næringsutvikling (der verdiskaping knyttet til kulturminner må sies høre hjemme) et vekstpotensial i Norge, og kan tilføre nødvendig konkurransefortrinn, både overfor konsumenter av produserte varer (eksempelvis merkevarebaserte matprodukter som markedsføres under merkevaren Lofoten), for tilreisende og besøkende og for fastboende. «Kultursatsing kan tilføre en region kreativitet og dynamikk» (s. 18), og kan i seg selv være en kime til arbeidsplasser, både direkte i kulturnæring/ kulturminneforvaltning og som spin-off effekt. Det er viktig å promotere merkevaren for å tiltrekke seg oppmerksomhet, og i denne sammenheng er både et levende kulturliv og godt bevarte kulturminner viktige.

Vi ser at det både i Henningsvær og i de tre vågene er interesse for og initiativ rundt vern og tilrettelegging av kulturminner som er koblet til kultursektoren og aktører tilknyttet denne. På begge steder lever og virker det flere kunstnere, og mange av disse er også forvaltere og/eller bærere av den kulturarven kulturminnene i området består av, og mange har gjort næring av det. I Henningsvær har man gjennom verdiskapingsprogrammet lagt til rette for flere helårige arbeidsplasser ved å sørge for tilrettelegging av bygningsmasse slik at man har kunnet drive produksjon og salg av kunstneriske produkter på en hensiktsmessig måte. Et godt eksempel er Engelskmannsbrygga, der tilretteleggingen av et felles salgs- og produksjonslokale for glassblåsere, en keramiker og en fotograf – samt boligarealer for to familier – har sørget for at man har kunnet bli værende i Henningsvær. I dag fremstår det som et landemerke i Henningsvær, og som en god representant for den gamle tradisjonelle bryggearkitekturen. Stedet har blitt en attraktiv turistmagnet sommerstid. Prosjektet med å bygge om kaviarfabrikken i Henningsvær til et utstillings- og galleribygge er et annet eksempel på at det er mulig å tenke både bygningsvern og tilrettelagt bruk i de gamle bygningene, der byggenes opprinnelige funksjon ikke lenger er i bruk. I Kabelvåg bor det også flere kunstnere, men man har ikke i samme grad tilrettelagt for bruk av eldre bygningsmasse for salgs- og produksjonslokaler som i Henningsvær. Riktignok har et par aktører etablert seg i handlegata i Kabelvåg¹⁰ og det har også blitt bygget noe nytt – eksempelvis Galleri Lille Kabelvåg. Tendensen i Kabelvåg er at havneområdene i større og større grad forlates, mens det lille som er av forretningsaktivitet foregår i bygatene. Potensialet for ny drift og tilrettelegging av bygg med

¹⁰ Eksempelvis har en aktør tatt i bruk et hjørnelokale til salg og produksjon av redesign.

kulturminneverdi er også her til stede, og arbeidet for å kunne initiere prosjekter med dette mål for øyet, er også i gang i Kabelvåg.

Verdt å nevne her er undervisningssektorens bruk av kultur- og naturarven i Kabelvåg. Både Nordland kunst- og filmfagskole og Lofoten folkehøgskole er etablert her, og deres drift er i sterk grad tuftet på en forståelse av bærekraftig bruk av og ivaretagelse av natur- og kulturarv. Institusjonene nytter både bygningsmasse, naturlige omgivelser, historier og kulturelle karakteristika (som er en del av den immaterielle kulturarven) i sine læringsprosesser. Studenter ved kunst- og filmfagskolen produserer kunstneriske uttrykk som film, installasjoner, skulpturer og malerier, mens folkehøgskoleelevene tar naturen flittig i bruk, både på friluftslinja og på fotolinja, der et særlig fokus er nettopp på kultur- og naturlandskap, med et bærekraftsperspektiv i bunnen¹¹.

4.7 Identifiserte kulturminner med verdiskapingspotensial

Betydningen av vern av kulturminner som grunnlag for (tilleggs)næring oppleves som reell – og i Henningsvær finner vi flere konkrete eksempler. I både de tre vågene og i Henningsvær viste det seg at deltakerne på kafémøtet kunne identifisere mange kulturminner de mente hadde et potensial utover det som allerede ble utnyttet, med tanke på natur- og kulturarvbasert verdiskaping.

4.7.1 Henningsvær

Hovedinntrykket hva gjelder Henningsvær er at man både på kommunalt og fylkeskommunalt nivå samt i lokalbefolkningen mener at det ligger til rette for en ytterligere styrking av den kulturminnebaserte verdiskapingen i været. Som en representant for lokalbefolkningen uttrykte det: «Nå som fisken er tilbake, og turismen er god, så ligger alt til rette. Vi ser et større trøkk innen turismen med fisken tilbake». Her beskrives grunnlaget for velstand og utvikling i været som «sårbart, men over tid fleksibelt og standhaftig», noe som nok spiller på en stedhevdende tilpasningsdyktighet arvet fra fortellingene om det harde livet i fiskeværet fra gammelt av.

Det ble videre snakket om at koblingen fra fiskeriene til turisten går via kulturminnene, og at kulturen rundt det som skjer på havna, der båtene ligger i kø for å levere, det pulserende livet med blant annet ungdommer som skjærer torsketunger, er breddfull av opplevelser som har potensial for verdiskaping. Her ligger det altså opplevelser i vente, men også utfordringer, ettersom havna i praksis er stengt av Mattilsynet av hygienehensyn og på grunn av strenge sikkerhetsregler for folk utenfor fiskeriene når det gjelder å delta i fisket til sjøs. På tross av dette tilbyr Bryggehotellet i Henningsvær fiske-opplevelsesturer. Hotellet har gjort en avtale med en lokal fisker som tar gjester med ut på sjøen for å fiske, ta fangsten på land og se hva som skjer med den på fiskemottaket før den til slutt serveres i hotellets restaurant. Fortellingen om verdens siste godt forvaltede torskebestand vil her stå sentralt, formidlet som noe unikt i verdenssammenheng. «Nå ønsker vi å vise det fram», sa en informant under kafémøtet. Holdningen til disse verdiene ble uttrykt av en annen deltaker på denne måten: «Vi har ikke mye finansiell kapital, men utrolig med kulturell kapital»

¹¹ På hjemmesidene til de to institusjonene er velforankrede fortellinger om institusjonenes plass i lokalsamfunnet presentert. Se <http://lofotenfolkehogskole.no/> og <http://www.kunstoffilm.no/artikkel.aspx?MIId1=586&AIId=976>, lastet ned 23. april 2013

Det ble også påpekt fra representanter for lokalbefolkningen at all kultur i Lofoten til syvende og sist handler om naturressurser og om utnyttelsen av og tilpasningen til disse, men at også mye av den tradisjonelle naturalhusholdningen var i ferd med å bli glemt. Tidligere utnyttet man egg fra sjøfugl, man fanget hval og brukte tang som husdyrfôr, og holdt husdyr som sau, gris, hest og ku. I dag er husdyrholdet industrialisert og mange av høstings- og fangsttradisjonene nær forsvunnet. Flere etterlyste et fokus på dette og på hvilken måte også denne kunnskapen kunne være et framtidig grunnlag for opplevelsesbasert reiseliv. Kunnskap - som immateriell kulturarv - til bruk i verdiskapingsøyemed.

4.7.2 Kabelvåg

I Kabelvåg/ Storvågan er det først og fremst to større prosjekter der kulturminnepotensialet eksplisitt blir fremhevet som et viktig premiss for fremtidig verdiskaping. Det ene prosjektet er knyttet til utviklingen av et kulturarv- og opplevelsessenter kalt SKREI, bygget opp rundt de arkeologiske funn etter Vågar, middelalderbyen, og de allerede eksisterende reisemålsaktørene som er plassert der; Galleri Espolin, Lofotmuseet, Lofotakvariet og Nyvågar (Rørtveit 2012). Dette prosjektet er i høyeste grad basert på kulturminner, og det vil for aktørene bak satsningen på dette senteret være naturlig å relatere sitt prosjekt til diskusjonen rundt en eventuell verdensarvstatus. Prosjektet planlegges lokalisert i Storvågan, men temaet er hele Lofotens fiskeri fra steinalder til dagens usikkerhet og framtidscenarier. Det har tidligere vært gjort forsøk på å etablere et historisk spel knyttet til historiene om konge- og kirkemakt i de tre vågene, et initiativ som vitner om en lokal bevissthet rundt ideen om verdiskaping basert også på den immaterielle kulturarven - en kulturarv som også refererer sterkt til naturarven i området.

Det andre prosjektet er basert på et initiativ kalt Kulturhavn Kabelvåg, der fokus ligger på å promotere bo- og virkelyst gjennom å få i gang aktiviteter som hjelper innbyggerne med å ivareta, fornye og skape verdier rundt kulturminner i havna i Kabelvåg. Man har søkt om Bolyst-midler¹² til prosjektet. Kulturhavn-prosjektet knyttes også opp mot den allerede etablerte kulturminnestien gjennom de tre vågene, der man ser for seg at de dokumenterte kulturminnene kan merkes, og der kulturvandring med levende formidling vil kunne øke interessen for historiene bak kulturminnene. Andre steder med potensiale i Kabelvåg som nevnes på kafémøtet, er Kabelvåg fengsel og Sorenskrivergården, to bygninger som per i dag brukes av Nordland kunst- og filmskole, men som vil være ledige etter at skolen flytter inn i nye lokaler i 2014. Det er per i dag et åpent spørsmål hva bygningene vil bli brukt til. Ettersom Vågan kommune er eier, uttrykkes det i Kabelvåg bekymring for hva kommunen tenker om disse byggenes framtid, - bygg som for øvrig står på Riksantikvarens liste over bevaringsverdige bymiljøer¹³. I tillegg mener man ved Nordland fylkeskommunes kulturavdeling at det gamle fengselsbygget meget mulig er verneverdig etter kulturminneloven, og dermed vil bli underlagt strenge bevaringskrav, ettersom det etter fylkesrepresentantens mening er et bygg med stor nasjonal kulturhistorisk verdi. Eventuell ny bruk av disse eiendommene - eksempelvis av nye leietakere eller eiere - vil derfor kunne føre til at fylkeskommunen og andre har innsigelser på hvordan byggene utnyttes.

¹² http://www.regjeringen.no/nn/dep/krd/Tema/regional-_og_distriktpolitikk/levende-og-attractive-lokalsamfunn/bulyst/bolyst-2013.html?id=712020 , lastet ned 16. mai 2013

¹³ NB!-rapport, Området Parken i byen Kabelvåg, lastet ned fra <http://www.riksantikvaren.no/?module=Articles;action=Article.publicShow;ID=108179>, 15 april 2013.

Figur 6: Lofotkatedralen i Kjerkvågen, Kabelvåg kommune. Foto: Kristin Os, NIKU.

I den siste vågen, Kjerkvågen, er det som navnet antyder, kirkens eiendommer og innflytelse som først og fremst står i fokus hva gjelder kulturarv. Her står Lofotkatedralen¹⁴ som er en verneverdig og listeført kirke. Oppføringen var i stor grad finansiert av fiskerne selv i en tid da så mange besøkte området under skreifisket at man lot oppføre Nord-Norges største kirke. Lokaliteten «Prestegården» ligger like ved kirka. Denne lokaliteten er automatisk fredet etter kulturminneloven og omfatter trolig stedet der den første kirka og prestegård fra 1100-tallet sto. Vernestatusen legger noen føringer på tilrettelegging og bruk, men i følge soknepresten har man også her lagt et vern-gjennom-bruk – prinsipp til grunn. Kirka er nylig renovert for 15 millioner kroner, og gammel maleteknikk og tradisjonelle materialer ble brukt i arbeidet, noe som betyr at utvikling av lokal kompetanse var nødvendig. I tillegg har kirka særdeles sjeldne kulturminner som man ønsker å vise fram, blant annet en bibel det kun finnes to eksemplarer av i verden, en unik portrettsamling av biskoper, prester og handelsmenn og en messehagel fra 1600-tallet, – men man mangler skikkelige utstillingsmontre.

Trollsteinen – en stor steinblokk som har et normannisk kors hugget inn. Steinen er flyttet to ganger på grunn av vegutbygging, men den står i nærheten av sitt opprinnelige sted.¹⁵ Det blir fra kirkelig hold påpekt at antallet gjester gjerne kunne vært mye høyere (de har per i dag cirka 10 000 besøkende i året og tar en liten sum for inngangsbillett). En satsning på middelalderen rundt de kirkelige kulturminnene sees derfor som en interessant mulighet. Potensialet som ligger i kirka som konsertsted kan også utnyttes bedre, selv om man blant annet i samarbeid med Lofoten

¹⁴ Se http://www.lofotkatedralen.no/index.php?option=com_content&view=article&id=70&Itemid=61 , lastet ned 15. mai 2013.

¹⁵ Steinen er myteomspunnet, og det er flere teorier om hvorfor det er hugget et kors inn i den. I et sagn heter det at trollet på den nærliggende Kjellbergfjell kastet steinen for å forhindre byggingen av kirken i Kjerkvågen. Det er også framsatt teorier om at den kan ha vært en samisk offerstein eller at det var et norrønt gudehov i området før kristningen tok til, og at steinen derfor måtte «kristnes». På grunn av flyttingen er det vanskelig å komme til noen avklaring, men det er sannsynlig at den knytter seg til etableringen av den første kirken på 1100-tallet.

Internasjonale Kammermusikkfestival (LINK) årlig arrangerer større konserter med store internasjonale artistnavn på plakaten.

Et interessant perspektiv som ble framhevet under kafémøtet var at den negative trenden i de tre vågene, det vil si mangelen på fornying og vekst, har ført til at man har flere gamle konstruksjoner stående intakte – murer, båtoppsett, bymiljøer og havneområder – kulturminner som er typiske for det forrige århundreskiftet (1800-1900). Hele Kabelvåg havn er bygd opp med steinmurer mot havet, et frontverk – med moloen som viktigste enkeltenhet – som til sammen er et mektig minnesmerke over en sterk håndverkstradisjon. Spørsmålet som folk stiller seg er hvordan man nå kan utvikle og utnytte dette i næringsammenheng. Redselen for at ting bare rives er stor:

«Når noen sier vi skal rive Koefoedbrygga eller moloen for den del, så synes folk det er ok, for hva skal vi med den gamle skiten? Heller få et spa-senter eller nokko ainna – men vi bør heller ta vare på og få begge deler!»

«Det er plass nok», sier man.

4.8 Identifiserte utfordringer knyttet til verdiskaping og kulturminner

I rommet mellom vern og vekst ligger det et betydelig potensial for spenninger og uenighet, og utfordringene kan sies å være både tverrsektorielle og mellom forvaltnings- og interessenivåer. Eksempelvis uttrykkes det på kommunalt nivå en betydelig skepsis til at vern gjennomgående skal prege planleggingen av de to stedene. De kommunale representantene uttrykker seg i positive vendinger om prosjektene som er gjennomført i Henningsvær, men stiller seg tvilende til om denne form for «vern gjennom bruk» er det som lokalsamfunnene trenger i form av vekstimpulser og initiativ for å forhindre at ungdom flytter fra kommunen. Fra kommunens side ønsket man seg et mer overordnet fokus på mer håndfaste økonomiske stimuleringsinitiativ. I diskusjonen rundt verdensarv og verdiskaping blir dette spesielt tydelig, da man opplever at sentrale myndigheter ikke gir tilstrekkelig konkret informasjon om hvilke konsekvenser – både av positiv og negativ art – en slik status vil kunne ha for Lofoten som helhet, og dermed for disse stedene spesielt. Man frykter at en verdensarvstatus ikke vil kunne bidra tilstrekkelig til stedsutvikling, og økonomisk verdiskaping. Som et kompensierende tiltak ble det i stedet foreslått å flytte statlige arbeidsplasser som har direkte eller indirekte med verdensarv å gjøre, til regionen. Vi vil i diskusjonen omkring petroleumsdebattens påvirkning på samfunnsspørsmål i Lofoten generelt også kort ta opp spørsmålet om vekstimpulser.

Fra fylkeskommunalt hold uttrykkes det skuffelse over det de opplever som en defensiv holdning fra kommunene i Lofoten til verdensarvspørsmålet¹⁶. Denne reaksjonen må sees på bakgrunn av man hadde gjennomført prosjektet «Den verdifulle kystkulturen» som fra fylkeskommunalt hold anses som svært vellykket. Ikke alle delprosjekter som ble satt i gang, ble en suksess, men det overordnede bildet er at man har klart både å rette et fokus på behovet for et bedre vedlikehold av kulturminner og holde et klart næringsfokus. Flere nye arbeidsplasser er skapt, mange har kunnet legge

¹⁶ Her må det påpekes at våre informanter på fylkeskommunalt nivå er tilknyttet kulturavdelingen, men har også jobbet med næringsutvikling, nettopp i skjæringspunktet mellom næring og kultur.

kulturbasert næring til som en tilleggsnæring, og man opplever at prosjektene har medført et økt fokus på og en verdsetting av kulturminnene i lokalsamfunnet (da særlig i Henningsvær). I både sluttrapporteringen fra prosjektet (Riksantikvaren 2011) og den eksterne evalueringen (Magnussen et al. 2011) påpekes det at erfaringene alt i alt er meget positive.

I våre intervjuer lokalt i henholdsvis Henningsvær og Kabelvåg ble også vern/ vekstproblematikk tatt opp, og spørsmålet om økonomisk bærekraft ble gitt betydelig vekt. Langt de fleste anså at behovet for å kunne identifisere de gode prosjektene, de som over tid vil kunne stå seg, som svært viktig, men at disse prosjektene også kunne hatt behov for ytterligere finansiering for utviklingen av selve driften, eksempelvis i et kommersielt foretak, etter at oppstarts- og oppussingsstøtte (med fokus på vernekvaliteter) var brukt opp. Særlig i Henningsvær påpekte flere at mange opplevde å havne i et vakuum etter at verdiskapingsprogrammet var avsluttet, ettersom prosjektene kunne trenge ytterligere drahjelp i en vanskelig initieringsperiode. I tillegg ble det vektlagt at for mange av disse initiativene basert på natur- og kulturarven vil gode turistsesonger være en forutsetning. Og videre at tilrettelegging for dette i form av nødvendig infrastruktur som veier, strømforsyning, overnattingssteder og bespisningsfasiliteter ikke holder tritt med behovet. Dette gitt at man ønsker å øke tilstrømningen av besøkende til regionen. Her mente mange både i Henningsvær og i Kabelvågområdet at et fokus på kvalitet og opplevelser vil være et bidrag til en dreining av de besøkende fra å være i kategorien «betraktere» til «opplevelsesturister», som erfaringsmessig bidrar mer til lokal verdiskaping i form av økonomisk forbruk og deltakelse i aktiviteter.

En annen erfaring som presenteres lokalt er at små aktører er sårbare, ikke bare økonomisk, men også hva gjelder kompetanse. Når markedet er smalt – eksempelvis for snekkere med spesialkompetanse innen ivaretagelse av bygninger med verneverdi – hvordan kan man forhindre at denne kompetansen plutselig forsvinner ut av regionen ved eventuell flytting? Små aktører er også sårbare for økonomiske fluktasjoner grunnet variabler man selv ikke kontrollerer. Dette så man om man eksempelvis under finanskrisen som gjorde utslag på besøkstallene til Lofoten i 2009-2011 (se oversikt under avsnitt 4.5). Av samme grunn er man også avhengig av at det fra statlig hold vises velvilje med tanke på de behovene man har i forhold til generell infrastruktur og andre regionalpolitiske initiativ.

Med lokal innsats og initiativ kommer også behovet for oppfølging, i tillegg til at en tilrettelegging av stedsutviklingsprosesser der kultur- og naturarven står sentralt legger føringer på andre stedsutviklingsprosesser. Derfor etterlyses det lokalt en sterkere bevisstgjøring av både potensial og begrensninger som slike tiltak medfører – også i forkant av planprosesser. Når spørsmålet om hvem som får belastningene ved tiltak knytta til kultur- og naturvern stilles, betyr det at det lokalt også finnes betydelig skepsis mot et for sterkt vernefokus – selv om man i praksis også ser at flere vernede objekter (som for eksempel Lofotferga i Kabelvåg) kan brukes i verdiskapingsøyemed uten at dette er belastende for andre aktører. Uansett bør denne form for skepsis til vernetiltak tas på alvor, og sees på som et uttrykk for et behov for en sterkere synliggjøring nettopp av det potensialet kultur- og naturvern kan representere.

Samtidig uttrykkes det også et ønske om å se utvikling og verdiskaping basert på kultur- og naturarv inn et større perspektiv. Man tok blant annet opp behovet for å bygge stier og veier for å styre aktivitet i naturen og hindre slitasje. Det ble påpekt at gjengroing er en trussel; at en økning i antall besøkende vil kunne true opplevelsen av autentisitet blant både fastboende og besøkende; og at

kunnskap forsvinner, eksempelvis om båtbygging. Her pekes det både på behovet for lokale initiativ – gjerne fra «nye» fastboende, som ble konkret trukket fram som en stor ressurs i det at mange utenfra gjerne ser nye muligheter i gammel arv – og på at kultur- og naturarven må overvåkes av noen sentrale instanser som evner å ha det overordnede perspektivet.

4.9 Holdninger til satsning på verdiskaping knyttet til kulturminner

Generelt finner vi en positiv holdning til tanken om kulturminner som ressurs på «grunnplanet», men at det er betydelig forskjell på forståelsen av rammeverk og lovverk, både i folkemøtene og i det kommunale og fylkeskommunale apparatet. Det beskrives en opplevelse av at «de andre» ikke forstår behov/ regelverk og/ eller oppleves som en hemske for utvikling. Det må påpekes at det her er en forskjell mellom Kabelvåg og Henningsvær, da de mange positive erfaringer man har gjort i Henningsvær knyttet til den verdifulle kystkulturen, har medført reell kunnskapsoverføring og -deling, og dermed en mindre skeptisk holdning til verdiskaping gjennom bruk og vern av kulturminner. Også hos fylkeskommunen har satsningen på verdiskaping i Henningsvær resultert i positive erfaringer, eksempelvis hva gjelder samarbeid mellom kulturvernavdelingen og næringsavdelingen. Man inntar derfor fra fylkeskommunalt hold et mer overordnet perspektiv, og har gjennom satsningen opplevd en tilnærming mellom næringsavdeling og kulturvernavdeling der man opplever å ha funnet et felles mål: vern gjennom bruk.

Forståelsen av bred verdiskaping er også noe forskjellig fra folkemøtene til forvalterne på kommunalt nivå. Sistnevnte er mer opptatt av hva som skaper «ordentlige arbeidsplasser», mens man i Henningsvær beskriver betydningen av tiltak rundt å ta vare på kulturminner som positiv både med tanke på næringsvirksomheten som kan ta bygningene i bruk og den synergi dette har hatt med tanke på stedsidentitet, følelse av stolthet og tilhørighet. Blant annet trekkes det fram den betydning det har hatt at man gjennom den verdifulle kystkulturen har blitt bevisstgjort på de mange historier folk har å fortelle om Henningsvær, og om sin bedrift eller virksomhet.

Vi har imidlertid også identifisert «skjær i sjøen», noe følgende konkrete eksempel på hvordan vernespørsmål griper inn i utviklingsprosesser synliggjør. I februar 2012 kunne Avinor melde at de i forslaget til ny nasjonal transportplan hadde foreslått en ny storflyplass på Gimsøya i Lofoten. Reaksjonene lokalt var blandet – mest grunnet spørsmålet om lokalisering rent geografisk - og det ble pekt på i høringsrunden at det i området som var foreslått var både kulturminner og et naturvernområde. Nordland fylkeskommune påpekte at et påvist tunanlegg, trolig fra yngre jernalder, er av stor nasjonal, kanskje internasjonal verdi, mens fylkesmannen mente at nedbyggingen av det store høymyrområdet i området som en flyplassutbygging ville medføre, gjør at man vil fraråde dette alternativet alt på et tidlig stadium. Hvordan utbygging av en storflyplass eventuelt ville påvirke en verdensarvsøknad, der en kombinert natur- og kulturarv legges til grunn, er usikkert, men det vil neppe tale til regionens fordel at man eventuelt tilsidesetter faglige råd om ivaretagelse av natur- og kulturarv, som tilfelle vil være hvis man bygger storflyplass på Gimsøya. Samtidig er det betydelig lokal støtte for utbygging av en flyplass, som man anser som en viktig vekstimpuls.

Vernemyndighetenes holdning til spørsmålet om storflyplassløsning for Lofoten på Gimsøya synliggjør hvordan man lokalt også ser at konsekvenser av et fokus på vern, det være seg av natur-

eller kulturarv, kan legge begrensninger på hva som oppfattes som nødvendige og viktige vekstimpulser. Det synliggjør også hvordan man oppfatter disse spørsmålene i lys av andre prosesser som vedrører regionen, og her identifiserer alle våre aktører debattene om verdensarvstatus og petroleumsutvikling i Lofoten, Vesterålen og Senja som å legge viktige premisser.

4.10 Verdensarv og petroleumsspørsmålet

Eksemplet storflyplass i Lofoten synliggjør at det nettopp er i skjæringspunktet mellom vern og vekstimpulser at de sterkeste innsigelsene mot en satsning på kultur- og naturarv som vekstimpuls kommer, heri også den sterkeste skepsisen til verdensarvstatus for regionen. Også i spenningsforholdet mellom verdensarvstatus og petroleumsutvikling synliggjøres denne problemstillingen, noe som gjenspeiles i våre samtaler både lokalt og på fylkesnivå. Spørsmålet som stilles lokalt er om verdensarvspørsmålet brukes som del av et politisk spill; som et alternativ til oljeutvinning. Mange av våre informanter på alle nivåer er positive til verdensarv, men det reises spørsmål om hvilke konsekvenser en slik status vil kunne få. Eksempelvis ble det spilt inn at man ikke vet hvor strengt vernet vil kunne bli med verdensarvstatus. Samtidig ble det på møtet i Kabelvåg uttrykt bekymring for om sendretktighet i kommunen kunne føre til at man kastet bort den unike muligheten som verdensarv vil kunne representere. Saken oppleves også som utfordrende for kommuneadministrasjonen, ettersom man erfarer vernemyndighetenes hånd som allerede tyngende i utviklingsammenhenger. Herfra etterlyses det svar på brev som Lofotrådet sendte til miljøverndepartementet i 2010 med tanke på hvilke konsekvenser det vil kunne få for planleggingen av annen næringsvirksomhet (Lofotrådet 2010).

Den kommunale holdningen er altså preget av at svaret fra departementet lar vente på seg hva gjelder konsekvenser for et Lofoten med verdensarvstatus. Dette gjenspeiles i uttalelser som at man «ikke vil ha et slør av inaktivitet over Lofoten». Det uttrykkes også skepsis til at andre vekstområder, som Leknes, er utelatt fra det foreslåtte verdensarvområdet, mens området i Vågan med størst vekstpotensial er inkludert, noe man ser på som en mulig hemsko hva gjelder utviklingspotensialet. Hos kulturminnemyndighetene i fylkeskommunen uttrykte man som sagt skuffelse over den politiske prosessen i kommunene i Lofoten i spørsmålet om verdensarv, og mente man stod i fare for å skusle bort en stor mulighet. Vi ser her en forholdsvis klar stemningsforskjell mellom fylkeskommunalt og kommunalt nivå, og igjen i forhold til folkemøtene. I sistnevnte ble det sagt at en verdensarvstatus ville kunne bety mye for næringsutvikling i Lofoten - særlig innenfor turisme, og innen fiskeri knyttet til merkevarebygging.

Også spørsmålet om oljeutvinning påvirker holdningene til både verdensarv spesielt og kulturminnesatsning generelt. På alle nivå sees petroleumsspørsmålet som det altoverskyggende i beslutningsprosesser, det som legger føringer på og definerer rammene for annen planlegging og utvikling. En satsning på kulturminner oppleves i folkemøtene som underbygging av naturgitte forutsetninger for bosetting, og vil være en del av et omdømmefokus, der «rent, vilt, vakkert står i fokus». Man stilte spørsmål ved om ikke en industriell utvikling rundt petroleumsproduksjon ville føre til at kulturminnene i større grad ville sees på som en museal opplevelse og et vitnesbyrd om et fortidig samfunn, og at muligheten for å kunne videreføre den arven kultur- og naturminnene representerer vil begrenses. Det må allikevel påpekes at vi ikke kunne finne en entydig holdning til

petroleumsspørsmålet og dets påvirkning på kulturarvsatsning under våre besøk i Henningsvær og de tre vågene.

4.11 Konklusjon

Følgende funn fra eksempelstudiet i Lofoten har vært beskrevet i dette kapitlet:

I fokusområdene i Lofoten oppleves **verdskapingspotensialet i kulturminnene som stort**. Dette gjelder både lokalbefolkning og kommunale representanter, som særlig refererer til den positive utviklingen i Henningsvær. Representanter for Nordland fylkeskommune anser også verdskapingsprogrammet i Henningsvær som en suksess, og trekker fram SKREI-prosjektet i Storvågan som et godt prosjekt med behov for en bedre fokusering og intensivering av arbeidet. Fylkets kulturvern avdeling ser gjerne dette senteret i sammenheng med spørsmålet om verdensarv, for eksempel som et kombinert verdensarvsenter og kunnskaps- og opplevelsessenter basert på kulturminnene i de tre vågene.

Ettersom man har sett gode resultater fra fokusert og vel tilrettelagt **økonomisk og profesjonell støtte** til kulturminneprosjekter i Henningsvær, etterlyses det fortsatt satsning på å hjelpe nye aktører i gang med denne type prosjekter.

Ønsket om **vern gjennom bruk** er et gjennomgående fellestrekk hos alle aktører, men det er forskjell på troen på om dette vil kunne være en reell vekstnæring. På kommunalt nivå uttrykkes det skepsis, man opplever at mange av retningslinjene legges nasjonalt uten at det følger med finansiering eller incitamenter som kan skape reell vekst. Kommunens representanter var av den oppfatning at kultur- og turistnæringene ikke skapte helårsarbeidsplasser eller «ordentlige arbeidsplasser», og at denne satsningen derfor blir for liten, sett i lys av de vekstimpulser regionen trenger.

Verdensarvsspørsmålet oppleves som drevet utenfra, og prosjektet er dårlig forankret lokalt. Det etterlyses bedre informasjon fra alle aktører, både hva gjelder muligheter og eventuelle (verne)begrensinger en slik status vil kunne føre med seg, samt hvilke føringer en verdensarvstatus vil kunne få for annen nærings- og samfunnsutvikling, eksempelvis spørsmålet om petroleumsutvikling i havområdene utenfor Lofoten.

Oppsummert kan man si at det generelle inntrykket er at de fleste aktører ser positivt på muligheten for at kultur- og naturarven kan brukes som grunnlag for næringsutvikling, og at vern gjennom bruk er et av flere tiltak som kan sikre mot forfall og stillstand. Slik sett er en kulturminnesatsning en del av en ønsket **snøballeffekt** der opplevelsen av endring, opprustning og fornyelse gir ny bo- og drivelyst i fokusområdene.

5 Unjárgga gielda/Nesseby kommune

Stine Barlindhaug

5.1 Innledning

5.1.1 Formål

Samisk natur og kulturarv kan bli en viktigere del av tilbudet innen reiseliv i fremtiden. Dette gjelder både offentlige og kommunale institusjoner som formidler av samisk natur- og kulturarv samt andre bedrifter med en samisk profil. Med utgangspunkt i den samiske kommunen i Unjárgga gielda/Nesseby kommune belyser utredningen hvordan kultur- og naturarven blir benyttet og hvilken verdiskaping dette gir for samisk kultur og lokalsamfunnet i kommunen.

Utredningsarbeidet har som formål å svare på spørsmålene:

- Overordna strategi for bruk av kulturarv og kulturminner
- Erfaring med bruk av kulturminner og lokal kulturhistorie som ressurs for næringsutvikling.
- Planer for videre/økt satsing

5.1.2 Bakgrunn

Unjárgga gielda/Nesseby kommune strekker seg rundt innerste delen av Varangerfjorden og utover på både nord- og sørsiden av fjorden. Kommunesenteret ligger i Varangerbotn innerst ved Varangerfjorden og de fleste av kommunens 887 innbyggere bor her (tall fra SSB for 4 kvartal 2012). Det er også bosetting i mindre bygder utover langs fjorden, de fleste på nordsiden. Hovednæringene har de siste århundrene vært fiske, jordbruk og reindrift. Kommunen er tospråklig der samisk og norsk er sidestilte språk.

I tillegg til kommuneadministrasjonen er i dag flere andre sentrale aktører samlet i Varangerbotn; Várjjat Sámi Muusea/Varanger samiske museum (VSM), ett av Sametingets kontorer, administrasjonen til Tana og Varanger museumssiida, kommunens språsenter (Isak Sabasenteret) og administrasjonen til Destinasjon Varanger. Utviklingen mot en konsentrasjon av kunnskapsbedrifter og institusjoner i Varangerbotn startet med etableringen av Varanger Samiske Museum på begynnelsen av 1990-tallet. Varanger Samiske museum forøvrig hatt en særstilling for lokalsamfunnet på mange plan de siste 25 årene.

Sametinget har i samarbeid med Unjárgga gielda/Nesseby kommune i flere år arbeidet for et verdensarvsted med utgangspunkt i det vedtaksfredete kulturminneområdet på Ceavccageađge/Mortensnes. Kulturminnebestanden i kommunen er usedvanlig tett og blant kulturminnelokalitetene i kommunen er det flere som har vært sentrale for forskning på Finnmarks- og samisk forhistorie.

Figur 7: Oversiktskart over studieområdet i indre deler av Varangerfjorden.

Kilde: Statens kartverk, Layout: Alma Thuestad, NIKU

5.1.3 Metode og kildegrunnlag

Det overordnede teoretiske og metodiske rammeverket for utredningsarbeidet er skissert i kapittel 2. I tillegg til data samlet inn i forbindelse med intervjuundersøkelsen har skriftlige kilder vedrørende kommunen både historiske kilder, offentlige rapporter, strategidokumenter o.l. vært benyttet. For å kunne få gjennomført intervjuer tilpasset folks arbeidssituasjon, geografiske plassering og faglig ståsted har vi benyttet en kombinasjon av intervju enkeltvis, i gruppe og i enkelte tilfeller over telefon. Opplysninger og erfaringer som omtales er basert på de innsamlede intervjudataene. Intervjuene ble gjennomført i perioden 26.02-28.02.2013 av Stine Barlinthaug, Elin Rose Myrvoll og Tone Magnussen.

I undersøkelsen har det vært lagt vekt på å kartlegge de ulike aktørenes strategi for- og bruk av kulturminner og lokal kulturhistorie som ressurs for næringsutvikling. Videre har vi diskutert deres erfaringer ut fra hva som fungerer/ikke fungerer og effekter av eventuelle satsninger i lokalmiljøet både økonomiske, sosiale og miljømessige.

I Unjárga/Nesseby har som nevnt etableringa av Varanger Samiske museum en særstilling og bakgrunnen og utviklingen av denne institusjonen er derfor viet plass i et eget underkapittel. Det vil også bli gitt en beskrivelse av satsninger, erfaringer og framtidsplaner fra offentlige myndigheter generelt og fra andre lokale næringsaktører. Arbeidet med å få Varanger innskrevet på UNESCO's verdensarvliste vil også bli behandlet særskilt i et eget kapittel.

5.2 Várjjat Sámi Musea / Varanger Samiske Museum

5.2.1 Bakgrunn og oppbygging av museet, strategier

På gruppeintervjuet i kommunen var både representanter fra kommunen, Varanger Samiske Museum, Tana/Varanger Museumssiida og Sametinget tilstede (se vedlegg). Det var overensstemmelse mellom deltagerne i det de formidlet til oss. I det følgende viderefremmes hovedtrekkene fra det som kom fram på møtet.

Da museet i sin tid startet var det kulturminner og lokal kulturhistorie som var hovedfokus. Den faktiske oppstarten skjedde ved at kommunen på begynnelsen av 1980-tallet kjøpte et privat museum (Amtmannsgammen Museum) med en del gjenstander og bygninger. Samtidig ble det igangsatt et arbeid med å få etablert en kultursti på kulturminneområdet Ceavccageađge/Mortensnes som ligger på nordsiden av Varangerfjorden. Det var et parallelt løp med etablering av museum i Varangerbotn og en tilhørende kultursti på Ceavccageađge/Mortensnes. En stor del av begrunnelsen for museet var at kulturminnettheten i varangerområdet er unik i nasjonal sammenheng og at en langs Varangerfjorden har et usedvanlig «pedagogisk» landskap for å formidle kulturminner. Museet har derfor kanskje til forskjell fra mange andre museer et svært direkte fokus på kulturminner. Kulturminneområdet Ceavccageađge/Mortensnes ble vedtatt fredet med områdefredning av Miljøverndepartementet i 1988, i 1993 sto et informasjonsbygg på Ceavccageađge/Mortensnes klart, og i 1994 ble museumsbygget reist i Varangerbotn.

Figur 8: Várjjat Sámi Musea /Varanger Samiske Museum. Foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU.

Det samordnede forvaltningsansvaret for kulturminneområdet er lagt til Sametinget. Ceavccageađge/Mortensnes er tilrettelagt for publikum, og kulturhistorien formidles av Varanger samiske museum (ansvarsmuseum for sjøsamisk kultur) som også har det praktiske forvaltningsansvaret. Ceavccageađge/Mortensnes kan karakteriseres som et av de mest verdifulle og særpreget kulturminneområder i Skandinavia og er et kjent reisemål innen formidling av samisk kulturhistorie.

Figur 9: Rekonstruert tradisjonell fellesgamme med bolig- og fjøsdel på kulturminneområdet Ceavccageađge/Mortensnes i vinterdrakt. Foto: Stine Barlindhaug, NIKU.

Kommunen har vært en særdeles viktig pådriver for museet, både gjennom arbeid i administrasjonen, politisk og ved økonomisk støtte. Lokalt var det i starten en viss skepsis, og det ble i debatter blant annet uttalt; «*Man kan ikke leve av gamle dager*» eller «*Man produserer jo ingenting*». Kommunen støttet imidlertid helhjertet opp og i mange år lå bevilgningene til museet skyhøyt over landsgjennomsnittet når det gjelder midler pr innbygger til museumsformål (ca kr 1000,-).

En viktig faktor for suksessen ble i gruppeintervjuet nevnt å være at man under oppbyggingen av museet og virksomheten knytta til museet har basert seg på en allerede eksisterende kunnskap, stolthet og respekt for egen kulturarv i befolkningen. Suksessen ligger i at man har klart å bygge aktivitetene opp i samspill med den oppfatningen som allerede var rådende hos folk. Man har ikke drevet opplæring av befolkningen i deres egen kultur. Opp gjennom årene har mange lokale ungdommer jobbet på museet i sommerferier, og de fikk delta på utgravinger og jobbe som guider. Dette har gjort at mange har fått økt innsikt i og forståelse for kulturarven. De har fått en innsikt som gir kunnskap og glede over eget sted. De samme personene har som voksne fått nøkkelstillinger og er blitt pådrivere for museumsvirksomheten og næringsutvikling knytta til kulturarv. Flere bruker også sin interesse for kulturminnevern aktivt i politisk arbeid. Man må kunne si at denne etableringen og satsningen har hatt svært positiv effekt på selvfølelse og lokal identitet.

Den store tettheten av kulturminner i Varanger betyr også utfordringer for aktiviteter som innebærer inngrep i marka, men medfører samtidig at det er en veldig stor bevissthet om kulturminner i området, og folk oppfatter dette som «sitt». Den sterke tilstedeværelsen av kulturminner har trolig bidratt til at det i bygda er mange ressurspersoner som er pådrivere innafor språk og doudji. Kulturminnene er en viktig del av den kulturhistorien i kommunen, og kulturminneområdet Ceavccageađge/Mortensnes framviser dette på en utmerket måte. Her finnes en 10 000-årig sammenhengende bosetningshistorie dokumentert gjennom boplasser, offerplasser, gravplasser og spor etter religionsutøvelse (A. Schanche 2000; K. Schanche 1988). En vesentlig del av disse kulturminnene er samiske og boplassene er relatert til sin tids havnivå og kan følges i suksessive faser fra

60 moh. og ned til dagens havnivå. Gravplassen med flere hundre samiske urgraver har en bruksfase på 2500 år og her finnes også samiske offerplasser og hellige steder.

Figur 10: Fra Ceavccageađge/Mortensnes. Bjørnesteinen (til venstre) fortelles det om i et samisk sagn. På bildet til høyre står personen på «gulvet» inne i ei hustuft som er ca 3000 år. Veggvollen ligger i en sirkel rundt «gulvflata». Foto: Stine Barlindhaug, NIKU (v), Lisa Dunfjell (h).

5.2.2 Erfaringer fra- og effekter av museumsetableringa

Like etter etableringen av museet utarbeidet daværende museumsleder Audhild Schanche en utredning om grunnlag for formidling og dokumentasjon i Varanger – noe som ble viktige argumenter for at det ble bevilget midler over statsbudsjettet til et nytt museumsbygg og etter hvert også til at Sametinget i 1994 la sin kulturminneforvaltning hit. I dag har Sametinget et av sine ordinære kontorsteder her med 14 ansatte som arbeider innafor de fleste av Sametingets saksområder. Deltagerne på intervjuet regner med at det er 20 årsverk tilknyttet museet og Sametinget pr i dag (inkludert sommerarbeidere). I tillegg regner de med at virksomheten knyttet til museet har resultert i ca fem helårsarbeidsplasser i servicenæringene lokalt. Antallet besøkende til museet og Ceavccageađge/Mortensnes har vært jevnt stigende og har de senere steget fra rundt 7000 besøkende i 2009 til over 9000 besøkende i 2012. Tallene fra Ceavccageađge/Mortensnes utgjør imidlertid en usikkerhetsfaktor da det er en rekke besøkende til det åpne kulturminneområdet som kommer utenom åpningstidene slik at det reelle tallet er noe høyere enn statistikken viser.

Informantene var også helt klar på at aktivitetene og mulighetene som følger av museets etablering har økt stedets attraktivitet, og bidrar til at unge etablerer seg her. Ikke minst finnes det nå et reelt arbeidsmarked for folk med høyere utdanning. Kommunens deltaker i intervjuet understreket dessuten at Isak Sabasenteret som er kommunens språksenter, aldri hadde vært det det er i dag om ikke museet hadde ligget her.

Museet fungerer som møtested hvor det jevnlig arrangeres aktiviteter som skaper trivsel og samhold. Museet er også arrangør og drivkraft bak blant annet Vuonnamárkanat som er et årlig marked og festival arrangert ved museet. Vuonnamárkanat er basert på svært gamle tradisjoner:

«I år 688 ble det opprettet et marked i indre Varanger etter kongens befaling. Det er sannsynlig at dette markedet, i gamle protokoller kalt "Varanger marked", allerede hadde eksistert en god stund før det fikk myndighetenes velsignelse. Markedet var godt besøkt. Fogd Niels Knag skriver i 1694 at: "der holdes marked den 22. januar om vinteren, av nordmenn, finner fra Varanger, finner fra Tana og fra Laksefjord og av borgere fra Vadsø, Kiberg og Vardø, med svenske kjøpmenn fra Torneå, med svenske grensefinner og med

russere fra Kola". Knag nevner også at "russefinner" (dvs. skolte- eller østsamer) fra Neiden og Pasvik besøkte markedet. "Varanger marked" lå i indre Varanger, men nøyaktig lokalisering er usikker. Markedet ble opphevet av regjeringen i København i 1760, og i perioden som fulgte vet vi lite om markedsaktiviteten. Men i 1831 ble markedet opprettet på nytt. Markedsplassen ble nå bestemt å være Karlebotn, med lokalisering i området nord for der Karlebotn kapell ligger i dag. Dette markedet kalles i skriftlige kilder "Karlebotnmarkedet". Også tidspunktet ble flyttet – det ble nå holdt i månedskiftet november/desember. I 1899 ble markedet på nytt opphevet av staten»¹⁷

Varangerbotn har også blitt et populært møtested for institusjoner utenfra, og museet sitt møterom blir ofte leid ut. Dette medfører at det kjøpes lunsj fra lokale spisesteder samt at besøkende handler i nærbutikken. Museet som kompetansearbeidsplass gjør det til et attraktivt sted for møter, og Fylkeskommunen, Fylkesmannen og departementer- og andre institusjoner legger gjerne møter hit. I tillegg benytter den lokale barnehagen et populært lekerom i museet samt museets uteareal hver uke. Lokale reiselivsvirksomheter anbefaler sine gjester å besøke museet. I tillegg besøkes det også av andre turister i området som eksempelvis «fruene» til laksefiskere på norsk og finsk side av Tana.

Tilretteleggingen på Ceavccageađge/Mortensnes har medført at det er blitt mindre ødeleggelse på kulturminneområdet i form av at septikktømming og henting av hageheller. Dette var tidligere et problem som nå er opphørt. Før tilrettelegginga var området preget av stor slitasje, og i dette tilfellet har fredning og tilrettelegging hatt en direkte positiv effekt på bevaringen. De besøkende holder seg stort sett til de oppmerkete stiene, og museets aktive bruk av området og jevnlig guiding bidrar også til at området får ligge i fred. Imidlertid har man erfart at i perioder med liten organisert aktivitet, øker problemet med eksempelvis henting av hagestein, ferdsel utenom stiene ol. Stedet har hatt en jevn økning i besøkstall. Man er nå inne i år tre av prosjektet «Naturarven som verdiskaper», som har fokus på verneområder og reiseliv. Her er det stort fokus på Ceavccageađge/Mortensnes, og det brukes mye energi og penger på å markedsføre området. Blant annet jobbes det med å etablere en universell utforming. Den økonomiske rammen er på 5 millioner i året – der DN bidrar med 50 % og deltakendekommunene Nesseby, Vadsø, Vardø og Båtsfjord står for det resterende. Det er i dag ikke faste bevilgninger direkte til Ceavccageađge/Mortensnes, men man har for tiden prosjektmidler fra Miljøverndepartementet. Disse er knyttet til en forvalterstilling – med 3 millioner fordelt over tre år. Museet har et sterkt ønske om å få denne stillingen fast, slik at man kan ivareta skjøtsel, nyregistrering, overvåking, formidling og utviklingsarbeid på en bedre måte enn i dag.

5.2.3 Potensial for verdiskaping med grunnlag i kultur- og naturarv

I intervjuet pekte man på viktigheten av særpreg og identitet når kulturminner skal brukes i profilering slik som ved Varanger Samiske Museum. Man må ha en profil som ikke er generell, men som forteller en unik historie. Hovedprofilen og den viktigste faktoren i Varanger er den samiske kulturhistorien med særlig vekt på samisk førkristen religion og den tilhørende naturbruken. Her finnes også et utnyttet potensiale som ennå ikke er tatt i bruk, nærmere bestemt geologien i Varanger. Samspillet mellom fugler, geologi og arkeologi er særegen for området og kan utnyttes bedre. Varangerområdet besøkes jevnlig av geologer fra mange universiteter rundt om i verden, men

¹⁷ <http://www.isaksaba.no/vuonnamarkanat-bygger-paa-gamle-tradisjoner-.4501849-103723.html>

lokalt vet folk lite om den spesielle geologien og den formidles ikke til turistene. Tana og Varanger Museumsida er et kraftsenter i dette området og nevnes som en potensiell ressurs som kan bidra til utvikling av en reiserute Tana-Kirkenes der sammenhengen mellom natur og kultur står i fokus.

I forbindelse med den allerede etablerte «Nasjonal turistvei» som følger nordsiden av Varangerfjorden fra Varangerbotn og videre helt til Hamningberg, er det unike muligheter for å knytte geologiske formasjoner til et kulturhistorisk og mytisk landskap. Langs denne veistrekningen finnes en rekke kjente gravfelt, hellige fjell, offersteder, sagnsteder, ol. Samisk kultur har her et utnyttet potensiale med kulturhistorie knytta til synlige spor og landskapselementer som gjør det særlig egnet for formidling av samisk religion. Denne formidlingen vil ikke bare kunne være rettet mot turister, men også skoleklasser og lokalbefolkning forøvrig. «Nasjonal turistvei» planlegger nå en ny parkeringsplass ved Ceavccageađge/Mortensnes. Dette vil bidra til at flere stopper og besøker kulturminneområdet.

Figur 11: Murgiid/Klubben er et samisk hellig fjell og offersted. I de store skiferurene som omgir fjellet finnes det mange samiske urgraver fra førkristen tid. Foto: Stine Barlundhaug, NIKU.

Informantene så ikke et poeng i å skulle skille mellom natur- og kulturarv ikke lot seg skille. De geologiske formasjonene og kvalitetene landskapet tilbyr, er sammenvevd med kulturarven og hvordan landskapet har blitt brukt av menneskene som har levd her. Kultur- og naturarv må derfor sees i sammenheng.

Når det gjelder kulturminneområdet på Ceavccageađge/Mortensnes mener informantene at man står ved et veiskille, hvor man må ta stilling til om man skal; 1. fortsette som i dag med et tilnærmet åpent kulturminneområde som er tilnærma billettøst, eller 2. sette i gang tiltak for en langt mere styrt drift med mere målrettet formidling. Området vurderes å ha et enormt utnyttet potensiale. Blant annet kan man tenke seg å bruke ny teknologi i forhold til Ceavccageađge/Mortensnes, som for eksempel å ha tilgjengelig en kinosal eller en digitalgaid som viser film i 3D i informasjonsbygget på Ceavccageađge/Mortensnes. Et slikt tilbud ville gi muligheter til å forstå og oppleve

Ceavccageađge/Mortensnes og steder kulturminnene her må sees i sammenheng med, som fangstområdene, selv i dårlig vær. Da unngår man også en del slitasje og får formidlet områder som er vanskelig å ta seg fram til. I et slikt scenario ønsker de at museets oppgave skal være å utvikle produkter og ha ansvar for formidling som andre turoperatører kan kjøpe.

I 2006 ble Varangerhalvøya , etablert blant annet for å bevare unike samiske kulturminner samt svært gamle og særegne geologiske formasjoner og avsetninger (Direktoratet for naturforvaltning 2013; Nilsen 2003). Nasjonalparken grenser til kommunene Unjárgga/Nesseby, Vadsø, Vardø og Båtsfjord, og nasjonalparkforvaltningen er i dag lagt til Kiberg i Vardø kommune. På møtet i Varangerbotn kom det fram klare synspunkter knytta til lokalisering av ei planlagt etablering av et større nasjonalparksenter. Her diskuteres alternativene; Kiberg/Vardø eller Unjárga/Nesseby. Ei lokalisering til Unjárga/Nesseby vil være til gjensidig nytte for nasjonalparksenteret og det etablerte fagmiljøet i Unjárga/Nesseby hvor nasjonalparkforvaltninga vil bli en del av et større kompetansemiljø. Man vil kunne få en synergieffekt med eksisterende formidlingsnettverk, og man får unike muligheter til å bygge videre på formidling av natur og kultur sett i en sammenheng. Eksisterende planer for verdensarvsted inkluderer også deler av nasjonalparken, og dersom dette på sikt blir en realitet vil ytterligere synergieffekter tilkomme. Blant annet har de store fangstanleggene for villrein på Noidiidčearru/Kjøpmannskjølen i form av flere kilometer med steingjerder en klar sammenheng med de kvalitetene landskapet i dette området har å by på.

Deltagerne i Varangerbotn uttrykte at det verken er ønskelig eller realistisk å tro at man vil få ei svært stor tilstrømming av turister. De vil heller ha at fokuset skal være på kvalitet og eksklusivitet. Dagens særpreget vil gå tapt hvis området oversømmes av masseturisme.

I dag er det et tilnærmet ikke-eksisterende reiselivssamarbeid mellom Finnmark og Nord-Finland, Dette skyldes trolig språkbarrierer og at potensialet ikke fullt ut er oppdaget. Samarbeidet kunne man med fordel ha forsøkt å utvikle.

5.3 Øvrige aktører; Fylkeskommune, Innovasjon Norge og Lokalt næringsliv

5.3.1 Bakgrunn og etablerte strategier

I nasjonal strategi for reiselivsnæringen (Nærings- og handelsdepartementet 2012:55) er natur og kulturarv som grunnlag for verdiskaping vektlagt som et viktig satsingsområde i årene framover. Kombinasjonen natur og kultur er trukket fram som en ressurs som kan utnyttes bedre. Nettopp denne kombinasjonen er man ved Innovasjon Norge (IN) Finnmark oppmerksom på, og kombinasjon natur/kultur er naturlig integrert i mange av prosjektene Innovasjon Norge engasjerer seg i. Man har ved kontoret ikke en konkret satsning på dette, men temaet kulturarv er en naturlig integrert del av deres satsing på reiseliv. Kriteriet for at Innovasjon Norge skal engasjere seg i prosjekter er at det må innebære en form for kommersialisering og næringsutvikling. De gir for derfor ikke generell støtte til museer. Hovedbildet er at kulturarv jevnt over integreres som er en del av en større pakke. Innovasjon Norge kjenner ikke til at de har vært involvert i prosjekter der man utelukkende satser på

kulturminner og kulturarv. Skal man lykkes innafor reiseliv i Finnmark må man være fleksibel og satse bredt. Det er vanskelig å få lønnsomhet ved bare å tilby et smalt segment uten alternativer. Dette synet stemmer overens med uttalelsene fra Sametinget som også påpeker at det er vanskelig å skille natur fra kultur ved formidling av samisk kulturarv da disse er uløselig innvevd i hverandre.

Sametinget bevilger årlig kr 125 000,- til skjøtsel av Ceavccageađge/Mortensnes. Finnmark Fylkeskommune har både administrativt og politisk bifalt og støttet opp om både tilrettelegginga av Ceavccageađge/Mortensnes og også ideen om å jobbe for et verdensarvsted. Per i dag har imidlertid fylkeskommunen kun 40 000,- til rådighet for skjøtsel av kulturminner i hele Finnmark per år. Det sier seg selv at dette ikke rekker til større satsninger eller prosjekter. Til bygningsvern har de imidlertid tilgang til andre midler via Riksantikvaren. Disse midlene styres av Riksantikvaren, og kan søkes via de respektive fylkeskommunene som gir anbefalinger og råd videre til Riksantikvaren.

Finnmark fylkeskommune har regionale planer som er samstemt med Sametinget om at kulturarv og kulturminner skal brukes også til næring og verdiskaping. De har imidlertid ikke noen strategi for hvordan dette skal oppnås, men støtter aktører som ønsker å etablere seg, med råd og veiledning. Finnmark fylkeskommune har som uttalt strategi å være løsningsorientert i møte med aktører i samfunnet (tidlig, tydelig og forutsigbar). Kulturminner har et sterkt vern i Norge og dette er ikke alltid lett, men målet er å finne løsninger som alle kan leve med. Dette er i følge vår informant i Finnmark fylkeskommune, et krevende, men morsomt og givende arbeid.

Unjárgga/Nesseby kommune og Innovasjon Norge hadde et prosjekt i perioden 2009-2011 hvor aktører som var interessert i reiseliv kunne melde seg på og få lære om reiselivssatsing. Deltagelse innebar også flere turer til Nord-Finland hvor de fikk innblikk i hvordan reiselivet der fungerte. De fikk også presentere seg selv for de finske aktørene. Det var den gang liten oppslutning fra private aktører i Unjárga/Nesseby. En av de få som deltok, var fisker Edgar Olsen, og i 2010 startet han reiselivsbedriften «Vesterelvjenta». Denne virksomheten er et tillegg til hans hovednæring som fisker. Olsen tar med turister på fiske og sightseeing på havet. Han beskriver reiselivsprosjektet han deltok på som svært nyttig og lærerikt, og ikke minst, gav det gode kontakter i Finland som har resultert i videre samarbeid.

5.3.2 Erfaringer fra- og effekter av innovasjon basert på kulturarv

Både Innovasjon Norge og Finnmark fylkeskommune erfarer at det er et økende fokus og interesse for å integrere kulturarv og kulturbaserte opplevelser i næringsutvikling både fra kommunene og private aktører. Blant annet øker interessen for å starte opp vandringsturisme hvor formidling av kulturarv er en integrert del sammen med naturopplevelsen, og flere kommuner har satt i gang tiltak for å revitalisere og istandsette tidligere tilrettelagte kulturstier og kulturminneområder (Fotefarprosjekter). I Finnmark er det generelt lite privat grunn siden Finnmarkseiendommen (FEFO) eier 96 % av det totale arealet. Derfor er det her i større grad enn andre steder organisasjoner og foreninger som tar initiativ til prosjekter, og i mindre grad private grunneiere.

Kulturarvaspektet er sjelden tema direkte men ligger implisitt i tilbudet om opplevelser og/eller turer. Tilbudene er som ofte er tuftet på lokale tradisjoner (samisk, kystkultur, fiske, lokal mat ol.), og kulturarvtilhørigheten beskrives gjerne som et positivt tillegg til hovedinnholdet. Kulturminner og

kulturarvopplevelser tilbys også gjerne som alternativ til hovedaktiviteten når denne er for eksempel turistfiske eller fjellturer. Aktørene pekte på viktigheten av å ha alternativer når været er dårlig, og i denne sammenhengen blir kulturarv brukt som et tilleggsprodukt. Dette skjer i økende grad. I tillegg søker aktører oftere samarbeid med hverandre for å tilby bredde og sammensatte pakker. Dette oppleves som en er en god strategi.

Nærhet til storflyplass er en fordel, men man ser også at turister finner fram til avsidesliggende steder, bare de har sterkt nok ønske om å komme dit (eks. havfisketuristene og fugletitterne). Det er derfor viktig og finne den rette målgruppa for det man har å tilby. Et annet argument for å satse bredt, er utfordringene i å få tak i personell til stillingene. Dette blir særlig problematisk så lenge arbeidet er sesongbetont, og det er derfor viktig med bredde for å utvide sesongen henimot helårlig aktivitet.

Både offentlige etater og lokalt næringsliv framholder at de ikke har en oppfatning av at en type kulturarv er mer attraktivt enn andre. Det er en samstemt oppfatning at man allerede praktiserer, og bør fortsette å praktisere bruk av det som er en nærmest, det som er mest typisk for ens lokalsamfunn og som man dermed har best forutsetning og kunnskap til å formidle. I Finnmark vil det ofte være formidling av eksempelvis fiskeindustri, reindrift, sjøsamisk kultur, krigshistorie, hvalfangst o.a.. Man må satse på det man har, men noen ganger trenger folk/lokalsamfunn hjelp til å få øynene opp for potensialet og verdiene som finnes lokalt. Kulturminner har også en kulisseeffekt som er vanskelig å måle i kroner og øre, men som er viktig og drar opp inntrykket til et sted eller objekt.

Figur 12: I samtale med representanter fra museumssektoren, Nesseby kommune og Sametinget. Foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU.

I et samarbeid mellom Destinasjon Varanger, Innovasjon Norge og Hurtigruten ble det utviklet en opplevelsespakke som skulle selges til hurtigrutepassasjerer. Hurtigruten syntes Varanger var et spennende område, og Destinasjon Varanger fikk i oppdrag å lage et innlandstilbud til hurtigrutegjester. I dette pilotprosjektet opplevde man at det var utfordrende å lage en opplevelsespakke til turister i et område med dårlig infrastruktur. Prosjektet var ledet av Destinasjon Varanger og fikk navnet «Birds in the Arctic». Det inneholdt en kombinasjon av kulturarv og fugletitting, og ble tilbudt til en pris av kr 2400,- per person. Man besøkte Nesseby kirke, Kvenmuseet i Vadsø, Steilneset minnesteid i Vardø samt fuglefjellene på Hornøya. En gaid var med i bussen, og turistene ble fortalt om samisk kultur og kulturminner underveis på turen. For deltagerne på turen ble det en lang dag; fra kl 07.30 til 17.00. Det ble et relativt dyrt prosjekt, og Hurtigruten klarte ikke å få salg på dette produktet. De gjennomførte fem turer i pilotfasen, og hadde satt et krav om minst seks påmeldte for å gjennomføre turen. For turistene som deltok innebar det at de måtte gå av

Hurtigruta i Vadsø på nordgående og om bord igjen når den kom til Vardø på sørgående. De mistet derfor endestoppet Kirkenes noe som for svært mange hurtigruteturister er et viktig element. Tittelen henspilte dessuten kun på fugletitting og ikke på den kulturelle delen av turen. Trolig kan dette hatt innvirkning på interessen siden disse turistene tidligere på reisen ble solgt andre pakker som også hadde hovedfokus på fugletitting. Man fikk dermed ikke testet ut om «Birds in the Arctic» var et for dårlig produkt eller om det var prisen som var for høy.

Gjennom prosjektet fikk man imidlertid testet ut lokale produkter og lokale næringsutøveres evne til å levere en avtalt «vare». Dette var en positiv erfaring, og produktet i seg selv var veldig bra. Man hadde trengt et større kundegrunnlag slik at man kunne ansette flere folk dersom dette tilbudet skulle vedvare. For Destinasjon Varanger med bare en ansatt ble det et tungt løft. Vedkommende hadde ansvar for å sette sammen pakken bestående av flere små aktører, deler av logistikken samt for guidingen på hver tur. Det ble mange roller og oppgaver for en ansatt, og innebar både administrativt ansvar og finansiell risiko.

Destinasjon Varanger mener det kan være et potensial i å utvikle en pakke som er vinklet mot samisk kultur og opplevelser, men man har i dag for få produkter og leverandører. Dersom man i tillegg til kulturhistorie, kulturminner og sjøsamiske kulturopplevelser hadde fått med aktører fra reindrifta ville man kunne få et produkt med nok bredde og omfang til at det kunne selges som en pakke. I dag har Destinasjon Varanger i første rekke valgt å profilere Varanger som en fugletitterdestinasjon. Man kunne valgt å satse mere på kultur, men et sterkt fokus på samisk kultur, som ville være riktig for Unjárga/Nesseby, passer ikke så bra for området rundt Vardø som ikke har en like sterk samisk tilknytting. Skal man satse sterkere på kulturopplevelser må man ha flere produkter i tillegg som kan støtte opp under. Kulturminner og lokalhistorie blir i seg selv for lite eller smalt. Fugletitting er et sterkt voksende marked og derfor lønnsomt å satse på. Som salgsprodukt i reiselivssammenheng er fuglekikking lønnsomt alene, og er i dag deres fyrtårn.

De lokale næringsutøverne mener det generelt er vanskelig å få fatt i de turistene som i dag reiser gjennom området. Dette bunner trolig i at svært mange av dem som tar turen til Varanger, primært er interessert i fugler. Varangerfjorden har i så måte uovertrufne kvaliteter. Denne gruppen turister er svært målrettet, de vet selv akkurat hvor de skal og hva de er ute etter. Anu Forselius som er lokal sølvsmed har sitt verksted og utsalgsted like ved et mye brukt utsiktspunkt for fugletitterne. De parkerer i stort antall like nedenfor bygget hennes hele våren og sommeren, men de har liten interesse for hennes virksomhet. Hun har forsøkt å markedsføre seg ovenfor dem men funnet det som lite hensiktsmessig å satse på denne turistgruppen. Forselius driver i dag en virksomhet utelukkende basert på salg til et marked innafor det samiske bosettingsområdet i Nord-Norge og Nord Finland. Kulturarv bærer hele hennes virksomhet da hun lever av å produsere koftesølv på bestilling. For Atle Larsen ved «Varjjat ferie og fritidsreiser» som tilbyr overnatting, er erfaringene også at fugletitterne er en gruppen turistene som kun etterspør overnattingssteder og mulighet til å spise, men ikke ønsker andre opplevelsestilbud. Hans drift har foreløpig ikke i særlig grad basert seg på kulturarv eller lokale tradisjoner. Han mener bestemt at fugletitterne er lite interessert i andre attraksjoner og at det derfor ikke ligger et potensial i å etablere andre tilbud til dem.

I kontrast til de ovennevnte erfaringene står imidlertid Edgar Olsen som ble kort omtalt i begynnelsen av dette kapitlet og driver fiske og havturisme med båten «Vesterelvjenta». Olsen er fisker og lever primært av det, han henger også tørrfisk for salg til oppkjøpere. Han har egen finsk

nettside samt at han inngår i «pakketilbud» hos flere nordfinske operatører. De aller fleste oppdragene han har er grupper som kommer via finske turoperatører. Dette er ofte vinterturister som er i Nord Finland for å stå på ski, oppleve nordlys og julenissen og tar en tur til finnmarkskysten som en del av en større pakke. I starten var turistene mest finlendere, men i den senere tiden er det en tendens til at det kommer flere og flere fra øvrige Europeiske land samt en del fra Israel (fortsatt via finske operatører).

Olsen profilerer seg som sjøsamisk fisker sidene dette er hans identitet. Han er bevisst på at han i så måte er en del av turistattraksjonen og deler sin kunnskap om fiske, sjøsamisk kultur og historie med turistene når de er på sjøen.

Figur 13: Nettsiden til «Vesterelvjenta» har informasjon både på norsk og finsk. Kilde: <http://www.vesterelvjenta.no/>.

Olsen har i dag mest fisketurister, men han opplever en økende trafikk av turister som ønsker bredere tilbud med mere enn kun fisketur. Flere ønsker mer generelle turer for å oppleve natur, fugleliv, høre om kystkultur og sjøsamisk kultur i tillegg til å fiske litt. For mange er det en ny opplevelse bare å komme ut på havet og se landskapet fra en ny synsvinkel. Han oppfatter at folk har bred interesse og vil høre om både klima, historie og generelt om livet og kulturen i ei sjøsamisk bygd. Han anbefaler også museet når han har med turister som er kulturhistorisk interessert. Han jobbet der selv da han var yngre og kjenner godt til tilbudet de har. Olsens virksomhet er helårig, men med visse sesongvariasjoner. Om vinteren er det en klar tendens til at det kommer grupper fra turoperatører, mens det om sommeren i tillegg er flere som kommer enkeltvis på egen hånd. Fortsatt er fisket hans hovedinntekt, men han ser klart at reiselivsdelen er i rask vekst og at potensialet trolig er svært stort. Å drive kombinasjonsnæring slik som Olsen gjør, er helt i tråd med tradisjonene i Unjárga/Nesseby - det er bare innholdet i næringene som endrer seg over tid. Han ser det som en stor fordel at han kombinerer fiske og reiseliv, og peker på viktigheten av å beholde nærheten til tradisjonelt fiske som har vært bærende i kulturen i lang tid. Dette bidrar også til at han bedre kan holde et bærekraftfokus i det han gjør, at han finner en god balanse slik at aktiviteten hans ikke går ut over naturen eller andre fiskere. Han regner med at han snart får selskap av flere lokale aktører.

Olsens erfaringer med å samarbeide med finske operatører er svært positiv, de er ryddige, profesjonelle, svært fleksible og lett og forholde seg til. Finske operatører er flinke til å bruke hverandre og til å løfte hverandre fram i stedet for å konkurrere. Deres kunnskap og det potensialet som ligger i tilstrømmingen til Nord Finland bør man benytte seg av, og muligheten kan brukes langt bedre av aktørene i Øst-Finnmark enn hva tilfellet er i dag. I Finlands nordligste fylke, Lapland, ble det registrert 2.3 millioner gjesteovernattinger i 2011. Selv en mindre prosent av denne turistmassen kunne gjøre en stor forskjell i antall gjestedøgn på norsk side, hvis de også la turen innom kysten. I tillegg er det et stort antall hytter på finsk side av Tanaelva, og disse kommer også i økende grad på turer til kysten om sommeren. Lapland fylke har ut fra 2011 tall beregnet den økonomiske positive effekten av turisme til 600 millioner Euro per år og 5000 årsverk i arbeidsplasser (Regional Council of Lapland).

5.3.3 Potensial for verdiskaping med grunnlag i kultur og naturarv

Innovasjon Norge mener den lokale kulturarven har et uutnyttet potensial som burde løftes bedre fram og satses mere på. I denne sammenheng kan et pågående treårig (startet nov-des 2013) regionalt reiselivsprosjekt nevnes; «Samisk Reiseliv i Nord-Norge». Prosjektet ledes av Origo Nord (Alta) og er et samarbeid med de tre nordnorske fylkene og Sametinget. Man skal velge ut 20-30 bedrifter som fronter samisk kultur og Innovasjon Norge skal støtte disse økonomisk og hjelpe til med innovasjonen og produktutviklingen. Målet er å profesjonalisere denne delen av bransjen.

Særlig kombinasjonen natur-kulturopplevelser tillegges et økende potensiale. Her vil vi se stigende etterspørsel som vi må nytte oss av. I framtida tror han Varanger vil være et tyngdepunkt for næringer som tilbyr en kombinasjon av kulturopplevelser og fuglekikking. Her har man et stort uutnyttet potensiale som kan benytte i videre innovasjon. Samtlige aktører som har vært intervjuet har pekt på det store potensialet som ligger i å koble næringslivet til fugletitting i Varanger. Som Innovasjon Norge her framholder må man prøve å skape produkter med kulturarvelement som samtidig appellerer til fugletitterne. På den andre siden hevder de lokale aktørene at denne turistgruppen ikke nødvendigvis ønsker andre tilbud, men at man må henvende seg til et annet segment turister for å selge kulturarvskomponenten.

Domaas ved Finnmark fylkeskommune opplever at det er en økende tendens til at spesielt nyere tids kulturminner oppfattes av folk å ha en egenverdi som gir stolthet til eierne. Dette kan bunne ut i at det har vært positiv publisitet og gode resultater på prosjekter. Folk har sett at det å spille på/benytte verneverdien gir innovasjon og at man på grunn av gode støtteordninger kan få et antikvarisk restaurert bygg til samme pris som man ville brukt på en vanlig renovering med bruk av nye materialer (se for øvrig *Kapittel 6 Vardø* for mere utdyping av dette temaet).

Felles for alle er at ingen ser noen problemer med å bruke kulturarven i næringsøyemed. Man er heller ikke bekymret for at det skal bli et for stort press av turister, der har man mye å gå på i mange år. Pite Havsbad alene har like mange gjestedøgn i året som hele Finnmark, ca 500 000, og Levi har ca 1 million. Fylkeskommunen som kulturminnemyndighet ser heller ikke at sårbarhet i de kulturminneområdene de forvalter er et problem. Man styrer «trafikken» (gåing) med skilting, stier og klopper. Deres oppgave jf. lovverket er å ta vare på et representativt utvalg av kulturminner. For en del av kulturminnene som vi har svært mange av, kan man tillate seg å tilrettelegge selv med en

viss fare for slitasje. Domaas ved Finnmark fylkeskommune ser det som litt problematisk at alle automatisk freda kulturminner har samme vern uansett hvor mange man har av dem.

Det er en utfordring for kommunene å henge med på utviklingen siden de ofte mangler både folk og kompetanse. Innovasjon og reiselivsnæringa kan enkelte ganger gå for fort fram, og kommunene rekker ikke å få vurdert verneverdier og lagt strategier for hvordan man best skal gå fram. Her er Fylkets rolle som støttespiller og rådgiver svært viktig både for kommunene og næringslivet.

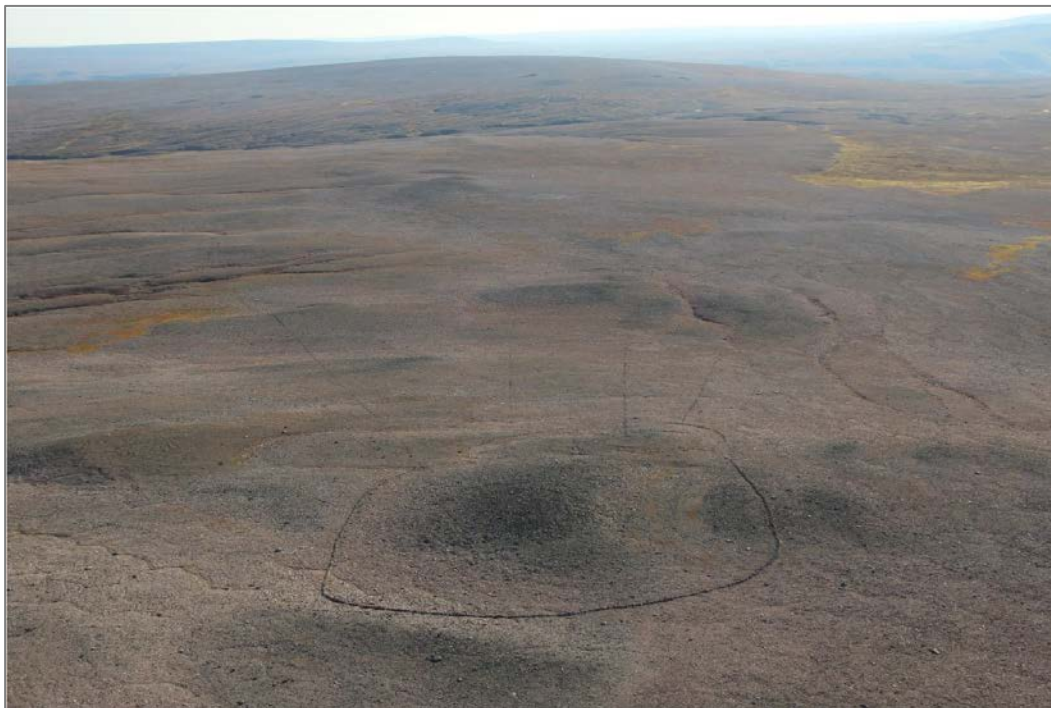
Edgar Olsen i Unjárga/Nesseby er nå i en prosess med å søke om støtte fra Innovasjon Norge til ombygging av båten «Vesterelvjenta» slik at den skal egne seg bedre til turisttrafikk. Atle Larsen planlegger også videreutvikling og en bredere plattform for «Varjjat ferie og fritidsreiser». Dette til tross for at han framover primært satser på fugletittere. Han har også etablert et nytt overnattingstilbud nærmere fuglefjellene på Hornøya. Det nye overnattingsstedet ligger i Kiberg i Vardø kommune. Larsens planer framover innbefatter ei utbygging som vil innebære kulturhistorisk formidling. Han ønsker å lage en sjøsamisk siida/gårdstun med alle de tilhørende bygninger og innretninger man tradisjonelt hadde på en sjøsamisk gård. Dette vil skape en mer helhetlig og hyggelig ramme på overnattingsstedet hans. Foreløpig har han ikke store forhåpninger om at dette vil øke lønnsomheten for virksomheten, men det føles likevel riktig siden det er så sterkt knyttet til hans identitet.

5.4 «Várjjat Siida» - et samisk verdensarvsted i Varanger

I Sametingets forvaltningsplan for Ceavccageađge/Mortensnes (2004) ble for første gang ideen om dette området som verdensarvsted formelt framført. Situasjonen slik den er i dag og oppmerksomheten rundt kulturminnene står ikke i forhold til hva som virkelig finnes av kulturminneverdier i området. Man klarer ikke å få formidlet det unike som Ceavccageađge/Mortensnes representerer – og det er dette en verdensarvstatus kan bidra med. Dersom internasjonale eksperter vurderer disse verdiene som fremragende og universelle, vil det gi området et annet fokus og anerkjennelse.

Ideen ble formidlet og tatt opp med Riksantikvaren i ulike sammenhenger, men ble ikke videreført av de sentrale kulturminnemyndighetene. Det ble klart at dersom man skulle komme videre med disse planene måtte man ta et mer proaktivt grep selv. Sametinget nedsatte derfor et ekspertutvalg med deltakelse også fra Unjárgga gielda/Nesseby kommune og Finnmark fylkeskommune. Et svært grundig og dyptgående arbeid med å dokumentere, begrunne og poengtere argumenter resulterte i neste trinn i prosessen; dokumentet «A tentative list submission» (Sametinget 2013), uformet etter UNESCOs mal for slike oppføringer. Dette er en type dokument som vanligvis Riksantikvaren forestår. Utvalget konkluderte med at Ceavccageađge/Mortensnes bør knyttes sammen med den klassiske steinalderlokaliteten Ruovdenjunlovta/Gropbakkengen i Nesseby kommune og de unike fangstanleggene for villrein på Gollevárri i Tana kommune og Noidiidčearru/Kjøpmannskjølen i Båtsfjord kommune, slik at de sammen utgjør et kombinert verdensarvsted. Dette har tilslutning i Finnmark fylkeskommune og de aktuelle kommunene. Alle lokalitetene ligger innenfor varangersamenes gamle bruks- og bosetningsområdet, derav navnet «Várjjat Siida verdensarvsted». Sametinget har nå oversendt dokumentet til Riksantikvaren med forslag om oppføring på Norges tentative liste. De viser også til ICOMOS sin analyse "The world heritage list. Filling the gaps – an

action plan for the future” (Jokilehto et al. 2005) der det pekes på at både urfolks kulturarv og kulturarv i Arktis er underrepresentert. Arbeidet er godt forankret gjennom folkemøter, positive vedtak fra kommunene og fylkeskommunen, støtte fra Samisk parlamentarisk råd og Samerådet samt godt samarbeid med to reinbeitedistrikt. Sametinget ønsker nå å gå i gang med neste trinn i prosessen nærmere bestemt å lage grunnlagsmaterialet for nominasjon. Også dette er et arbeid som vanligvis utføres av Riksantikvaren.

Figur 14: Deler av et stort fangstanlegg for villrein på Noidiidčearru/Kjøpmannskjølen som inngår som en del av planene om verdensarvsted. Foto. Thor-Andreas Basso, Sametinget.

Hvorvidt de kulturhistoriske verdiene vil ha en betydning for utvikling av arbeidsplasser eller reiseliv, er underordnet for UNESCO, og vektlegges ikke i det foreslåtte innskrivingsdokumentet for tentativ liste. Når det gjelder forventninger lokalt om økonomiske ringvirkninger, er det nok flere som om har det. Det er forventninger om «spinn-off» effekter i forhold til både reiseliv og lokalt næringsliv. Tana og Varanger Museumssiida har gjort en beregning av mulige billettinntekter basert på tall fra Verdensarvstedet i Alta. I dag er det rundt 150 000 besøkende i Alta hvert år. Dersom man beregnet det samme for Ceavccageađge/Mortensnes, vil det gi 10 millioner bare i billettinntekter. Verdiene som definerer verdensarv vil imidlertid sette begrensninger på tiltak. Her vil visuell formidling være et viktig tiltak for å unngå slitasje (GPS-basert formidling utviklet i samarbeid med Destinasjon Varanger, utprøving av Ipad på Ceavccageađge/Mortensnes, planer om en egen app). Økt besøkstall forventes å ha positive konsekvenser for lokalmiljøet og for regionen.

Samisk Parlamentarisk Råd, Sametinget i Norge, Finnmark fylkeskommune og de berørte reinbeitedistrikter er samstemte om et samisk verdensarvsted i Varanger. Dermed har man her en forankring som UNESCO etterspør og vektlegger. Dette grunnarbeidet er gjort av Sametinget, og

Museets rolle ved en eventuell etablering av et verdensarvsenter på Ceavccageađge/Mortensnes vil bli større. Museet vil på en helt annen måte bli sittende på en «hovedscene», og kan formidle både nasjonalpark og verdensarv. Per i dag er man i Varangerbotn inngangsport til Varangerhalvøya, og har ansvar for turistinformasjon.

Innovasjon Norge har absolutt tro på at en verdensarvstatus vil gi positive ringvirkninger og økte muligheter for næringsaktivitet. De framhever at man da må satse stort og i sterkere grad enn i dag legge til rette for kommersialisering basert på de mulighetene man har. Hvis verdensarvstatus blir realisert, vil det følge med en egen finansieringsstrategi med faste ordninger. Formidlingsarbeidet og andre utviklingsplaner for Ceavccageađge/Mortensnes vil fortsette, også uten en status som verdensarvsted. Potensialet for formidling er like stort, men det vil være et nedskalert format på formidling, og en må finne alternativ finansiering.

5.5 Konklusjon

Varanger Samiske Museum har siden oppstarten på begynnelsen av 1980-tallet utviklet seg til å bli et kraftsentrum i Varanger. Museet har gjennom sin virksomhet lyktes i å engasjere kommunens innbyggere slik at de føler eierskap til museet og den kulturaven som her formidles. Samtidig benyttes engasjementet for kulturaven og egen historie aktivt i næringsøymed lokalt. Man har i dette området lange tradisjoner for å drive med ulike typer kombinasjonsnæringer som endrer seg over tid og tilpasses ulike tiders resursstilgang, muligheter og samfunnstruktur. Med dagens økende potensiale innenfor kulturbasert reiseliv satses det nå både regionalt, kommunalt og lokalt på disse mulighetene. Dialogen mellom ulike aktører synes å være åpen og uten store uenigheter eller usikkerhet i forhold til hverandres ståsted. Denne situasjonen kan sees i sammenheng med den åpne måten museet har valgt å legge opp sin virksomhet på. Det kan ha lagt positive føringer på senere prosesser i et lite og oversiktlig lokalsamfunn hvor det er kort avstand mellom nivåene og aktørene som er involvert. Initiativene som er beskrevet i rapporten har hele veien vært godt forankret lokalt slik at lokalbefolkningen vet hva som planlegges og er sikret deltagelse i prosessene.

Viktige hovedpunkter fra undersøkelsen er;

- ▶ Man ønsker ikke å skille mellom natur- og kulturarv, men heller satse på bedre integrering av naturopplevelser og formidling av samisk kulturarv.
- ▶ Man bør fortsette å praktisere bruk av det som ligger en nærmest, det som er mest typisk for ens eget lokalsamfunn og som man dermed har kunnskap til å formidle.
- ▶ Det er en sterk optimisme knyttet til innovasjon og da spesielt til reiseliv i området. Det framkommer tydelig at man både forventer og ønsker denne utviklingen velkommen.
- ▶ Hos de mindre private aktørene er kulturarvaspektet sjelden tema direkte, men ligger implisitt i tilbudet som ofte er tuftet på lokale tradisjoner
- ▶ Fra den større aktøren, Varanger Samiske Museum, er imidlertid fokuset mer direkte på kulturarv og kulturminner, og potensialet for videreutvikling og økt satsing vurderes å være betydelig.

- ▶ Flere ser muligheter i nærheten til Nord Finland og det allerede velorganiserte reiselivet som finnes der, og at man i Varanger kan tilby supplerende produkter med utgangspunkt i samisk kultur og kulturhistorie i kombinasjon med kystlandskap og fuglefauna.

6 Vardø

Alma Thuestad og Tone Magnussen

6.1 Innledning

6.1.1 Formål

Figur 15: Vardø by. Foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU 2010.

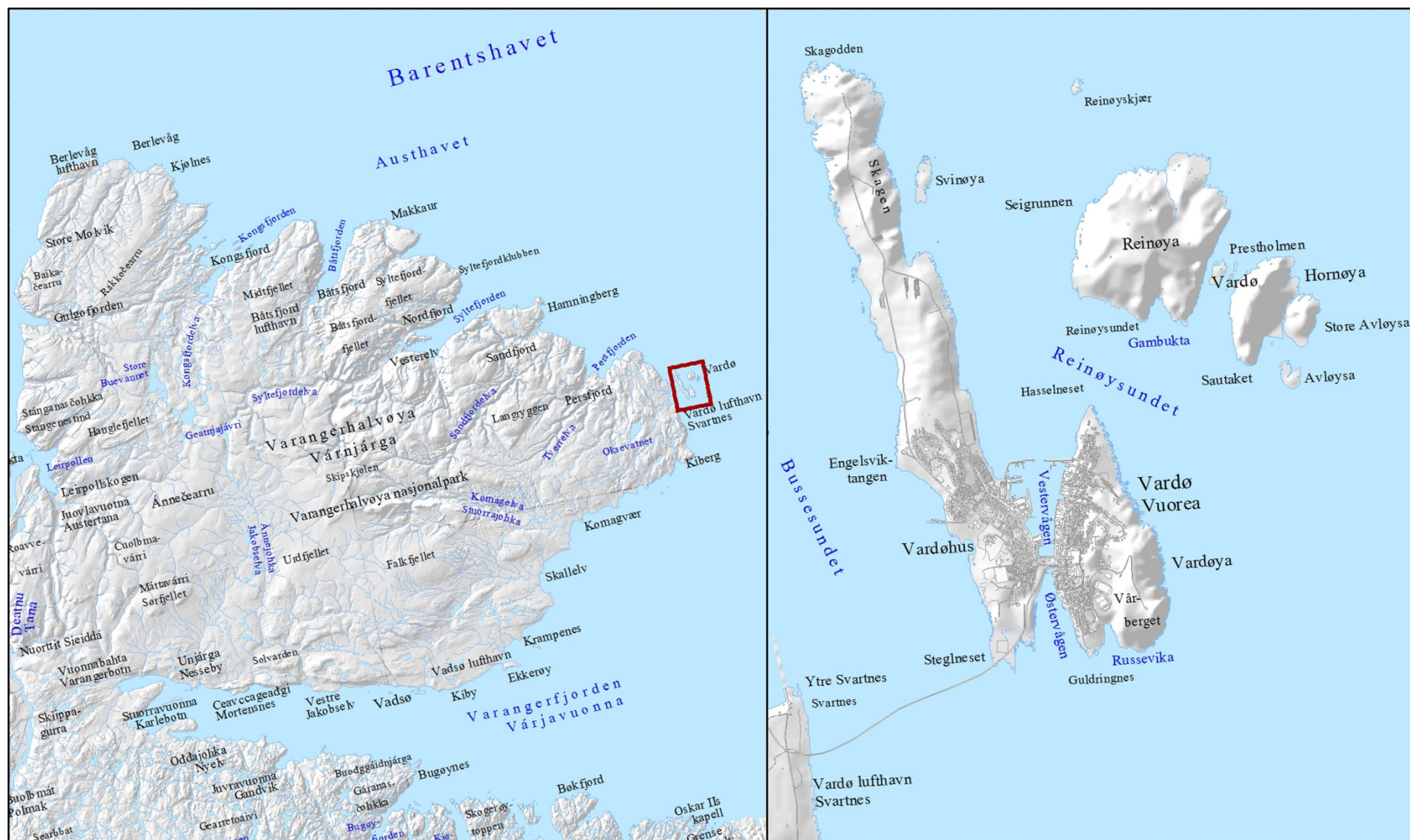
Vardø by er valgt som eksempelstudie grunnet et ønske om å innbefatte et by- og tettsted i utredningen. Vardø, og Varangerområdet for øvrig, innehar betydelige og særskilte natur- og kulturminneverdier. Det er, i senere år, initiert og gjennomført flere kulturminne- og kulturarvbaserte prosjekt i Vardø, slik som utbygging av Steilneset minnested og opprusting av eldre bygningsmasse i tilknytning til forprosjektet «Kulturarv og utvikling» (se Holmen et al. 2012). Natur- og kulturbasert turisme er også med på å gjøre Vardø til et aktuelt undersøkelsesområde.

Utredningen fokuserer på holdninger til natur- og kulturminneverdier lokalt, strategier for og erfaringer med å ta slike ressurser i bruk, samt potensiale og utfordringer ved å benytte natur- og kulturminneverdier i verdiskapingsøyemed.

6.1.2 Bakgrunn

Vardø by ligger på den 3,7 km² store Vardøya rett øst for Varangerhalvøya i Finnmark. Byen har fastlandsforbindelse via den 2892 meter lange undersjøiske Vardøtunnelen.

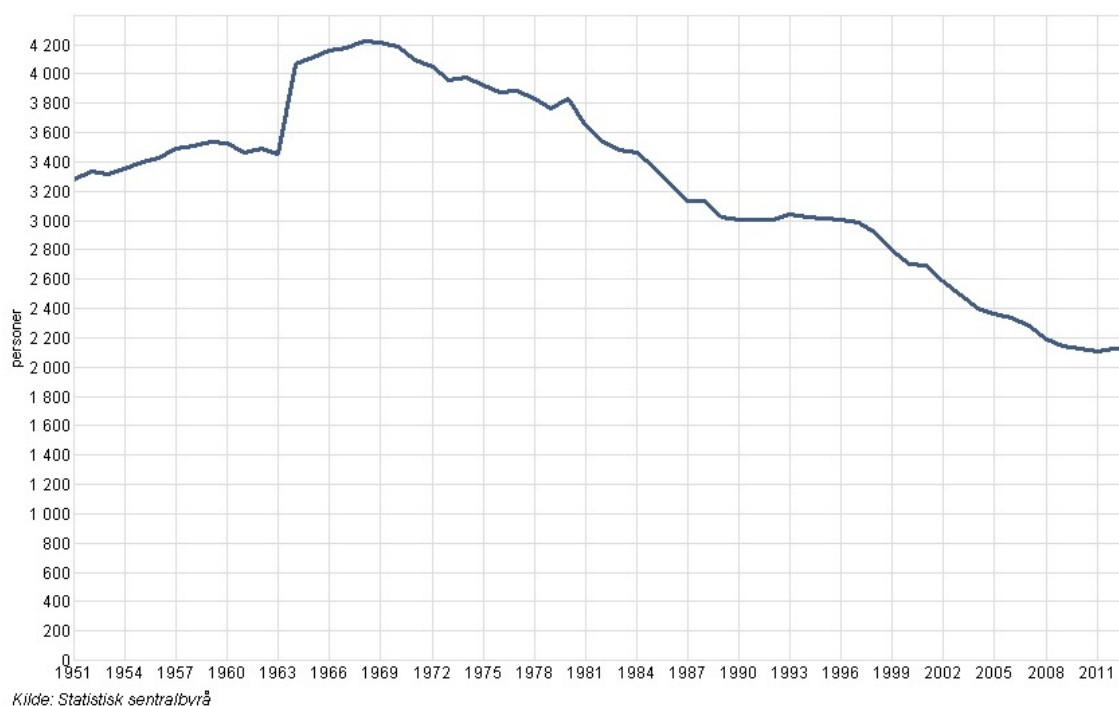
Vardø fikk bystatus i 1789 og er, sammen med Hammerfest, en av Nord-Norges eldste byer. Vardøs strategiske beliggenhet i forhold til fiskeri og handel var, sammen med tanken om at Vardøhus festning måtte ligge i en by, viktig for byprivilegiet. Fiskeri og handel har vært av sentral betydning for Vardøs fremvekst og, ikke minst, for byens oppgangs- og nedgangstider.

Figur 16: Vardøya. Kart: Alma Thuestad. Kartgrunnlag: Statens kartverk.

På 1400- og 1500-tallet var det gode tider i tørrfiskhandelen, og Vardø var på 1500-tallet det største fiskeværret i Finnmark. 1600-tallet derimot var generelt sett, preget av nedgang i både handel og fiske langs Finnmarkskysten. På 1800-tallet ble fiskeriene igjen en viktig drivkraft, og et oppsving i torskefisket på 1840-tallet var med på å gi byen et løft. Fra 1850 til 1900 opplevde byen en betydelig befolkningsvekst med henholdsvis omkring 500 og 3000 innbyggere. Pomorhandelen mellom Nord-Norge og Kvitsjø-området i perioden 1700-1920 var av stor betydning. Den russiske revolusjon i 1917 var et vendepunkt for byen ettersom denne handelen da i stor grad opphørte. Den generelle nedgangstiden som rammet verdensøkonomien tidlig på 1900-tallet fikk også stor betydning i Vardø, bl.a. fordi økonomien var svekket av frafallet av Pomorhandelen. Gjeldskrisa i Vardø kommune var så omfattende at byen i årene 1926-1936 sto under offentlig administrasjon. (Balsvik 2007, 2008).

Under 2. verdenskrig var Vardø et av de stedene i Norge med flest stasjonerte tyske soldater per innbygger. Dette bidro til å gjøre byen til et mål for allierte bombetokter i årene 1941-1944. Etterkrigstid var gjenreisingstid, og det var gode år i fiskeriene. Det var bl.a. svært godt loddefiske på 1970-tallet. (Balsvik 2007, 2008).

Figur 17: Folkemengde, Vardø. 1. januar og endringer i kalenderåret etter tid (Statistisk sentralbyrå 2013b).

Vardø, som mange andre kystsamfunn i Finnmark, opplevde fra sent 1970-/1980-tallet en langvarig nedgang i befolkningstall, bl.a. som en følge av en tilbakegang i fiskeriene. I 1970 hadde Vardø 4187 innbyggere, mens det i 2010 var 2124 (Statistisk sentralbyrå 2013b). Det var en nedgang i fiskeflåten og markert nedgang i ilandbrakt fisk til industrien på 1980-tallet. Ved inngangen til 2000-tallet var det flere konkurser og nedleggelses i fiskeindustrien, deriblant fiskeindustrianlegget på Svartnes. På 1990-tallet mistet byen også mange statlige arbeidsplasser tilknyttet Forsvaret, Norges Bank, Posten og Televerket. Tidlig 2000-tall var derfor en periode med høy arbeidsledighet. I 2003 var det 164 registrerte arbeidsledige i Vardø (Statistisk sentralbyrå 2013a).

Vardø fikk, som følge av reduksjon i sysselsetting over tid, status som utviklings- og omstillingskommune i 2001 for en periode på 6 år (St. meld. nr. 8 2003-2004). Arbeidet med

omstilling fikk en vanskelig start, siden det falt sammen i tid med konkurser i fiskeindustrien. I 2010 fikk Vardø et nytt treårig omstillingsprosjekt hvor reiseliv var et av satsingsområdene. De siste årene er det etablert flere nye arbeidsplasser i Vardø, blant annet som følge av utflytting av statlige virksomheter som «Kontoret for voldsoffererstatning»¹⁸, «NAV Lønnsgaranti»¹⁹ og «Politiets enhet for vandelskontroll og politiattester»²⁰. Flere mindre reiselivsbedrifter er også etablert. Det er i dag flere aktører i Vardø som tilbyr overnatting og/eller naturbaserte opplevelser slik som f.eks. «Skagen bo og havfiske»²¹ og «Tåkeluren Overnatting». Den negative befolkningsutviklingen ser også ut til å ha flatet ut. Kommunen hadde, per 01.01.12, 2122 innbyggere, hvorav 1885 i selve Vardø (Statistisk sentralbyrå 2013c og d).

6.1.3 Metode og kildegrunnlag

Det overordnede teoretiske og metodiske rammeverket for utredningsarbeidet er skissert i kapittel 2. Intervjuundersøkelser står sentralt i kildegrunnlaget, og for Vardøs del har det vært lagt vekt på å kartlegge lokale oppfatninger omkring kulturminner, ulike aktørers strategi for- og bruk av kulturminner, samt oppfatninger omkring natur- og kulturminneverdier som ressurs for næringsutvikling i Vardø. Videre er informantenes erfaringer med hva som fungerer og hva som ikke fungerer mht. økonomiske, sosiale og miljømessige effekter av eventuelle satsninger i lokalmiljøet diskutert. «Kulturarv i Vardø» og «Steilneset minnested» var i så måte fokusområder.

Intervjuene ble gjennomført i Vardø og Vadsø i perioden 25.02-27.02.13 av Alma Thuestad og Tone Magnussen. Stine Barlindhaug og Elin Rose Myrvoll har bistått arbeidet med tre intervjuer. Utvalget av intervjuobjekter var styrt av et ønske om å innhente informasjon fra kommunal og regional forvaltning, lokale næringslivsaktører, lokale museum og prosjektmedarbeidere i kulturminnerrelaterte prosjekt. Det har vært et fokus på både å snakke med informanter som direkte arbeider med kulturminner og/eller kulturarvbasert næring samt folk som ikke eller mer indirekte er involvert i slik næringsvirksomhet. Intervjuene kan beskrives som semi-strukturerte og er hovedsakelig gjennomført enkeltvis.

Ut over intervjuundersøkelsene er data samlet inn fra relevante kilder slik som historiske skriftlige kilder, relevante databaser, offentlige rapporter, strategidokumenter, offentlige etater o.l.

6.2 Natur- og kulturminneverdier som ressurs for Vardø

6.2.1 Kjente kulturminneverdier i Vardø

På Vardøya kjennes et mangfold av fredede og/eller bevaringsverdige kulturminner, anlegg og bygninger. De eldste bosetningssporene på øya stammer fra siste del av steinalder (eldre steinalder 10 000-4 500 f.Kr. og yngre steinalder 4 500- 1 800 f.Kr.), mens Vardø Sandgroper er en kjent tidlig metalltidlokalitet (1 800-Kr.f.) i selve Vardø by. Spredte funn fra tiden etter Kr.f. og frem mot ca. 1300 e.Kr. tyder også på samisk aktivitet og bosetning i området. Arkeologiske undersøkelser har vist

¹⁸ <http://voldsoffererstatning.no/>

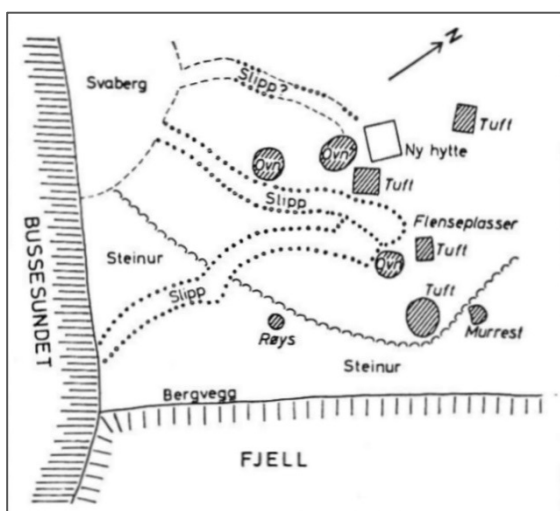
¹⁹ <http://www.nav.no/Lokalt/Oslo/Kontakt+oss/NAV+L%C3%B8nnsgaranti.805335582.cms>

²⁰ <https://www.politi.no/tjenester/politiattest/>

²¹ <http://www.utleie-havfiske.com/>

at det har vært fast bebyggelse på Vardøya siden 1450-årene og at bebyggelsen hadde en bymessig karakter allerede på 1530-tallet (Balsvik 2007). Deler av bygrunnen omfatter kulturlag framiddelalder (1050-1536 e.Kr.) og er et automatisk fredet kulturminne (Askeladden Id 7561).

Aktivitet og bosetning i etterreformatorisk tid²² har også satt spor. Hustufter er eksempelvis synlige flere steder på øya. På Steilneset står i dag et monument ved et gravfelt (Askeladden Id 74496) hvor det trolig ligger pomorer eller russiske sesongarbeidere som kom til Vardø i perioden 1700-1920. Vardø er også et av få steder hvor man i dag kan se rester av en av landstasjonene (Askeladden Id 68385) som var utgangspunkt for en utstrakt nederlandsk hvalfangst i ishavet i tiden 1550-1600 (Simonsen 1991).

Figur 18: Hvalfangststasjon på Skagen (Simonsen 1991: 195).

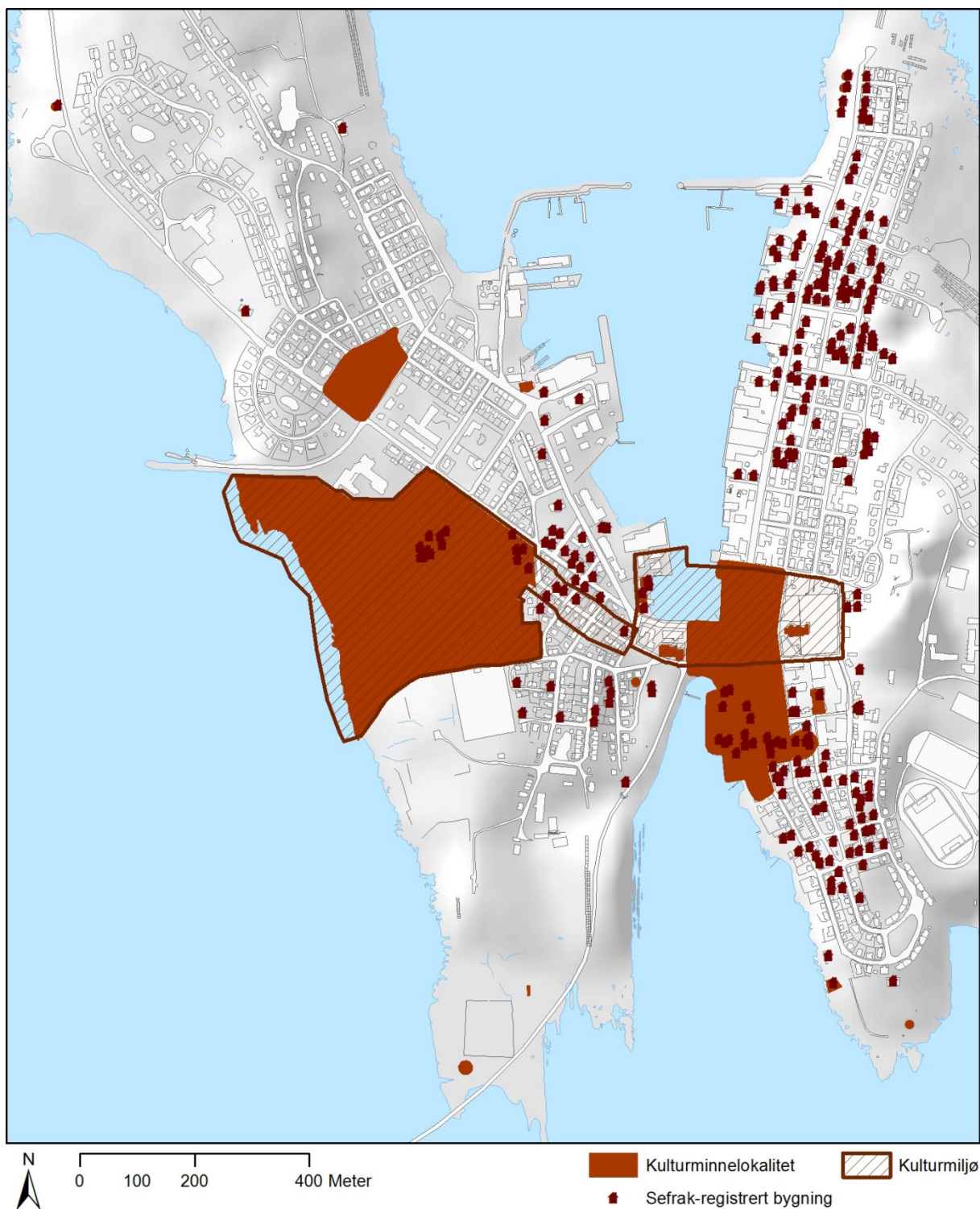

Figur 19: Tidligere sto Vardøs eneste tre, en rogn, på Vardøhus festning. Dette treet ble plantet på 1950-tallet, men måtte hugges i 2002. To nye rognetrær ble imidlertid plantet ved kommandantrappen i 1995. Foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU 2010.

²² Tiden etter reformasjonen i 1537

Vardøhus festning (Askeladden Id 109883) står sentralt i Vardøs historie. I 2007 feiret man 700-årsjubileum for Vardøhus festning og Vardø kirke. Skriftlige kilder beretter om erkebiskop Jørund i Nidaros som innvidde en kirke i Vardø i 1307. Vardøhus nevnes først i kildene i 1340, men man tror den første festningen ble bygget mens Håkon den 5. var konge (1270-1319) (Balsvik 2007; Bratrein 2008) for å markere interesser i nordøst og for å beskytte landområder og norsk fiskeværsbosetting. I dag kjenner vi ikke plasseringen av denne første festningen. På slutten av 1400-tallet ble Vardøhus slott med tilhørende befestning bygget i Østervågen. Etableringen av dagens festning skal ha skjedd etter en henvendelse fra amtmann Peter Sidelman. Festningen var da svært forfallen og kongen vedtok i 1733 at en ny festning skulle bygges. De siste tiårene har det vært gjennomført en planmessig restaurering av bygninger og inventar og festningen inngår i dag i et område regulert til spesialområde med formål bevaring.

Vardø ble bombet under 2.verdenskrig og var, etter Kirkenes, den mest utbombete by i landet. Den tyske okkupasjonsmaktens brenning i 1944 ødela mye, men soldatene rakk ikke å brenne hele bygningsmassen. Vardø er dermed et av få steder i Finnmark med større bygningsmiljøer fra før 2. verdenskrig, og her finnes noen av de eldste stående bygninger i Finnmark. Her kan nevnes Brodtkorbskjåene som ble oppført i russetømmer i årene 1840-1900 som en del av handelsfirmaet Brodtkorbs produksjons- og lagerlokaler. I Finnmark utgjør gjenreisningsbebyggelsen mange steder de eldste stående bygninger, og kulturhistoriske verdi bør ses på bakgrunn av dette. I Vardø sentrum finnes eksempler på gjenreisningsbebyggelse som har et enhetlig og autentisk preg.

Figur 20: Registrerte kulturminner og eldre bygningsmasse i Vardø. Kart: Alma Thuestad. Kartgrunnlag: Statens kartverk.

For en oversikt over registrerte kulturminner og eldre verneverdig bygningsmasse vises det til Askeladden²³, Sefrak-registeret²⁴ og NB! registeret²⁵.

²³ <https://askeladden.ra.no/Askeladden/Pages/LoginPage.aspx?ReturnUrl=%2faskeladden%2f>

²⁴ http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Ofte_stilte_sporsmal/SEFRAK-registeret/

²⁵ <http://nb.ra.no/nb/index.jsf>

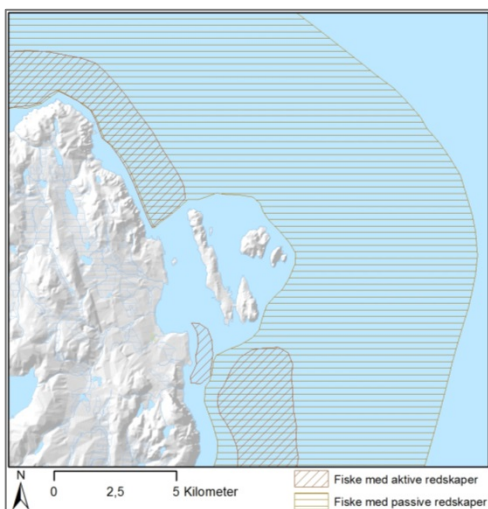
6.2.2 Naturverdier i Vardø og Omegn

Vardø er Norges østligste by og eneste europeiske by som ligger i arktisk klimasone. Vardø og Varangerområdet for øvrig innehar betydelige og særskilte naturverdier tilknyttet både landskap og et dyre- og planteliv tilpasset arktiske klimaforhold.

Figur 21: Fugleliv i vannkanten i Vardø by. Foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU 2010.

Varangerhalvøya nasjonalpark²⁶ omfatter områder med verdifulle landskap og et særskilt planteliv. Landskapet er i stor grad formet før istidene og halvøya er møteplass for planter fra det nordlige

Arktis, det østlige Sibir og mer sørlige strøk (Direktoratet for naturforvaltning 2013). Vardøområdet har et rikt fugleliv. Reinøya og Hornøya er i dag et naturreservat med en av Norges største sjøfuglkolonier. Her hekker store mengder gråmåser og svarbak. Her finnes alke, lomvi, krykkje, lunde, polarlomvi, storskarv, teist og toppskarv. Reinøya og Hornøya var tidligere viktige eggvær.

Barentshavet er et av verdens store marine økosystem. I havområdene utenfor Vardø finnes betydelige marine ressurser, og tnyttelse av disse ressursene står sentralt i byens historie.

Figur 22: Fiske omkring Vardø by. Kart: Alma Thuestad. Kartgrunnlag: Statens kartverk.

6.2.3 Natur- og kulturarvbaserte prosjekt og institusjoner i Vardø

Oversikten tar utgangspunkt i natur-, kulturminne- og kulturarvbaserte institusjoner og/eller prosjekt fremhevet av informantene. Oversikten er ikkje uttømmende.

Tusenårsstedet Vardø

I 1999 ble Vardø by valgt til Finnmarks tusenårssted av fylkestinget. Den historiske dimensjonen var særlig viktig, men valget var også begrunnet med et ønske om å bidra til stedsutvikling og historiske

²⁶ <https://www.dirnat.no/nasjonalparker/varangerhalvoya/>

prosjekt. Prosjektets formål var å tilrettelegge og skape grunnlag for næringsutvikling med turisme og reiseliv som satsingsområde, hvor potensialet Vardø med sin unike natur og spesielle historie skulle benyttes (Finnmark fylkeskommune 2013). I tilknytning til Tusenårsstedet er det bygget en havnepromenade som innbefatter kultur- og naturopplevelser fra dampskipskaaien til tunnelåpningen. Videre ble det historiske prosjektet «Fra fiskevær til bygrunn» igangsatt. Prosjektet omfatter Pomormuseet i Brodtkorpsjåene og kulturstien på Steilneset.

Steilneset minnested

I perioden 1450-1750 foregikk hekseprosesser over hele Europa. I Norge er det dokumentert minst 750 prosesser, hvorav over 300 resulterte i dødsdom. I Finnmark foregikk prosessene mellom 1600-1692 da 135 mennesker ble anklaget for trolldom og 91 dømt til døden. Sett i forhold til folketallet var Vardø det stedet i Norge med flest trolldomsprosesser. Steilneset var et mye brukt rettersted for dødsdømte. Steilneset minnested er et monument over ofrene for hekseprosessene. Monumentet ble åpnet i 2011 og er en del av Nasjonal Turistveg Varanger²⁷. Minnestedet inngår også i en kultursti som omfatter flere kulturhistoriske viktige steder i Vardø (se Larsen og Andreassen 2011

Figur 23: Steilneset minnested. Minnehallen er tegnet av arkitekten Peter Zumthor. Foto: Alma Thuestad, NIKU 2012.

Stiftelsen Laboratoriet

Stiftelsen Laboratoriet for kunst, kultur og stedsutvikling i Vardø ble opprettet i 2006. Stiftelsen har som formål å legge til rette for kunstnerisk og kulturell virksomhet i Vardø. Stiftelsen har fokus på den frivillige delen av kulturlivet, som har vært preget av stort engasjement, men også av en viss grad av slitasje på de involverte. Kravene til dokumentasjon, skriftlighet og revisjonsplikt har også ført til en profesjonalisering. Stiftelsen har en prosjektstilling som bistår frivillige og festivaler med søknader, rapportering m.m., og som også arbeider aktivt og utviklingsrettet på feltet. Laboratoriet har i samarbeid med Vardøprosjektet, Vardø kommune og Finnmark fylkeskommune utviklet «Prosjekt kulturpilot». Målet med kulturpiloten er å bidra til profesjonalisering av kultur- og festivallivet i Vardø, og samtidig bevare og videreutvikle frivillig innsats og dugnadsånd.

²⁷ <http://www.nasjonaleturistveger.no/no/varanger>

Kulturarv i Vardø

«Kulturarv i Vardø» har gjennomført en forstudie der formålet er å løfte fram potensialet for et kulturminnebasert utviklingsprosjekt i Nord-Norges eldste by. I tillegg til å dokumentere og lage grunnlagsmateriale for et hovedprosjekt, har forprosjektet vært involvert i praktisk kulturminnevern gjennom bistand til søknadsskriving, håndverksmessig kvalitetssikring og gjennomføring. Prosjektet er finansiert gjennom direktoratsamarbeidet for kystkultur, der Riksantikvaren, Vardø kommune og Finnmarks fylkeskommune er blant finansieringskildene. Organisatorisk har prosjektet vært knyttet til Varanger museum, avdeling Vardø. Finnmark fylkeskommune har blitt en viktig samarbeidspart i prosjektet, og har nå ledelsen av styringsgruppa for prosjektet. Prosjektet er nevnt og/eller fremhevet som viktig av nær sagt alle informanter.

Prosjektet har bakgrunn i erfaringer og kompetanse utviklet gjennom et pilotprosjekt i Hamningberg som var del av Riksantikvarens verdiskapingsprogram (se Riksantikvaren 2011). Modeller for samarbeid mellom håndverkere, huseiere og prosjektledelse har vist seg å ha stor overføringsverdi. Betydningen av erfaringene fra Hamningbergprosjektet understrekes både av prosjektleder og representanter for Finnmark fylkeskommune.

Vardø museene

Vardø museene er en del av Varanger museum²⁸. Vardø Museums ansvarsområde omfatter formidling av Vardø bys historie, trolldomsforfølgelsene, Vardø som pomorhovedstad, grenseby og fiskevær samt natur og geologi i området. Museet i Vardø er et naturhistorisk museum opprettet i 1894. Vardø museene omfatter også anleggene Brodkorpsjåene med Pomormuseum og Partisanmuseet i Kiberg. Formidlingsansvar for Steilneset minnesteid ligger også til Vardø museene. Museet oppfattes av flere informanter som en sentral og viktig aktør i Vardø.

Figur 24: Brodkorpsjåene i Vardø. Foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU 2010.

²⁸ <http://varangermuseum.no/no/vardo/>

Husegården

Husegården²⁹ er en bygård fra omkring 1865. Bygningen, eller rettere sagt miljøet på Husegården er, av flere informanter beskrevet som viktig ettersom flere institusjoner og nøkkelpersoner med en del sammenfallende interesser og arbeidsområder er samlokalisert i bygget. Eksempelvis har Vardømuseumene, Stiftelsen Laboratoriet og prosjektmedarbeidere for «Kulturarv i Vardø» kontorsted i gården

Varangerhalvøya nasjonalpark

Naturverdier var sentralt for opprettelsen av Varangerhalvøya nasjonalpark i 2006. Flere informanter påpekte potensialet nasjonalparken har i forhold til å videreutvikle natur- og kulturbasert turisme i Varangerområdet.

Festivaler og arrangement

Festivaler fremheves gjennomgående av informantene som svært viktig for Vardøs befolkning og næringsliv. De forskjellige festivalene spenner over et vidt spekter og omfatter historie og kultur, musikk, idrett og natur. Her nevnes «Pomorfestivalen»³⁰ som er en kultur- og handelsfestival, musikkfestivalen «Blues i vintermørket»³¹, snøballfestivalen «Yukigassen»³², den flerreligøse «Mikaelsmessen», fuglefestivalen «Gullfest»³³, «Varanger Arctic Kite Enduro» (VAKE)³⁴ som er VM i langdistanseseilas med kite og gatekunstfestivalen «Komafest" (Pøbel)³⁵. Sistnevnte har satt et synlig preg på byen.

6.3 Holdninger til natur- og kulturminneverdier i Vardø

Hva som er kulturminner og hvordan kulturminner oppfattes varierer sterkt. Responsen fra informanter har omfattet et spekter fra spørsmål om hva kulturminner egentlig er, til en gjennomgang av viktige kulturminneverdier i byen. Interesse og holdninger ser ut til å ha sammenheng med folks befatning eller mangel på befatning med kulturminner. Ut fra informantenes uttalelser får man et inntrykk av at de som på en eller annen måte forholder seg til kulturminner, f.eks. gjennom arbeid eller som eier av en bygning med kulturhistorisk verdi har en mening, mens folk som ikke direkte har befatning med kulturminner i mindre grad tenker over kulturminneverdiene i Vardø. Lokale oppfatninger om kulturminner og kulturminneverdier spenner med andre ord fra de som ikke er opptatt av dette og til de som viser mye engasjement og stor kunnskap på feltet.

Informantene trekker gjennomgående fram Vardøs viktige plass i nordnorsk historie og fiskeriene. Pomorhandelen og hekseprosessene anses som sentrale elementer i byens historie. Kulturminner som trekkes frem som viktige for byen er bl.a. festningen og Steilneset minnested. Vardøhus festning ble f.eks. av en informant omtalt som «Vardøs ansikt utad». Når det gjelder nyere tids kulturminner, er det, av flere informanter uttrykt stor bevissthet omkring verneverdien tilknyttet 1800-talls bebyggelse langs havna, og det faktum at store deler av denne bebyggelsen sto igjen etter 2.

²⁹ <http://www.husegarden.no/>

³⁰ <http://www.pomorfestivalen.no/>

³¹ <http://www.bluesivintermørket.no/>

³² <http://www.yukigassen.no/>

³³ <http://www.biotope.no/>

³⁴ <http://www.vake.no/>

³⁵ <http://www.komafest.com/>

verdenskrig. Det er en påtagelig bevissthet omkring det faktum at det i Vardø, sammenlignet med andre byer og tettsteder i Finnmark, finnes en betydelig bygningsmasse av kulturhistorisk verdi.

Mange trekker fram det unike ved at Vardø er den byen i Finnmark med flest bygg igjen etter krigen, og folk er stolte av dette. Bygg og bygningsmiljø som fremheves er bl.a. Brodtkorbsjøene og Nordpol kro. I tillegg blir kirken og rådhuset, begge gjenreisningsbygninger, pekt på som viktige. Av enda nyere bygningsmasse ble betydningen av det nye flerbrukshuset som er under oppføring nevnt. Verdien ble her imidlertid først og fremst knyttet til en oppfatning om at nybygget viser at Vardø kommune satser.

Figur 25: Vardø kirke og rådhus. Foto: Elin Rose Myrvoll, NIKU 2010.

Lokale holdninger til kulturminner og kulturminneverdier i Vardø ser ut til i noen grad å være i endring. Dette inntrykket støttes av uttalelser fra flere av informantene. Generelt kan man si at det i senere år har oppstått en bredere og mer tydelig forståelse av kulturminner og kulturminners verdi i Vardø. Endringene bør bl.a. ses på bakgrunn av flere kulturminne- og kulturarvbaserte prosjekt i senere år og de mange festivalene i byen.

Prosjektene «Kulturarv i Vardø» og/eller Steilneset minnested er gjennomgangstema hos flere av informantene. «Kulturarv i Vardø» har satt fokus på den kulturhistoriske verdien til bygningsmassen i byen. Ifølge prosjektledelsen hadde de et inntrykk av at mange i Vardø ikke tenkte på eldre bygningsmasse som kulturminner. Inntrykket var heller at folk generelt hadde en opplevelse av forfall tilknyttet eldre bygninger og kulturminner, hvor disse da ble noe skambelagt. Dette må sees i lys av Vardøs nære fortid, der høy arbeidsledighet, tap av arbeidsplasser, befolkningsnedgang og stor utflytting har satt sitt preg de siste årene. Aktiviteten knyttet til «Kulturarv og utvikling» ser derfor ut til å ha hatt en stor effekt på hvordan folk i Vardø ser på kulturminneverdier tilknyttet eldre bygningsmasse. Som en del av prosjektet ble det trykket opp et hefte «Vardø. Forstudie. Kulturarv og utvikling» (Holmen et al. 2012) som er blitt svært populært i Vardø. Hftet fokuserer på kulturhistorie, bygninger med kulturminneverdi samt næringsutvikling, og det trekker fram personlige historier tilknyttet bygg og anlegg, restaureringsarbeid og den videre bruken av disse bygningene. Blant nøkkelpersoner i prosjektet er det en klar oppfatning av at prosjektet har medført

holdningsendringer i Vardø i den forstand at kulturminner på sett og vis er blitt mer folkelig og i større grad oppfattes som en potensiell ressurs egnet til bruk og gjenbruk.

Dette inntrykket gjenspeiles av flere øvrige informanter. De nevner historiske og monumentale elementer ved bygningsmassen. Bygningenes tilstand og antatte bruksverdi må imidlertid sies å være et viktig aspekt for folks oppfatning. En informant peker eksempelvis på nylig istandsatte bygg som Husegården, og sier det er en «ny ånd i Vardø for å ta vare på ting». Det har kommet til en større oppmerksomhet omkring bygningskulturen i Vardø. Det er en større grad av stolthet over de verdier som finnes i Vardø. I en vanskelig periode for Vardø som samfunn har restaurering, istandsetting og bruk av bygninger og lokale institusjoner, ifølge informanter, hatt en særlig viktig symboleffekt.

«Kulturarv i Vardø» har bidratt til et større fokus på den kulturhistoriske verdien til bygningsmassen i Vardø. Steilneset, og byggingen av Steilneset minnested, har bidratt til et fokus på byens historie, da også sider av historien som er vanskelig. Ifølge en informant er 1600-tallets brutale aksjoner tidligere lite trukket fram, ikke minst i forhold til å se slike hendelser i et nåtidig lys. Holdninger lokalt ser ut til ha blitt mer positive etter hvert som folk har sett hva Steilneset har blitt til.

I senere år har det også blitt en større oppmerksomhet og bevissthet omkring naturverdier i Vardø og omegn. Med utgangspunkt i informantopplysninger kan det se ut som om dette kan ses på bakgrunn av bl.a. en tiltagende fugleturisme kombinert med tilflyttere med en stor interesse for fugl. Interessen utenfra virker å ha bidratt til en større oppmerksomhet lokalt omkring Vardø-områdets særskilte naturverdier. Som en informant formulerte det, «vi må bli oppmerksom på hva vi har utenfor døra». Naturverdier ser for øvrig gjennomgående ut til å oppfattes som å være tilknyttet Varangerområdet som helhet. Varangerhalvøya nasjonalpark ble, sammen med Hornøya, nevnt av flere informanter.

En viktig side ved Vardø, som rett nok ikke er direkte kulturminnerelatert, men som trekkes frem av nær sagt alle informanter som svært viktig, er byens rike kulturliv. Særlig understrekes festivalenes betydning. Arrangementer som Pomorfestivalen, Blues i vintermørket, Yukigassen, Gullfest m.fl. beskrives som enormt viktig sosialt. I tillegg oppfattes festivalene å være av økonomisk betydning for byen.

6.4 Strategier og erfaringer

De forskjellige kulturminne- og kulturarvbaserte prosjekt gjennomført i Vardø har hatt ulike målsettinger og strategier, og har også gitt ulike erfaringer. I senere tid er det særlig «Kulturarv i Vardø» som har stått i fokus, både lokalt hos huseiere og hos andre involverte aktører slik som kommunale og regionale myndigheter. Prosjektet har prioritert eiere av kulturminner som jobber parallelt med å utvikle næringsaktivitet i tilknytning til istandsetting av kulturminner. Dette ble fremhevet som en viktig strategi der man har vært opptatt av å synliggjøre samarbeidsprosjekter med eiere som har utviklingsønsker og gjennomføringskapasitet, for på den måten å vise at Vardøsamfunnet er rikt på lokale garantister for resultater. Ifølge prosjektledelsen har denne strategien gitt synlige resultater. Blant informantene er det huseiere som har stått for næringsrelaterte istandsettingsprosjekter, og disse gir uttrykk for at de får mange positive tilbakemeldinger. Det blir i særlig grad verdsatt at prosjektene fører til at kulturminner blir tatt i bruk og fylt med ny aktivitet. «Trygdekontoret» er et viktig sentrumsbygg oppført i 1958 som har huset

både apotek og trygdekontor. Bygget blir omtalt som «et stasbygg», som vardøværingene knytter mange minner til. Nåværende eier har satt bygget i stand og tatt det i bruk som butikklokale. Dette blir satt pris på, og det kommer blant annet til uttrykk gjennom at folk formidler sine minner fra «Trygdekontoret».

Vardø kommune er involvert i «Kulturarv i Vardø» nettopp fordi det har en klar og konsis næringsbit. Det har tidligere vært mange forsøk på å ta vare på kulturminner i form av ulike restaurerings- og istandsettingsprosjekter, men dette prosjektet utmerker seg ved å ha et tydelig og klart næringsfokus. Fra kommunens side ble det betydningen av å kunne kombinere det å ta vare på bygg og samtidig kunne fylle disse med et moderne innhold fremhevet. Å ta eldre bygninger i bruk på nye måter er derfor en viktig strategi sett fra kommunen. Dette er også en tanke man får inntrykk av gir gjenklang i Vardø for øvrig ettersom det bl.a. bidrar til bygningenes bruksverdi.

Prosjektet har både bidratt til å sette fokus på kulturminner som ressurs, og etablert kunnskap om verneverdi og kulturarv. En særlig viktig bakgrunn for de positive erfaringene fra «Kulturarv i Vardø» er erfaringene fra prosjektet «Med varsomhet som forutsetning». Sistnevnte ble gjennomført i Hamningberg i 2007-2011 som en del av Verdiskapingsprogrammet. Betydningen av erfaringene fra Hamningberg fremheves av flere informanter. Finnmark fylkeskommunes uttalte oppfatning er at et viktig suksesskriterium er erfaringer, samt at ressurspersoner med erfaring fra Hamningberg står sentralt i «Kulturarv i Vardø». Dette er aktører som nå holder til i Vardø og som har bred prosesserfaring, som har kompetanse i søknadsskriving og kontakt med virkemiddelapparatet, engasjement og faglig kunnskap (bl.a. arkitekter og håndverkere). Mange av eierne av istandsatte bygninger i Hamningberg bor i Vardø, og også deres kompetanse og erfaringer er blitt videreført inn i Vardø-prosjektet. Gjennom prosjektet er det etablert et godt samarbeid med Norsk Kulturminnefond³⁶, som omfatter både kulturminnefaglig kompetanse, veiledning og finansiering av konkrete prosjekter.

Et annet viktig prosjekt i senere år, er utbyggingen av Steilneset minnested. Utbyggingen fikk, ifølge informanter, en litt vanskelig start, men stemningen i Vardø har snudd etter hvert som man har sett resultatet. Minnestedet har bidratt til å sette fokus på viktige deler av Vardøs historie. Det ble bl.a. arrangert en internasjonal konferanse i 2011. Involverte i prosjektet har fått gode tilbakemeldinger på folks opplevelse av monumentet. Steilneset er i dag et av de store turistmålene i Vardø. Det er imidlertid en generell oppfatning blant informantene at prosjektet virker å ha stoppet litt opp. Dette er først og fremst i forhold til rammen rundt monumentet. Det som går igjen hos informantene er manglende skilting og informasjonsmateriale.

På flere hold er det en klar oppfatning av at man opplever at, særlig nyere tids kulturminner oppfattes å inneha en egenverdi som eierne er stolt av. Dette kan ha sammenheng med positiv publisitet og gode resultater hvor folk ser at det å ta bruke verneverdige bygninger er nyttig. Eierne av de aktuelle bygningene har sett at kulturminneverdien har et potensial som ressurs for økonomisk verdiskaping. Ivaretagelse av de kulturhistoriske verdiene bygningene innehar og at man gjennom bruk bidrar til å verne disse verdiene, er også et viktig aspekt.

Kulturminnerelaterte prosjekter har imidlertid hatt ringvirkninger ut over å bidra til å styrke kunnskapen og bevisstheten omkring byens kulturminner. Lokale firma utfører arbeid i tilknytning til

³⁶ <http://www.kulturminnefondet.no/>

ulike prosjekt. Eksempelvis har «Kulturarv i Vardø» medført bedret oppdragstilgang for bygg og anlegg lokalt. Det er, ifølge en informant, lite nybygging i Vardø, men restaurering er et nytt marked som er viktig for næringslivet. I tillegg fører kulturminneprosjektene med seg en økt etterspørsel i form av leveranser av materialer, maling m.m. Aktiviteten knyttet til kulturarvsprosjektet ser også ut til å føre med seg en generell økning i interesse for å ta vare på gamle hus, også utenfor prosjektet. Det har vært en viss «snøballeffekt» som en informant kalte det. Det ene drar med seg det andre. Når folk ser resultatene gir det insentiv til å f.eks. male vinduskarmene. En informant oppfatter dette som svært positivt i den forstand at det for næringslivet i Vardø er positivt med et annet fokus enn bare fiskeri. Gjennom praktiske istandsettingsprosjekt har håndverkere opparbeidet seg kompetanse, og sett muligheter for forretningsutvikling. En bedrift har planer om å starte opp et restaureringsverksted dersom det viser seg å være markedsmessig grunnlag for dette. Dette vil kunne bidra til større stabilitet i bedriften og, ikke minst, sikre grunnlag for helårsdrift.

Det har vært en prosess i Vardø i senere år hvor flere ulike tiltak og prosjekt har vært og er av betydning og har gitt synlige resultater. Folk ser at noe skjer. Det fremheves av flere informanter at det ikke bare er kulturminnerelaterte prosjekter som har betydning for utviklingen i Vardø. Allbrukshuset som er under oppføring er i så måte en gjenganger hos informantene. Det er sagt at prosjektet har en viktig signaleffekt fordi byggingen viser at også kommunen satser og bidrar til utviklingen i byen. Det har også en signaleffekt at samlingssteder som Nordpolen har klart å holde åpent gjennom skiftende tider, og dermed bidratt til å skape kontinuitet og optimisme. I tillegg ser man en økning i tilreisende, bl.a. er fugleturismen merkbart. Etablering av flere statlige arbeidsplasser i Vardø er en annen viktig bestanddel.

Informantene understreker imidlertid at det skal mer til enn arbeidsplasser for å videreutvikle Vardø. For å få folk til å bli værende i Vardø må man ha et tilbud, man må ha et liv utenfor jobben. I så måte fremhevet betydningen av festivalene og kulturlivet i Vardø. De er viktig for den nevnte «snøballeffekten».

6.5 Potensial for verdiskaping

Det er stor enighet blant informantene om at det er et betydelig potensial for verdiskaping knyttet til natur- og kulturminneverdier i Vardø, og ikke minst til kombinasjonen kultur-natur. Det er allerede etablert flere prosjekter som har som målsetting å ta i bruk natur- og kulturverdier som ressurser for utvikling av sted og næring. Innenfor verdiskapingsprogrammet «Naturarven som verdiskaper»³⁷ er prosjektet «Varnjargga – Varenkinniemi – Varangerhalvøya»³⁸ etablert som et samarbeid mellom kommunene Båtsfjord, Vardø, Vadsø og Nesseby. Prosjektets målsetning er å ivareta og bruke naturarven på Varangerhalvøya som en ressurs i regional og lokal utvikling. Prosjektet har tre innsatsområder: samarbeid, tilrettelegging og læring. Innenfor innsatsområdet tilrettelegging, er fuglekicking prioritert ettersom man her har identifisert det mest opplagte utviklingspotensialet og at denne satsingen er ønsket av reiselivsnæringen. Prosjektet «Fugleturisme i Øst- og Midt-Finnmark»³⁹ har som mål å heve turistbedrifters kompetanse for å kunne håndtere fugleturistenes behov og bidra

³⁷ <http://www.dirnat.no/naturarven/>

³⁸ <http://www.dirnat.no/content/500041362/Varnjargga--Varanki--Varangerhalvoya>

³⁹ <http://www.dirnat.no/content/500041356/Fugleturisme-i-Ost-og-Midt-Finnmark>

til opplevelser i gode fuglelokaliteter. Det er også nylig etablert et prosjekt «Regionalpark», finansiert av Kommunal- og regionaldepartementet, der formålet er å etablere en organisatorisk ramme for utviklingsarbeid på Varangerhalvøya.

Vardø og Varanger for øvrig beskrives av flere som å inneha betydelige og særegne kvaliteter. Gjennomgående peker informantene på at man i høyere grad må bli oppmerksom på de verdiene som finnes i Vardø og omegn og bli bedre til å utnytte dem. Det dreier seg om å bli oppmerksom på de verdiene man har, i særlig grad de ressursene kombinasjonen natur- og kulturverdier kan representere. Denne prosessen er allerede i gang, i den forstand at man kan se en større oppmerksomhet omkring og fokus på verdiene i natur-kultur i Vardø og omegn. Det er også en erkjennelse at potensialet ikke bare er tilknyttet Vardø alene, det er tilknyttet Varangerområdet. Ifølge en informant kommer tilreisende til Varanger, og bruker så noen dager i Vardø. De færreste kommer ene og alene til Vardø. Varangerhalvøya nasjonalpark blir i så måte trukket fram som en ressurs som innehar potensial for videreutvikling. Det fremheves at det er viktig i det videre utviklingsarbeidet å se på potensialet i disse verdiene. Ikke bare i forhold til næringsutvikling, men også i forhold til andre ringvirkninger som gjør at Vardø blir et mer attraktivt sted å bo eller bosette seg.

Samspillet mellom kulturarv og naturarv er i dag sterkt og tydelig til stede i Vardø. Her er det et klart potensiale for nærings- og samfunnsmessig utvikling ved, i enda større grad, å ta i bruk både natur- og kulturressurser. Et eksempel er Hornøya, et fuglefjell som ligger ti minutter med båt fra Vardø og er det lettest tilgjengelige fuglefjellet i Norge. Her kan man gå i, under og over selve fuglekolonien, noe som er unikt i forhold til andre fuglefjell. Årlig besøker flere tusen fuglekikkere og fotografer Hornøya, og antallet er økende. Man kan også følge fuglelivet live gjennom Birdwatch.tv⁴⁰. Fyranlegget på Hornøya er fredet, og driftes i dag av stiftelsen «Hornøyas venner». Fyret brukes primært som overnattingssted for forskere sommerstid. Man finner også rester etter tyske anlegg fra 2. verdenskrig på øya. Fuglekikking på Hornøya er et etablert reiselivsprodukt⁴¹ som har potensial for videreutvikling. For å ta i bruk potensialet som Hornøya representerer gjennom sine rike natur- og kulturressurser, kreves det aktører med gjennomslagskraft, som kan skape de nødvendige koplingene som kan gi økonomiske muligheter.

Flere av informantene trekker fram potensialet som også kulturminner kan representere for framtidig utvikling. Vardøs fortrinn er, ifølge en informant, at man har mye å tilby i gangavstand og at dette i seg selv kan utgjøre et potensiale for næringsutvikling. Noen av næringslivsaktørene peker på at dersom det hadde vært utviklet flere og bedre produkter i tilknytning til viktige kulturminner som Vardøhus festning og Steilneset minneste, så ville det vært etterspørsel etter dette. I forhold til Steilneset minneste blir det av en informant trukket fram at besøkende etterspør informasjon om stedet og historien, og at det hadde vært ønskelig å tilby litteratur om dette temaet.

I dag er postkort og enkle suvenirer de eneste produktene som har tilknytning til kulturminnene i byen. Det har tidligere vært produsert kalendre, bøker, kopper og asjetter tilknyttet kulturminnene i Vardø. Dette arbeidet har i stor grad vært gjort som en ekstrainsats av bedrifter med annen hovedvirksomhet. Flere informanter har påpekt manglende informasjon i form av brosjyrer, nettsider

⁴⁰ <http://www.birdwatch.tv/>

⁴¹ <http://www.vardohavn.no/Tjenester/BoattoHorn%C3%B8ya/tabid/82/language/en-US/Default.aspx>

osv. Trolig kan det på dette området være et potensiale for å skape næringsvirksomhet basert på utvikling, produksjon og salg av særegne produkter med forankring i Vardøs kulturarv.

Guiding og tilrettelagte opplevelser i tilknytning til kulturminnene er et område med potensiale for næringsmessig utvikling. Vardøhus festning⁴² er et eksempel hvor det er gjort mye å ta imot besøkende. På områdene produktutvikling og guiding er det rom for innovatører. Folk i Vardø ser og er oppmerksom på nye muligheter. Det virker imidlertid å være en viss usikkerhet om hvor stort potensialet er. En utfordring er eksempelvis knyttet til prissetting. Et poeng som blir trukket fram av flere informanter er at folk i Vardø ikke liker å ta seg betalt for ting. En forutsetning for å skape næringsutvikling i tilknytning til kulturminner, vil derfor være at det finnes aktører som tar initiativ og ser betalingsviljen hos besøkende. Fra kommunens side er det ingen konkret strategi på dette området, en ønsker at dette er noe et fleksibelt lokalt næringsliv selv får til. Det er allerede etablert et godt samarbeid mellom Vardø kommune, kunnskapsmiljøet i Husegården og Innovasjon Norge. Her er det et godt utbygd apparat for å veilede og oppmuntre folk med næringsideer, i tillegg til å informere om gode støtte muligheter. Vardø kommune har en liten kommuneadministrasjon, og samarbeidet med andre aktører er derfor velegnet for å veilede etablerere, også når det gjelder næringsutvikling basert på kulturminner.

Vardø har en kultursysselsetting på 3- 5 % eller 30-50 personer ifølge tall fra 2012 (Lie 2012: 20). Informantene er gjennomgående usikre på hvor stort potensialet faktisk er i forhold til antall arbeidsplasser. Det er vanskelig å estimere hvilke økonomiske potensialer som kan være knyttet til en framtidig satsing på natur- og kultur som ressurser for utvikling av næring og sted. Data fra Vardø, samlet inn i forbindelse med VVV-prosjektet om fuglekikking, tyder at det på dette området kan være et betydelig økonomisk potensiale. Fra Vardø Hotell blir det anslått at fugleturister utgjør omkring 60 % av gjestene i sommersesongen. I 2011 hadde hotellet en økning i 30 % i sommersesongen på rom og restaurant. Dette skyldes hovedsakelig minnesmerket for de trolldomsdømte og fugleturister i Varanger (Biotope 2012).

6.6 Utfordringer knyttet til verdiskapning

Det råder en erkjennelse at man må ta tak selv og at man trenger mange ben å stå på. Ifølge flere av informantene er Vardø veldig sårbar når store deler av innbyggerne er avhengig av en næring, eksempelvis fiskeriene. Den største utfordringen for å ta i bruk natur- og kulturminneverdier, som nær sagt alle informanter peker på, er ressurser. Informantene vektlegger både økonomiske og menneskelige ressurser.

Økonomiske ressurser dreier seg om å ha midler til å starte og gjennomføre prosjekter og ønsket aktivitet. Det understrekes imidlertid at av særlig viktig er forutsigbarhet og langsiktighet i tilskudds- og finansieringsordninger. Like viktig er en systematisk og planmessig tilnærming. Sporadisk pengestøtte, uten mål og mening er ikke nok. I en verdiskapingsammenheng skaper usikre finansieringsordninger usikkerhet omkring gjennomførbarhet. Gjennomførbarhet og at folk i Vardø ser at prosjekter lykkes er av stor betydning for at folk ønsker å videreutvikle og/eller starte prosjekter. I denne sammenhengen er også lokal forankring et sentralt element. Fra flere hold blir

⁴² <http://www.forsvarsbygg.no/festningene/Festningene/Vardohus-festning/>

Vardøs unike kulturminneressurser trukket fram; Vardø er eneste by i Finnmark med en sammenhengende bygningsmasse fra tiden før andre verdenskrig. Dette blir lokalt sett på som en nasjonal ressurs på linje med Røros og Sjøgata i Mosjøen, og det etterlyses derfor en større nasjonal satsing på dette feltet i Vardø. Det er behov for en strategi for hvordan kulturminner kan tas i bruk som ressurs for nærings- og samfunnsutvikling. Det er uttalt at man må tørre å gjøre større langvarig og tunge satsinger på kulturminnefeltet. Man må også ha en strategi med klare og oppnåelige mål. Vardø kommune har ingen strategi på dette. De ønsker et fleksibelt næringsliv som kan få til noe. Økonomiske ressurser er også av enkelte informanter nevnt som et virkemiddel i forhold til å profesjonalisere næringsutviklingen i Vardø.

Menneskelige ressurser eller human kapital, som en informant omtaler det, omfatter først og kompetanse i form av bl.a. prosjektkompetanse, prosesskompetanse og faglig kompetanse av ulike slag slik som f.eks. håndverkskompetanse. Behovet for profesjonalisering på flere områder, slik som f.eks. markedsføring av Vardøs natur- og kulturminneverdier, er trukket fram av flere informanter. Det blir opplevd å være en mangel på folk til å gjennomføre prosjekt. Spesielt tydelig synes dette å være innenfor reiselivs- og opplevelsesnæringene. En informant beskriver reiselivet i Øst-Finnmark som marginalt, med mange små enkeltaktører. Dette gjør at det ikke uten videre er enkelt å skape utviklingsprosesser som også involverer natur- og kulturressurser. Vardø har også en liten kommuneadministrasjon som ikke har ressurser til å rekke over alt. Enkelte informanters uttalelser om at kommunalt engasjement er fraværende bør nok ses i denne sammenheng. En faktor som også nevnes av informanter som en utfordring er avstanden mellom lokalbefolkning og forvaltning på regionalt/nasjonalt nivå. Man er avhengig av folk lokalt som har erfaring med å forholde seg til forvaltningsapparatet på ulike nivå.

Menneskelige ressurser dreier seg også rett og slett om folk - om at det skal «bo folk i husan». Det har vært en markert befolkningsnedgang i Vardø de siste tiårene, og ofte er det nøkkelpersoner som har flyttet. En annen side av saken er at mange prosjekter i dag er avhengig av enkeltindivider eller et fåtall individer. Dette kan medføre stor slitasje på den enkelte og være en utfordring i forhold til gjennomføringskapasitet. Laboratoriet for kunst- og stedsutvikling har her fokus på den frivillige delen av kulturlivet i Vardø og skal avhjelpe denne situasjonen gjennom å bidra til søknadsskriving, rapportering m.m.

Det er utfordringer tilknyttet eksisterende planverk ettersom Vardø har en reguleringsplan fra 1945, Brente Steders Regulering. Behovet for en ny reguleringsplan er fremmet fra flere hold, ikke minst fra kommunen selv. Utarbeiding av en ny plan vil imidlertid være ressurskrevende både i forhold til økonomi og kompetanse. Kommunen vil bl.a. måtte støtte seg på ekstern kompetanse.

6.7 Konklusjon

Lokale oppfatninger om kulturminneverdier spenner fra en liten eller manglende interesse til mye engasjement og stor kunnskap. Generelt kan man si at det i senere år har oppstått en bredere og mer tydelig forståelse av kulturminner og kulturminners verdi i Vardø, en forståelse av at man i Vardø har ting det er verdt å ta vare på og som man kan videreutvikle. Endringene bør bl.a. ses på bakgrunn av synlige resultater fra kulturminne- og kulturarvbaserte prosjekt som «Kulturarv og utvikling» og «Steilneset minnested». Det er særlig nyere tids kulturminner, slik som bygninger, som nå i større

grad anses å inneha en egenverdi som eierne er stolt av. Bygningenes tilstand og antatte bruksverdi må sies å være et viktig aspekt for folks oppfatning. Det pekes på nylig istandsatte bygg som Husegården når det understrekes at det er en ny ånd i Vardø for å ta vare på ting. Eiere av de aktuelle bygningene har sett at kulturminneverdien har et potensial som ressurs for økonomisk verdiskaping. Ivaretagelse av kulturhistoriske verdiene bygningene innehar, og at man gjennom bruk bidrar til å verne disse verdiene, er også et viktig aspekt. Positiv publisitet og gode resultater fra eksempelvis «Kulturarv i Vardø» gjør at folk har sett at det å utnytte verneverdi kan gi innovasjon og at man gjennom støtteordninger har mulighet til å gjøre noe for å ivareta og bruke verdiene man har i Vardø.

I senere år har det også blitt en større oppmerksomhet og bevissthet omkring naturverdier og potensialet for å utnytte disse i næringsvirksomhet. Med utgangspunkt i informantopplysninger kan dette ses på bakgrunn av bl.a. en tiltagende fugleturisme kombinert med tilflyttere med en stor interesse for fugl. Naturverdier ser gjennomgående ut til å oppfattes som å være tilknyttet Varangerområdet som helhet. Opprettelsen av Varangerhalvøya nasjonalpark har vært av betydning for denne oppfatningen.

Det har vært en prosess i Vardø i senere år hvor det har vært et samspill av mange faktorer. Samspillet er, av en informant, beskrevet som en «snøballeffekt» der en ting har dratt med seg en annen. Det er stor enighet blant informantene om at det er et betydelig potensial for verdiskaping knyttet til natur- og kulturminneverdier i Vardø, og ikke minst til kombinasjonen kultur-natur. Samspillet mellom kulturarv og naturarv er i dag sterkt og tydelig til stede i Vardø. Prosessen eller utviklingen handler ikke bare om en mer positiv holdning til natur- og kulturminneverdier som ressurs for innovasjon og entreprenørskap. Det er en oppmerksomhet omkring «bruksverdi», omkring potensialet som ligger i kombinasjonen natur-kultur i næringsutviklingsammenheng. Flere informanter har understreket at det i Vardø i dag er en erkjennelse av at byen trenger mange ben å stå på, at Vardøsamfunnet er veldig sårbart hvis næringslivet blir forensidig. Virksomheter som på en eller annen måte tar utgangspunkt i Vardø og Varangerområdets natur- og kulturverdier, slik som turarrangører, overnattingsteder og restaureringsverksted er i så måte et viktig tilskudd til byens næringsliv.

Det har de siste årene kommet til offentlige arbeidsplasser i Vardø som er av stor betydning for byen. Jobbmuligheter er viktig, men minst like viktig for å få folk til å bli værende i Vardø er å ha tilbud ut over arbeid. Dette handler bl.a. om bolig av ønsket standard, ulike fritids- og kulturelle tilbud. En viktig side ved Vardø som trekkes frem av nær sagt alle informanter som svært viktig er byens rike kultur- og festivalliv. I tillegg oppfattes festivalene å være av økonomisk betydning for byen.

Vardø har, i forhold til nærings- og samfunnsmessig utvikling framover, store utfordringer primært knyttet til økonomiske og menneskelige ressurser. Sentrale elementer i denne sammenhengen er forutsigbarhet og langsiktighet. Det er et uttalt ønske at man må man tørre å gjøre større langvarig og tunge satsinger som har en strategi med klare og oppnåelige mål. Gjennomførbarhet og betydningen av at folk i Vardø ser at prosjekter lykkes er av stor betydning for at folk ønsker å videreutvikle og/eller starte prosjekter. Lokal forankring er et viktig element for å bidra til stedsutvikling og øke attraktiviteten til Vardø som et sted å bo og bosette seg.

7 Konklusjon

Elin Rose Myrvoll

Funn i litteraturstudien viser at verdensarvstatus og vernestatus generelt økte stedenes attraksjonsverdi, men at det likevel var en bekymring for at verdensarvstatus kunne virke begrensende på framtidige utviklingsmuligheter. Mangel på kunnskap om kulturminner og verneverdig bygningsmasse ble framhevet som en av utfordringene i verdiskaping. Det samme gjaldt skjæringspunktet mellom eiernes ønsker og myndighetenes retningslinjer for vern. Som en parallell til dette funnet fra litteraturstudien, var det nettopp tilgangen på lokale ressurspersoner som ble framhevet som en særlig ressurs i Vardø i forbindelse med istandsettingen av byens eldre bygningsmasse.

Holdningen til natur- og kulturarv er generelt positiv i alle tre eksempelstudier, og blir sett som et potensial for en bred verdiskaping - både økonomisk og i forhold til stedsutvikling. Natur- og kulturkomponenten i verdiskaping blir videre sett som komplementære og gjensidig forbundet, og kulturarv inngår i varierende grad som en eksplisitt attraksjon i verdiskapingen i studieområdene. Kulturarv utgjør likevel et viktig grunnlag i form av kunnskap og i form av kulturhistoriske miljøer (bygninger, kulturlandskap o.a.) også for naturbasert næring som for eksempel fiske- og fugleturisme samt innen matservering og overnattingstilbud. Det er også verdt å merke seg at man i eksempelområdene anser en satsning på kulturminnebasert næring og -utvikling som et supplement til eksisterende og/ eller kommende næringer, de være seg basert på naturressurser eller på industriell virksomhet.

Den nære forbindelsen mellom natur og kultur i levende lokalsamfunn gir en egen dimensjon til det som ble formidlet og tilbudt. Identiteten og kunnskapen til lokale aktører er basert på forståelse for naturgitte betingelser, naturressurser, tradisjonsbaserte næringer og utgjør enn viktig stedegen kompetanse. Dette ble i eksempelområdene sett som et utgangspunkt og et potensial både for stedsutvikling, innovasjon og entreprenørskap. Eksempelvis har Varanger samiske museum i Unjárga/Nesseby gitt arenaer for gode møtesteder med arrangementer og kunnskapsdeling som har styrket folks stolthet og kunnskap om eget sted og identitet. Det har også gitt arbeidsplasser direkte og tiltrukket seg andre kunnskapsbedrifter slik at det i dag er et marked for unge arbeidstakere med høyere utdanning i kommunen. Det har også økt markedsgrunnlaget til andre lokale bedrifter som kafeer, overnattingssteder og butikk. Den tydelige forbindelsen mellom landskap, natur og kulturhistorie har dannet grunnlag for innovasjon både med hensyn til museumsdrift og for nye private bedriftsstrukturer som kombinasjon fiske, kultur/naturformidling i kommunen. I Henningsvær er fiske- og fiskerirelatert virksomhet fortsatt en del av stedets særpreget og et aktivum også for andre næringer. Både i Henningsvær og Unjárga/Nesseby er natur – og kulturarv en grunnfestet og naturlig del av lokal identitet og en komponent som blir sett som utgangspunkt for innovasjon.

I Vardø kom det fram at istandsettingen av eldre verneverdig bygningsmasse samt oppføringen av Steilneset minnesteid i Vardø har økt og styrket bevisstheten om egen kulturarv i byen, og i kjølvannet av dette blir det sett nye muligheter for kultur- og naturbasert næringsutvikling. Kulturminner ble også eksplisitt nevnt som en viktig komponent og satsingsområde i dagens stedsutvikling i Kabelvåg.

Samlet sett har den beskrevne situasjonen i eksempelområdene klare likhetstrekk. Vardø og de tre vågene i Lofoten kan likevel sies å være i en tidligere fase hva gjelder å nyttiggjøre seg natur- og kulturarven i stedsutvikling og innovasjon, enn hva tilfellet er i Henningsvær og Unjárgga gielda/Nesseby kommune.

Når det gjelder holdninger til nominasjon av Lofoten og Várjjat Siida som verdensarv, synes det generelt å være en større tilbakeholdenhet til dette i Lofoten enn i Unjárgga gielda/Nesseby kommune. Dette kan ha sin årsak i at prosessene som har vært gjennomført, har hatt ulik karakter. I Varanger har prosessen sprunget ut av et lokalt engasjement med stor tilslutning og med tro på at dette kan gi positive ringvirkninger i framtiden. Prosessen i Lofoten har i større grad vært initiert av sentrale myndigheter og fått karakter av en «top-down prosess» («ovenfra og ned») uten tilstrekkelig informasjon til lokale aktører. De forholdt seg derfor avventende og etterlyste informasjon om hva en eventuell verdensarvstatus ville innebære for deres lokalsamfunn.

8 Referanser

Litteratur

- Amundsen, A. (2007) Utfordringer med verdiskaping i kulturarvsperspektiv, i A. Omland et al. (red.), *Kulturminner og verdiskaping i Norden. Nordisk workshop, Oslo 2.-3. mai 2007*. Nordisk Ministerråd. s. 25 – 28.
- Baadsvik, K. og K. Daugstad (2003) *Kulturminner og kulturmiljøer som grunnlag for verdiskaping*, NINA Oppdragsmelding 783, Norsk Institutt for naturforskning, Trondheim.
- Balsvik, R. R. (2007) *Vardø. Grensepost og fiskevær*. Bd. 1. Vardø kommune
- Balsvik, R. R. (2008) Vardø i verden, i R. R. Balsvik og J. P. Nielsen (Red.) *Forpost mot øst. Fra Vardø og Finnmarks historie 1307-2007*. Orkana forlag, Stamsund.
- Bertelsen, R. (2005) *Vágar, et sentrum i bevegelse i tid, i landskapet, i menneskenes forestilling. Ottar 4-2005. (4-10)*.
- Bertelsen, R. (1995) *Vágar. Den første byen i nord*. Fotefar mot nord. Bodø.
- Bertelsen, R. (1985) *Lofoten og Vesterålens historie, bind 1*. Svolvær.
- Biotope (2012) *Birding Destination Varanger – stedsutvikling for kommunene Nesseby, Vadsø, Vardø og Båtsfjord*.
- Bowitz, E. og K. Ibenholt (2009) Economic impacts of cultural heritage: research and perspectives. *Journal of Cultural Heritage* 10 (2009) 1-8.
- Brandtzæg, B. A. og P. I. Haukeland (2011) *Verdiskapingsprogrammet for kulturminner. Årsrapport 2010: oppsummering og anbefalinger*. TF-notat 5/2011, Telemarksforskning, Bø.
- Brandtzæg, B. A. og P. I. Haukeland (2010) *Verdiskapingsprogrammet for kulturminner. Årsrapport 2009: oppsummering og anbefalinger*. TF-notat 11/2010, Telemarksforskning, Bø.
- Brandtzæg, B. A. og P. I. Haukeland (2009) *Verdiskapingsprogrammet for kulturminner. Årsrapport 2008: oppsummering og anbefalinger*. TF-notat 18/2009, Telemarksforskning, Bø.
- Brandtzæg, B. A. og P. I. Haukeland (2008) *Verdiskapingsprogrammet for kulturminner. Årsrapport 2007: oppsummering og anbefalinger*. TF-notat 11/2008, Telemarksforskning, Bø.
- Bratrein, H. D. (2008) Finnmark før Vardøhus, i R. R. Balsvik og J. P. Nielsen (Red.) *Forpost mot øst. Fra Vardø og Finnmarks historie 1307-2007*. Orkana forlag, Stamsund.
- Cassel, S. og A. Pashkevich (2011) Heritage Tourism and Inherited Institutional Structures: The Case of Falun Great Copper Mountain. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 11:1, 54-75.

- Christensen, A. L. (2011) *Kunsten å bevare. Om kulturminnevern og fortidsinteresse i Norge*, Pax forlag AS, Oslo.
- Daugstad, K. (2012) Verdiskaping og kulturarv. *Kulturarv: kysten, innlandet og byen*. Norsk kulturarv, Vågåmo.
- Finansdepartementet(2005) Veileder i samfunnsøkonomiske analyser. Finansdepartementet.
- Hassan R., R. Scholes og N. Ash (2005) *Ecosystems and Human Well-being, Volume 1*. Islandpress, Washington.
- Hauan, M. (2002) Fotefar mot nord. Kulturminnevernets fotfeste i folkets røtter?, i A. Eriksen (red.) *Historien inn på livet. Diskussjoner om kulturarv och minnespolitik*. S. 127-146. Nordic Academic Press, Lund.
- Haukeland, P. og B. Brandtzæg (2011) *Naturarven som grunnlag for bred verdiskaping. Samlede oppstartsanalyser fra verdiskapingsprogrammet Naturarven som verdiskaper*. Rapport 52-11, Telemarksforskning, Bø.
- Holmen, S. H., M.T.S . Kemppe Johansen og I. Vedeler Brekklus (prosjektgruppe) (2012) *Vardø. Forstudie. Kulturarv og utvikling*.
- Ibenholt, K., E. Bowitz og L.E. Becker (2009) *Verdiskaping og kulturminner*. Econ Pöyry AS, Oslo.
- Isdal, K. (2009) *Management Plan Lofoten: Preliminary version, Norwegian Nomination for the UNESCO World Heritage List*. Leknes, Lokalt sekretariat for verdensarvbeid.
- Jokilehto, J., H. Cleere, S. Denyer og M. Petzetl (2005) *The world heritage list. Filling the gaps – an action plan for the future*. ICOMOS, Paris.
- Kaltenborn, B., J. Thomassen, L. C Wold, J. D. C. Linnell og B. Skar (2013) World Heritage status as a foundation for building local futures? A case study from Vega in Central Norway. *Journal of Sustainable Tourism*, 21:1, 99-116.
- Larsen, I. og R. L. Andreassen (2011) *Kultursti på Steilneset i Vardø*. Nasjonal turistveg, Finnmark fylkeskommune, Varanger Museum og Vardø kommune.
- Lie, I. (2012) Sysselsettingsutvikling i kulturnæringer i Finnmark. *Arbeidsnotat 2012: 1002*. Norut Alta.
- Lyngstad, I. (2007) *Stedsanalyse, Henningsvær, Vågan kommune*. Lillehammer, Feste Lillehammer as - Rambøll Norge as- Helt Grønn as.
- Magnussen, T., E. Sjøfting, B. Brantzæg og P. Haukeland (2011) *Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet - Rapport frå sluttevalueringa*. Bodø, NF-rapport 5/ 2011. Nordlandsforskning, Bodø.
- Midtgard, M. R., A. Buanes, L.-H. Larsen, M. I. Aaserød (2012) *Konsekvenser av akutte utslipp for lokalsamfunn og lokalt næringsliv - Nordøstlige norskehavet*. Norut rapport 16-2012.

- Nielssen, A. R. (2008) Samisk historie i Lofoten – Ei flerfaglig utfordring, i B. Evjen og L.I. Hansen (red.) *Nordlands kulturelle mangfold. Etniske relasjoner i historisk perspektiv*. Pax, Oslo.
- Nilsen, Ø. (2003). *Varangerhalvøya nasjonalpark og lokale samiske rettigheter*. Fylkesmannen i Finnmark, Miljøvernavdelingen. Rapport nr 6.
- Nærings- og handelsdepartementet (2012a) *Kravspesifikasjon/bestilling til kunnskapsinnhenting av kulturminner og verdiskaping i Nord-Norge*. Nærings- og handelsdepartementet 2012.
- Nærings- og handelsdepartementet (2012b) *Regjeringens reiselivsstrategi. Destinasjon Norge. Nasjonal strategi for reiselivsnæringen*. Nærings- og handelsdepartementet 2012.
- Perman, R., Y. Ma, J. McGilvray, og M. Common (2003) *Natural Resource and Environmental Economics*. Pearson Addison Wesley, New York.
- Rambøll (2012): *Utredning om økonomisk verdiskaping med grunnlag i kulturminner*. Rambøll Management.
- Reinius, S. og P. Fredman (2007) Protected Areas as Attractions. *Annals of Tourism Research*, Vol 34, No.4, s. 839-854.
- Riksantikvaren (2011) *Kulturminner i bruk - verdi, vekst og vern. Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet 2006 - 2010*. Riksantikvaren, Oslo.
- Rørtveit, J. (2012) *Etablering av Lofotfiskets kulturarvsenter med hovedvekt på kulturnæringsutvikling*. Kabelvåg, Stolvågan AS.
- Sametinget (2004) *Ceavccageađge/Mortensnes Kulturminneområde*. Forvaltningsplan utarbeidet av Sametinget.
- Sametinget (2013) *Várjjat Siida. A tentativ list submission 2013*.
- Simonsen, P. (1991) *Fortidsminner nord for polarsirkelen*. 2. utgave. Universitetsforlaget, Oslo.
- Schanche, A. (2000) *Graver i ur og berg. Samisk gravskikk og religion fra forhistorisk til nyere tid*. Davvi Girji, Karasjok.
- Schanche, K. (1988) *Mortensnes - en boplass i Varanger. En studie av samfunn og materiell kultur gjennom 10.000 år*, Magistergradsavhandling i arkeologi, Universitetet i Tromsø
- Skogheim, R. og G. M. Vestby (2010) *Kulturarv og stedsidentitet: kulturarvens betydning for identitetsbygging, profilering og næringsutvikling*. NIBR-rapport 2010:14, Oslo.
- Solberg, I. (2011) *Fra vern til verdiskaping: endring i bruk av kulturminner*. Masteroppgave, kulturvitenskap, Universitetet i Bergen.
- St. meld. nr. 10 (2010 – 2011) *Oppdatering av forvaltningsplan for det marine miljø i Barentshavet og havområdene utenfor Lofoten*. Miljøverndepartementet.
- St. meld. nr. 22 (2004-2005) *Kultur og næring*. Kultur- og kyrkjedepartementet.

St.meld. nr. 16 (2004-2005) *Leve med kulturminner*. Miljøverndepartementet.

St.meld. nr. 8 (2003-2004) *Rikt mangfold i nord. Om tiltakssonen i Finnmark og Nord-Troms*. Kommunal- og regionaldepartementet.

Svels, K. (2011) MacCannell revisited in the World Heritage Kvarken Archipelago, Finland. *Journal of Tourism and Cultural Change*, 9:3, 259-269.

Tveraabak, L.U. (1995) *Utvikling av lavlandsheier i Storvågan og på Ørsnes, Lofoten*. Hovedfagsavhandling i botanikk. Universitetet i Tromsø.

Utenriksdepartementet (2009) *Nye byggesteiner i nord. Neste trinn i Regjeringens nordområdestrategi*. Utenriksdepartementet.

Utenriksdepartementet (2006) *Regjeringens nordområdestrategi 2006*. Utenriksdepartementet.

Vareide, K. (2009) *Reiselivet i Lofoten. Statistikk over utvikling av antall arbeidsplasser*. TF-notat nr. 33-2009. Telemarksforskning. Bø.

Nettressurser

Direktoratet for naturforvaltning 2013: Varangerhalvøya.
<http://www.dirnat.no/nasjonalparker/varangerhalvoya/>
Data lest 14.05.13

Direktoratet for naturforvaltning 2013: Fugleturisme i Øst og Midt-Finnmark
<http://www.dirnat.no/content/500041356/Fugleturisme-i-Ost-og-Midt-Finnmark>
Data lest 15.06.13

Finnmark fylkeskommune 2013: Finnmark fylkes tusenårssted – Vardø by
<http://www.ffk.no/prosjekter/tusenaar/default.aspx?print=1>
Data lest 18.03.13

English Heritage: Naturarv-definisjon
<http://www.english-heritage.org.uk/professional/advice/hpg/hpr-definitions/n/536373/>
Data lest 3.05.13

Lofotrådet (2010) Lofoten krever konsekvensutredning av verdensarv. Møtedato 28.-29.4.10, vedtak i sak R 29/10.
<http://www.lofotradet.no/showpage.jsp?page=c373e91e4e31a561128d00110a301467&structureid=c373e91e4e305c46bc6000110a301467&structureitem=c373e935510b1d4679990050569a004b>

Lov om kulturminner [kulturminneloven]. <http://www.lovdatabank.no/all/nl-19780609-050.html>

Regional Council of Lapland. *Lapland in figures 2012 – 2013*.
http://www.lapinliitto.fi/c/document_library/get_file?folderId=156815&name=DLE-16895.pdf

Data lest 3.05.13

Riksantikvaren: Askeladden. <https://askeladden.ra.no/askeladden/Pages/LoginPage.aspx>

Data lest 09.04.13

Riksantikvarens ordforklaringer

http://www.riksantikvaren.no/Norsk/Veiledning/Ordforklaringer_bokmal/

Data lest 3.05.13

Riksantikvarens verdiskapingsprogram <http://verdiskaping.info/> Data lest 3.05.13

Statistisk sentralbyrå 2013a: Registrerte arbeidsledige

<https://www.ssb.no/statistikkbanken/selecttable/hovedtabellHjem.asp?KortNavnWeb=regledig&CMSSubjectArea=arbeid-og-lonn&checked=true>

Data lest 14.05.13

Statistisk sentralbyrå 2013b: Befolkningsendringer i kommunene, 1951-2013

<http://www.ssb.no/folkendrhist>

Data lest 14.05.13

Statistisk sentralbyrå 2013c:

Folkemengde og areal i tettsteder. 1. januar 2012

<https://www.ssb.no/a/kortnavn/beftett/tab-2012-09-06-02.html>

Data lest 19.03.13

Statistisk sentralbyrå 2013d: Tettsteder. Folkemengde og areal, etter kommune. 1. januar 2012

<https://www.ssb.no/a/kortnavn/beftett/tab-2012-09-06-01.html>

Data lest 19.03.13

Vardø Museum: Vardø museum

<http://varangermuseum.no/no/vardo/>

Data lest 25.04.13

Personlige meddelelser

Riksheim, R. (2013)

Vedlegg (eget dokument)

- 1) Liste over litteratur og dokumenter som inngår i kapittel 3 Litteraturstudie.**
- 2) Intervju: Liste over deltakere i studieområdene: Lofoten, Unjárgga gielda /
Nesseby kommune og Vardø.**

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Rapport 66
ISSN 1503-4895
ISBN 978-82-8101-200-4

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736 Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 934 66 230

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112 Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 922 89 252

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 25
7013 TRONDHEIM
Telefon: 922 66 779 /
405 50 126

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00